

KÜRESİNLİ İZİNDE

AHMED YESEVİ'DEN PİR SALTUK'A

Firouz **SAEİDİ**

Küresinli izinde Ahmed Yesevi`den Pir Saltuk`a

KÜRESİNLİ İZİNDE

ÇEPNİ İZİNDE
AHMED YESEVİ
BEKTAŞİ VELİ İZİNDE
KARESİ BEYLİĞİ
AKKOYUNLULAR
SAFEVİ DEVLETİNİN OLUŞUMU
PERNAK (PENAK) KLANI
PİR SALTUK
CELALİ AYAKLANMALARI
CELALİ İSYANCILARI İRAN'DA
EMİR HAN BRADOST VE DUM DUM KALESİ
KOROĞLU BATI AZERBAJCAN'DA
DUNBULİLER
ŞEYH UBEYDULLAH İSYANLARI
BATI AZERBAJCAN'DA ERMENİ, ASURİ İS-
YANLARI
OSMANLI ORDUSUNUN BATI AZERBAJ-
CAN'I TERK ETMESİ
İSMAIL SİMİTKO OLAYLARI
KÜRESİNLİLERİN SİLAHSIZLANMASI
KÜRESİNLİLERİN GÖÇ'Ü

Firouz Saeidi

Contents

Önsöz	6
Dipnot	10
İran Küresinlileri	13
Küresinli kelimesi	13
Ahmet Yesevi	17
Hacı Bektaş -i Veli	20
Babai isyanı	20
Çepniler	22
Karesi Oğulları beyliği	23
Sünnilikten Şiiliğe geçiş süresi	30
Şeyh Safiyeddin	31
Şeyh Cüneyd	32
Şeyh Haydar	32
AK Koyunlular	34
Sultan Ali Safevi	35
Ak Koyunlu'nun son padişahları	35
Şah İsmail	36
Şah İsmail Lahican da	37
Karkiya Mirza Ali kimdir?	38
Safevi özeti	39
Çepniler bütün bu süreçte neredeler?	39
Çepniler Güney ve Kuzey Azerbaycan, Gürcüstan ve Ermenistan'da	40
Suleyman Çelebi Çepni	42
Çepnilerin İran adlanan Safevi topraklarına geçişi	42
Yakup bey Ak Koyunlu ve kardeşi Halil Bey Ak Koyunlu savaşı	43
Küresinliler Hoy civarında	43
Pernak (Penak) klanı	44
Pir Saltuk (Pir Saltık)	45

Küresinlilerle Alevilerin ortak adetleri	47
Küresinliler Celali ayaklanmasında	48
Celali ayaklanmaları	48
Muhammed Paşa Kalenderoğlu	50
Celaliler İran'da	51
Celaliler'in Kürdistan'a gönderilmesi	53
Emir Han Bradost isyanı	54
Dum Dum (Dem Dem) Kalesi	57
Kale kuşatması	57
Osmanlıdan Celaliler için genel af	58
Muhammed Paşa Kalenderoğlu'nun ölümü	59
Kaleye saldırı	59
Celali içindeki Küresinliler	61
Küresinliler İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde	62
Şii misin? Kürt müsün?	63
Köroğlu Küresinlimi?	63
Köroğlu kimdir?	63
Köroğlu'nun doğum yeri	64
Çenlibel	65
Celali Köroğlu	67
Dunbuliler	68
Küresinliler ve Dunbuliler	68
Dunbuliler tarihi	69
Şahbaz Han	70
İngilizce Encyclopedea İranica da bu hakta şöyle yazıyor:	72
Kotur Küresinlileri	72
Salmas Küresinlileri	73
Küresinlilerin Ocakları	74
Evliya Çelebi Hoy'da	74
Küresinli yerlerinde Osmanlı-Dunbuli- Avşar savaşı	74
Girayi - Giravi	75
Giray Hanedanı	76

Gazi Giray Han	78
Şeyh Ubeydullah Nahri isyanları	80
Küresinliler, Ermeni, Asuri ve Kürt isyanları	82
Misteryaluz	82
Kazzak Ordusu	82
Küresinli bölgelerinde Ermeni-Asuri isyanları.....	84
Cafer ağa Simitko`nun vurulması.....	87
İsmail Simitko.....	88
İsmail Simitko ve Mar Şimon görüşmesi.....	89
Celo ve Ermeni ordusunun Salmasa hücumları	90
Van`dan gelen Ermenilerin İran sınırında akıbetleri	92
Erivan Ermenilerinin hücumu	95
İttihadi-i İslam.....	97
Osmanlı ordusunun Azerbaycan`ı terk etmesi.....	98
Bomba olayı	98
Devlet ordularının Simitkoyla savaşları	99
Rus komutan.....	100
Devlet ve Simitko güçlerinin ikinci savaşı	101
İsmail Simitkonun Soğuk Bulak saldırısı	103
Devlet güçleri ve İsmail Simitko Savaşı	104
Yestikan Saldırısı	105
Şekeryazı savaşı	105
Ordunun Çehrik`e girmesi	106
Küresinli silahsızlanması	107
Diğer silahlı kavimler ve aşiretler	108
1922 Ağustos olaylarından netice	109
Sarıdaş savaşı.....	109
İsmail Simitko Türkiye toprağında	110
İsmail Simitkonun İran`a dönüşü ve akıbeti.....	111
Timsar Ordu Başkomutanı Muhammed Mezherinin anlattıklarının özeti:.....	111
Tebriz ordusu majörü Yedullah İbrahimi Sultan, şöyle anlatmaktadır:	111
İki olaydan sonuç	112

Kazım Han Kuşçu.....	115
Osmanlı arşivinden Küresinlilerle ilgili belgeler.....	117
İranda Küresinli ve Sünni Türk köyleriyle bağlı isim tahminleri.....	133
Balov	133
Şekeryazı.....	133
Kangeni – Mengen.....	134
Çiçek Köyü.....	135
Rehal	135
Sonuc	138
İstisu.....	140

Önsöz

1987 yılında ben 10 yaşındaydım. Anne, babam, abim ve bir erkek kardeşimle birlikte İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinin Salmas ilçesinde yaşıyorduk. Bir gün babam haber verdi ki bu yaz akrabaları ziyaret etmeye Türkiye'ye gidiyoruz. Vay be. Ne haberdî? Senelerce hasretle babamdan, baba annemden duyduğumuz akrabaları sonunda resimlerden değil, canlı canlı görecektik. İran Irak'la savaşıyordu. Pasaport almak çok zor işti. Babam bir gece pasaport verme dairesinin önünde sıra beklemişti ve en son pasaport almayı başarmıştı. Önceden resim çekmiştik. Babamın pasaportuna annemi ve bizi çocukları olarak eklemişlerdi. Günleri sayıyorduk. Babam erz dediğimiz döviz almaya gitmişti. Ne olduğunu bilmiyordum. Babam bir para gösterdi ve bu Türkiye parasıdır dedi. Büyük bir merakla baktık. Atatürk'ün resmi vardı üzerinde. Bu bekleme sırasında baba annem senelerce hastalıktan sonra hep İskelede (Van'da) yaşayan kardeşini (Esedullah Gülseven) sayıklayarak kavuşmak nasip olmadan vefat etti. Baba annem İran'ın Salmas kazasının Şekeryazı köyünde yaşıyordu (kitabın cilt bölümündeki resim).

Hep beraber köye gittik ve yasını tuttuk. Köyde dam dedikleri uzun evleri vardı. Orada baştan başa oturup yas tutuyorlardı. Orada köylü erkekler babamdan Türkiye'ye gideceğimizi öğrendiler. O söz ettiğim paraya elden ele vererek baktılar. Herkesin Türkiye'de akrabası bulunmakta idi. O zaman nedenini anlayamıyordum. Nasıl olurda her kesin yakın bir akrabası Türkiye de bulunuyordu? Anlamakta zorluk çekiyordum. Kimse bilmiyordu neden bu ayrılığın olduğunu. Her kes farklı bir hikâye anlatıyordu. Kimsede kanıt yoktu. Gitmeden önce haber ver mektup göndereceğiz dediler. Babamda tamam dedi. Köyde Latince yazıp okuyabilen babamdan başka kimse yoktu ve yahut bir iki kişi daha vardı. Hazırlıklarımızı yaptık. Hediyeler aldık. Büyük bir heyecanla bekliyorduk. Yolculuk edeceğimiz günden iki üç gün önce köye gittik. Dam denilen uzun ev doldu. Herkes mektup yazdırmaya gelmişti. Birer birer babamın yanında oturup tütün sigaralarını büküp yakarak yazmak istedikleri sözleri söylüyorlardı. Babamda Latin Türkçesiyle yazıyordu. Bir gecede onlarca mektup yazıldı.

Gitme günü geldi sonunda. Heyecan büyük. O zaman Sero-Esendere kapısı açık değildi. Türkiye'ye sadece bir kapı açıktı oda Bazergan-Gürbulak sınır kapısıydı. Sabah erkenden Salmas'dan Hoy'a oradan Makû'ye, o meşhur Çaldıranın kenarından geçerek kapıya kadar gittik. O sırada tarihte okuduğumuz iki Türk, Yavuz Sultan Selimle Şah İsmail Safevi arasında olan savaşın -Çaldıranda- yaşandığını okulda okumuştuk ancak tam bu mekânda olduğunu öğrendim. Kapıda normalde çok sıra oluyormuş. Gecedan bekleyenler vardı. Biz şanslıydık ve iki saat sonra bizim sıra geldi. Ağrı dağı o azametiyle ve vugarlı duruşuyla gözümüzün önündeydi. Annem yanından geçeceğiz dedi. Eşyalarımız arandıktan sonra bir dolmuş bekliyordu. İlk kez dolmuşa bindik. İran'da genelde yolcu taşıyan arabalar daha büyüktü. Doğubayazıt'a vardık oradan Ağrıya ve sonra da bir büyük otobüsle Vana gitmek için yola çıktık. Yolda bir çay üstünden geçtik. Çayda çocuklar oynuyorlardı. Akşam karanlık çökerken Vana vardık. Işıklar kesilmişti. Van'da beş yol 'da Van gölü yolcu taşıma firmasının önünde herkes indi. Bizde adres vardı ancak babam taksi sormak için Van gölü yazıhanesine girdi. Nereye gideceğimizi sorduklarında biri kime gideceksiniz diye sormuştu. Babamda Hurşit Ekmekçi akrabamızdır onun evine gideceğiz demişti. Osman abi bilir demişlerdi. Osman abi geldi ve şanstan Hurşit abinin akrabası çıktı. Oturun sizi götürüyim dedi. Çok iyi ve yüze güler bir yüzü vardı. Aynı otobüsle bizi kurtuluş caddesinde Hurşit abinin evine götürdü. Türkan abla kapıya çıktı. Osman abi, gel size İran'dan misafir getirdim dedi. Işıklar hala kesikti. Türkan abla babamı hemen tanıdı. Sen Haydarımsın dedi. Daha önce mektuplaştıkları için mektuplardaki resimlerden tanımıştı. Van'da

kaldıktan kaç gün sonra İskeledeki baba annemin hasretle sayıkladığı ve görmeden öldüğü Esedullah efendinin oğlu Musa abi bizi almaya geldi. İskelede babamın birçok akrabası vardı. Hepsini gördük hasret giderdik. İskele çok güzeldi. Denizde yüzmeye gidiyorduk. Tren taşıyan gemi ve o gemi gittikten sonra o iskele yüksekliğinden suya atlayan çocuklar hepsi şirin bir hatıra gibi kalmışlar gözümde ve gönlümde. Çok güzel ve samimi bir ortam vardı. Biz İran'dan geldiğimiz için herkes kendi akrabalarını soruyordu. Çok güzel günler Van'da ve İskelede geçirdik. Hasret giderdik ancak tanıdıktan sonra gittiğimizde daha çok özleyeceğimizi o an anlamıyorduk. Bir ay Van'da ve İskelede kaldıktan sonra Otobüsle İstanbul'a gitmek üzere otogara gittik. Akrabalar bizi yolcu etmeye gelmişlerdi. İstanbul'da ne var? gitmeyin biraz daha kalın burada diyenlerle, İstanbul'da paranıza çocuklarınıza dikkatli olun çalmasınlar söyleyenlerle beraber birçok tavsiyeler aldık. Çok uzun bir yolmuş Van'dan İstanbul'a. Git git bitmiyordu. Otobüs Ankara otogarında yarım saat kadar bekledi. Yola düştükten saatler sonra sonunda vardık İstanbul'a. Abim bana bak bak o evimizde bulunan resimdeki meşhur köprünün üstünden geçiyoruz diyerek beni uykudan uyandırdı. Evet o köprüydü. Anadolu'nu Avrupa'ya bağlayan o meşhur köprü. Otogarda indik. Otel ismi vardı babamda. Bir taksi tuttuk ve Otele gittik. Güzel bir oteldi. Önünde çok kilolu bir adam çığırında sevimli bir maymunla oturuyordu. İstirahat ettik ve sonra İstanbul'u gezmek için Otelden çıktık. 100-200 metre yürüdükten sonra baktık dün otobüsten indiğimiz yere vardık. Anladık ki dün taksi bizi yalandan dolaştırmış. İstanbul'da bulunduğumuz 10 gün içerisinde Sultan Ahmet, Ayasofya, Eminönü, Küçük ve büyük adaları ve İstanbul'un birçok turistik yerlerini gezdik.

İran'a Aksaray'dan İran otobüsleriyle döndük. Türkiye otobüslerindeki lükslük ve sessizlik yoktu. Bu sefer Van'dan geçmedik ve doğru kapiya gittik. Salamsa vardık. Hurşit abi bizim yaşadığımız Salmas'da yaşayan Kızhanım (Qızxanım) isimli amcası kızına bir baston göndermişti. O yaşlı kadın bize geldi ve Hurşit'i sordu. O bastonu verdik, sordu buna Hurşit'in eli değmiş mi? Annem evet dedi, o bastonu öptü ağladı. Hurşit'e kurban olurum dedi, onun eli buna değmiş diyerek gamlı gamlı ağladı. Ben o zamanlar hala 10 yaşındaydım ve yeni yeni bu hasretin ne olduğunu iyice anlamaya başlıyordum. Peki ne oldu da kardeş kardeşten ayrıldı ve neden senelerce çok da uzak olmayan iki ülke şehirlerinden birbirlerine kavuşamadılar. Bu ayrılığın sebebini ne idi?

Bunları anlatmaktan kastım nedir? İran'da Küresinli bölgelerinde olduğumuzda onların Türkiye'den geldiklerini hep duyuyordum. Konuştukları ağız ve kelimeler yaşadıkları bölgedeki başka Türklerden farklıydı. Şekeryazı'da konuşulan lehçe Türkiye'de konuşulan aksanla, özellikle Erzurum bölgesiyle aynıydı. Kullandıkları kelimeler Türkiye'yle aynıydı. Neden ve ne zaman geldiklerini kimse bilmiyordu. Sadece ilk gelenlerin isimleri şifahi olarak soylarındaki şahısların isimlerini bazı aksakallar biliyordu. Benim Dedem Seyit Muhammed (Said Muhammed, Söğüt Muhammed) 16 yaşına kadar Van'da yaşamıştı. Hayatı süresince de iki kere yaya olarak Şekeryazı'dan Van'a gidip dönmüştü. İran'daki Küresinli mehalı'ndan Türkiye'ye giden yaya yola "Küre yolu" adını vermişlerdi. Çocukken İskelede Hatun nene ona bakmıştı ve hep ondan iyi bahsederdi.

Van'da ve İskelede Küresinliler İran'dan gelmişiz diyorlardı. Hatta diğer Vanlılar onlara İranlı, Acem ve Küresinli diyorlardı. Bu ikili tutum bir kesin araştırmanı beynime o zamandan beri kazıdı. Nasıl olurda İran'dakiler kendilerinin Türkiye'den geldiklerini ve Türkiye'dekiler ise İran'dan geldiklerini söylerler. Bu soru benim ilk araştırmaya başlama sebebim oldu.

1999-2001 arası iki sene Van'da yaşadım. Küresinliler hep nerden geldik? Neden bizde diğer Türkler gibi Hanefi değil de Şafii'yiz? Buradaki Kürtlerin de bizim gibi Şafii olmalarının sebebi nedir? Bu ve benzeri sorular benim azmime azım katarak ilk fırsatta bilimsel araştırmalarımaya başladım. Küresinli isminden yola çıktım ancak sanki

hiç bilgi yokmuş gibi. Tarihi okumaya başladım ancak sanki tarihte iz bırakmamışlar gibi. Bazı İngilizce tarihi kitaplarda kaç satır bilgi buldum o kadar. Bir de Farsça kitapta 1922 toplu göçle ilgili malumat buldum. 2005 de “Küresinliler kimdir” diye Urmiye Sesi dergisi bir makale yaydı. Dr. Tohid Melikzade yazmıştı. Çok ilgimi çekti ve Orada Dr. Yaşar kalafatla birlikte Küresinlilerin Çepni Türklerinden olduklarını beyan etmişlerdi. Bu iki araştırmacı tarihçiye güvenerek Çepnilerden yola çıkarak araştırmama devam ettim. Küresinlilerin Çepni olmalarıyla ilgili bazı kaynaklarda bilgilere daha sonra da rastlamışım.

2002 yılında Finlandiya’da Üniversiteye başladım ve Araştırmalarımı 2005 senesinden orada başlayarak zamanında kuresunni isimli bir site kurdum ve bulgularımı paylaştım. O dönem bu site ve Küresinlilerle ilgili resmi olarak bilgi paylaştığım oldum. Çok ilgi geldi ve herkes daha fazla bilgi talep etti ancak benim amacım kimsede bilgi ve yahut belge varsa benimle de paylaşır diye umut etmiştim ancak bilgiler hep şifahi sözler de sınırlandı ve bir kuşak öncesine aitti. İstanbul’da Osmanlı arşivinde araştırma yaptım ve bazı belgeleri alarak araştırdım. Bazı belgeler buldum ancak Küresinli ismiyle ilgili tahminden öteye gidemedim. 2005 de başlayan ve hala devam eden araştırmamı bu kitapla paylaşmaya karar verdim. Umut ediyorum ki bu kitap mevcut olan sorulara cevap verecektir.

İlk başta Küresinlileri bir kavim gibi araştırdım ve oğuzun Çepni kolundan yola çıktım, ancak daha sonra Küresinlilerin bazılarının diğer Türk kavimlerinden olduklarını araştırmalarımda buldum. Kürt olan Küresinliler hakta araştırdım ve kökenlerine indim. En son Küresinlilerin bir kavimden öte siyasi ve dini bir toplum olarak buldum, nitekim Küresinliler siyasi Türk klanları olarak bir coğrafyada toplanarak bir topluluğu teşkil etmişlerdir. Ayrıntılar bu kitapta anlatılacaktır. İlk başta Çepnilerin yerleri olan Küresin (Güresin) isminden Küresinlilerin Karesi bölgesinden gelmiş olmaları ihtimalini öne sürmüştümdür o yüzden de Karesi oğulları beyliğini ayrıntısıyla anlatmışımdır. Daha sonra bazı bilgi ve belgelerle dini nedenlerden dolayı Türk ve Akkoyunlu zamanı tabiriyle, Türkmen kabilelerinin bir araya gelmesiyle oluştuklarını anlatmaya çalışacağımıdır.

Küresinli kelimesiyle ilgili tahminden öteye gidemediğimi şimdiden itiraf etmeliyim çünkü bu klanla bağlı sadece Nikitin Vasili ¹ ve İştihardi az da olsa bahsetmişlerdir ve onlarda 20ci yüzyılda yaşadıkları için söyledikleri anlatılanlara dayanarak yazılmıştır.

¹ Nikitin Vasili 1915 Miladi senesinde Urmiyede bulunan Rus sefiridir (B harfi Kiril alfabesinde V talaffuz olduğunu bilmedikleri için, “Vasili” soyadı olan sefir İranda ve Türkiyede yanlışlıkla “Basili” olarak tanınmıştır). Sefirlik yanında kendisi Şarkşünasdır ve aslen Polonyalıdır. Babası Rus Annesi Polonyalı Nikitin, Rusca dışında Arapça, Farsca ve Fransızca bilmekte idi.

İlk başta Hristiyanları birleştirmek ve bir Hristiyan devleti yaratmalarını organize etmeye batı Azerbaycana gelen Nikitin daha sonra onlardan ümidi kesince ilgisini çeken Kürtler üzerinde çalışmıştır. Bu konuları kendisi bıraktığı kitaplarında güzel bir şekilde anlatmaktadır. Kürt aşiretlerini iyice araştıran bu Sefir Kürtleşen Küresinlileri “son dönemlerde Kürtleşen Türkler (recently Kurdicized Turks) olarak yazmıştır. Nikitin Vasili, Kürt aşiretleri ve Kürdistan, Misyo Nikitinin hatıraları, Kürtce Rusca konuşma kitabı ve bir çok başka eser kendisinden bırakmaktadır.

Küresinlilerin dini nedenlerden dolayı bir araya geldiklerinden için onların inancı ve pirlerini detaylı olarak anlatmağa çalışarak bu vesileyle nasıl Şafii Sünni oldukları hakta okuyucuya bilgi sunmuşumdur. O dönem Safevi imparatorluğunun oluşması hakta bilgi sunmak için Küresinlilerin de müdahil oldukları bütün süreçleri detaylarıyla anlatmaya çalışmışımdır. Bu dini süreç Ahmed Yeseviden başlayarak Pir Saltukla ve diğer Küresinli şeyhleriyle devam etmiştir. Küresinli siyasi serüveni Karesi beyliğinden sonra Akkoyunlularla devam ederek Safevi dönemine varmıştır. Akkoyunlu döneminde Küresinliler Çepniler ve Pernak Türkleri olarak yüksek makam ve mevkilerde bulunmuşlardır ancak Akkoyunlu devri bitince ve Safevi dönemi başlayınca Şiiliği kabul etmeyen Küresinliler tarihte çok da önemli bir rolleri olmamıştır, ta ki Şah Abbas Safevi döneminde (Osmanlı sultan Süleyman dönemi), Anadolu'dan bir büyük sipahi ve halk isyanı sebebiyle (Celali isyanları) büyük bir orduyla İran'a gitmişlerdir ve diğer Çepni, Pernak ve Afşar klanları yanında iskan etmişlerdir. Daha sonra Kacar (Qacar-Qəcər) döneminde bazı isyanlara katılmışlardır ancak en son bu döneminin sonlarında büyük Hristiyan ve daha sonra Kürt isyanı sebebiyle toplu olarak Türkiye'ye (Van iline) göç etmişlerdir. Bu isyanlar ve göç sebepleri bütün detaylarıyla bu kitapta anlatılmıştır.

Dipnot

Bu kitapta Azerbaycan denilince günümüz İran`da yerleşen Azerbaycanı kastedilmektedir çünkü o dönem şimdiki Azerbaycan Arran ve Şirvan isimleriyle tanınmakta idi ve Azerbaycan Araz nehrinin güney bölümünü kapsamakta idi. Resim No 1.

Resim No 1
Günümüz İran ve Azerbaycan Haritası

Bir konu vardır ki her şeyden önce aydınlığa kavuşması gerekmektedir. İran`da özellikle İran Azerbaycan`ında var olan bütün Sünni Türkler kendilerine Küre-Sünni diyorlardır. Onların hepsi Küresinli mi değil mi mevzuu tartışma konusudur. Safevi devleti kurulduktan sonra Osmanlı devletiyle sınırı tam belli olmadığı için, Küresinlilerin yaşadıkları bölgeler hep Osmanlı ve Safevi devletleri arasında el değişmiştir (Bazen Osmanlı hakimiyetine bazen de Safevi hakimiyetine geçmiştir). Bu nedenden dolayı bölgenin Türkleri ve Kürtlerinin büyük bir kısmı eski mezheplerinde (Sünni) kalmaya devam etmişlerdir.

İran`da hâkim olan varyant mezhep olduğu için, artık ırk konusu gündemden çıkarak mezhep konusu önem arz ettiğinden dolayı, aynı mezhepten olanlar kendilerini bir bilerek diğer mezhepleri kabul etmekten imtina etmişlerdir. Bu konu Safevi devleti kurulduktan sonra Şii mezhebine mensup olanların Hz. Ali`ni yüksek tutmalarıyla diğer üç halifeye hakaret etmeleriyle devam etmiştir. Artık Türk, Fars ve yahut Kürt olmak konusu değil de Şii veya Sünni olmak insanların arasında farkındalık yaratmaya başlamıştır. **Zaman ilerledikçe artık Azerbaycan halkı arasında Şiiilere Acem ve Sünnilere Kürt sözü kullanılmaya başlamıştır.** Kendi deyimleriyle mezhep sorunca "Kürt müsün Acem misin" (Kürdsən ya Əcəm?) terimini kullanmaya başlamışlardır. Acemim deyince Şii Türküm anlamını, Kürt`üm deyince ise Sünni`yim demek anlamını taşımaya başlamıştır. Bu konuda maalesef bazen aydınlar ve bazı yazarlar bile bir milletin ırkını araştırmadan bu deyimini yanlışına girerek mezheplerinden dolayı ırklarını yanlış söylemişlerdir.

Uzun zaman İran’da Sünni Türkler kendilerini ifade edememişlerdir ve Acem misin Kürt müsün sorusu karşısında hiçbirisi değilim sözüyle cevap verseler de Şii Türkler onlara Sünni mezheplerinden dolayı Kürt demişlerdir Kürtler ise Türk dillerinden dolayı onlara acem demişlerdir. Bu konuyu Şekeryazılı Aşık Behlul şiirinde şöyle anlatıyor:

Ecemler kürd diyer kürd ecem sayar
Hansı harda tutdı orada soyar
Edalet şah olsa bir qanun qoyar
Demez ki arada öl Küresünni

(Aşık Behlul şiirleri kitabın son bölümünde)

Hala İran Azerbaycan bölgesinde bir çok kişi tarafından bu terimin kullanılmakta ve hala Kürt deyince bir ırk değil de Sünni mezhebi anlamını taşımaktadır. Bu konuda Küresinli olmayan Sünni Türkler kendilerini ifade etme boşluğu hissederek, Küresinlilerin de artık uzun zaman orada onlarla yaşadıkları için ve halk arasında Küresinli sözünün “Küre-Sünni” olarak telaffuz edildiği için Sünnilikle alakasının olduğunu düşünerek bu sözü benimsemişlerdir. Artık son dönemlerde Küresinliler kendileriyle bir deyim de o bölgeye götürerek üçüncü bir halkı temsil etmeye başlamışlardır. Acem misin, Kürt müsün sorusuna artık hiçbirisi değilim, Küresinliyim (Küresünnüyüm) sözü eklenerek sözü geçen boşluğu doldurmaya başlamışlardır. Artık Küresinli ve yahut Küresünni sözü Sünni Türk anlamını arz etmiştir.

Bu konu zaman zaman mizahlara da yol açarak orada yaşayan halklar arasında komik ancak gerçeği sorgulayan bir konu haline gelmiştir, şöyle ki “Acem acemdir Kürt Kürt’tür, peki Küresünni nedir?” diye hep mizah etmişlerdir.

Aynı yanlışlık İran’da yaşayan Hristiyanlar için de geçerlidir. Onlar için de halk arasında Hristiyan ve yahut İsevi (Mesihî) sözü Ermeni sözüyle yer değişmiştir. İran’da yaşayan Hristiyanların sadece bir kısmı Ermeni’dir ancak bütün Hristiyanlara Ermeni denilmektedir.

Bu sebeplerden dolayı İran kaynaklarında özellikle Azerbaycan’da Kürt sözüne rastlarsanız şayet, milletten çok Sünni mezhebini kastetmiş olmaları ve yahut Ermeni sözüne rastladığınızda milletten daha ziyade Hristiyan dinini kastetmeleri olasılığını unutmayınız.

Bu kitapta Kelimenin nereden geldiği ihtimallerini kaydettikten sonra ilk olarak Ahmet Yesevi’den başlayarak tarikat konusunun nasıl Çepnilerin bulundukları yerlerde nüfuz ettiği bu yerlerden batıya göçleriyle birlikte taşındığı ele alınacaktır. İran topraklarına neden gittikleri ve mezheplerinin neden Şafii kalması ele alınacaktır. Çepnilerin göçlerini ve her yerde özellikle Anadolu’nun her bir yerinde bulunduklarının nedenini anlamak için ilk önce bazı konuları iyice anlamak gerektiğini düşünmekteyiz. Bu konulardan en önemlisi inançlarıyla ilgilidir, nitekim bu inanç onları Avrupa’ya kadar götürmüştür. Eskiden beri ırk ve milliyetten daha önemli bir rolü sahip olan inanç kendi gücünü hala korumaktadır. Türkler kendi inançlarını kurmuşlardır ancak içindeki ikilikler her zaman sorunlar yaratmıştır. Bu sebepten dolayı Küresinlilerin izini sürmek onların kadim inançlarını anlamadan mümkün değildir çünkü onlara yön veren ve göçlerini sağlayan önemli etkenlerden biri inançları olmuştur.

Küresinlilerin Safevi İran’a göçleriyle ilgili Celali ayaklanmasından bahsedeceğiz. Celali ayaklanması deyince birçok kişi onu Celali aşiretiyle karıştırmaktadır. Celali isyanları Türkmen Şeyhinin Yavuz Sultan Selim zamanında

başlattığı ve daha sonra Kanuni Sultan Süleyman zamanında devam eden bir halk ve sipahiler isyanıdır o yüzden Celali aşiretiyle karıştırılmaması gerekmektedir.

İran Küresinlileri

Bu isim İran kaynaklarında ilk Dunbuli olaylarında Şahbaz Han Hoy'u savununca Osmanlı ordusuyla savaşta ortaya çıkmaktadır. Bu olayda Küresinli ismi kullanmıştır ancak onlar hakta bilgi sunulmamıştır. Daha sonra 20ci yüzyılda Nikitin Vasili Küresinli klanı hakta kaç cümleyle yetinmiştir. Daha önce ne kadarda Güresin veya Küresin isimli köy ve bölgelere rastlasak da bunun kastettiğimiz milletle bağı tam olarak belli olmamaktadır. Sünni Türklerin bazıları Şah İsmail Safevi tasavvuf hükümetini kurduktan sonra Anadolu'dan oraya göç etmiş olsalar da, hatta daha sonra Şah Abbas döneminde birçok Küresinli Celali isyancıları olarak adı geçen bölgede iskân edilmiş olsalar da, kaynaklar Küresinlilerin Uzun Hasan Akkoyunlu hayatta iken o bölgede var olduklarını göstermektedir. İran'ın Sünnileri genelde Şafii'dirler ancak Hanefi olanlar da bulunmaktadır. Urmiye – Salmas yolunda Enzel mahalında Kuluncu, Kehriz, Gültepe, Hamamlar köyü vardır ki halkı Türk ve Sünni'dirler ancak Kuluncu ve Hamamlar genelde Sünni- Hanefi'dirler.

İranika Ansiklopedi Tetkik Raporuna göre Küresinliler iki koldan günümüz Azerbaycan-İran topraklarına giriş yapmışlardır. Bir bölük Van menşeli olarak Şemdinli'den Urmiye ve civarına yerleşmişlerdir. Diğer bölük ise Kafkas tarafından gelerek Hoy Salmas civarında yerleşmişlerdir.²

Küresinli kelimesi

Küresinli milleti hakkında her türlü yorum yapmadan önce Küresinlinin ne anlama gelmesini öğrenmemiz gerekmektedir. Bu kelime tarif olmadan Küresinlilerin kim olması ve yahut hangi millettten olduklarıyla ilgili yorum yapmak mümkün değildir. Maalesef bu konuda herhangi bir kesin bilgi mevcut değildir ve bulduklarımız tahminden öteye geçememektedir. İyi yanı budur ki Küresinliler günümüzde toplum olarak bulunmaktadırlar o yüzden araştırmalarımızda tarihi kaynaklardan izlerini sürünce çok güvenilir ve doğru bilgilere varılmıştır.

Küresinli kelimesine -millet olarak- tarihi yazılarda pek sık rastlamamaktayız ancak İştihardi yazılarında Dunbuli aşireti lideri, Şahbaz Han, 1731 senesinde Hoy hâkimi olarak Hoy kalesini Osmanlı Abdullah Paşa'dan savunduğunda Küresinli aşiretine ufakta olsa işaretle bulunmuştur. Şu ana kadar isimle ilgili araştırmalarda herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Var olan belgeler kendi zamanında yerli halktan sorulmuş ve yerli halkta kendi tahminlerini söylemişlerdir. Bu kitap bütün olabilecek tahminleri ve araştırma sırasında rastlanan olasılıkları sıralamaya çalışacaktır.

Özet olarak tahmin edilen anlamlar bunlardan ibarettir:

- 1. Kör Hasanlılar: İngilizce "İranica Enclycepaedia" 'da yerel halktan duydukları üzere Kör Hasan diye bir liderlerinin olduğu için onlara "Kör Hasanlı" söyledikleri için daha sonra Küresinli olarak değişilmiştir.**

Bazı kimseler daha da ileriye giderek Şii olmadıkları için Safeviler Hasan olan liderlerini kör etmiş ve ondan sonra Kör Hasanlı adlanmışlardır diye bazı tahminler öne sürülmektedir. Kör Hasan diye bir liderleri

² Encyclopedea Iranica ss. 48-49

oldukları için “Kör Hasanlı” adlandırıldıkları sadece bir ihtimaldir ve tarihte sadece Alem Araye Abbasi de s.819 Osmanlıdan (Rumi) olan Mustafa Paşa, Ahmed Paşa, Kör Hasan ve Kürd Gazihanın iki oğlu Şah-kulu ve Halit (Xalid) bey ve onların amcası oğlu Muhammed bey Koçu (Qoçi) oğlu Urumi- Urmiye kale-sinde isimleri geçmektedir. Adları geçen şahıslar Hasan han Avşar kardeşi ve oğullarıyla birlikte Kalede isyan etmişlerdir.

Kör Hasanlı başka bir Türk kabilesinin ismidir. Onlar Avşar Türlerindendirler. Bu kabile Şii ve Şahseven-dir. Zengan³ Eyaletinin Sohreverd⁴ bölgesinde yaşamaktadırlar. Bu kabile hakta Kacar hükümeti mün-şisi” İtimad-al Saltanah” “Marat-Al Baldan” kitabı sayfa 2314 da şöyle söylemektedir:

“İranın Sohreverd ve Zenganın Socas Rud bölgesinde Şahseven kabilelerinin kışlaklarından iki yer vardır. Bu yerlerin sakinleri Kör Hasanlı kabilesindendirler. Yukarı Çehel Gez`de 25 aile ve aşağı Çehel Gez`de 30 aile yaşamaktadırlar. Ekin biçimleri yoktur. Suları çay suyundandır. Yaylaları Kanlı, Çepeklü ve Feyz Abad dağlarıdır.

Çehel Mencili: Sohreverd ve Zenganın Socas Rudun Avşar Şahsevenlerinin kışlaklarındandır. Sakinleri Kör Hasanlı kabilesindendirler ve 15 bin ailedirler. Su çeşmeleri vardır. Tarımları yoktur. Yaylaları Feyz Abad arazisidir. “⁵

Kalender oğluyla beraber İran’a gelen bölükbaşlarından biri Hasan Kethüda kayıtlarda bulunmaktadır. Bu kişiden ismini almak mümkün değildir çünkü Kör lakabı bulunmamaktadır ve Küresinliler bu ismi Ak-koyunlu döneminden taşımaktadırlar (Nikitin Vasili - Afşarlar).

2. **Kara Hüseyin (Qərə Hüsein) ve Kör Hüseyin:** Bu isimlerde tanınmış Celali komutanları Kalenderoğlu ordusuyla beraber Safeviye sığındıklarında onun adamları Kara Hüseyinli ya da Kör Hüseyinli olarak ad-lanmışlardır. Bu isim daha sonra Küresünni ve yahut Küresinli olarak telaffuz edilmiştir. Bu iki komuta-nın isimlerine Safevi yazarı İskender Bey Alem Araye Abbasi s. 770 de işaretle bulunmuştur. Celali ayak-lanması bölümünde onların İran’a geçmeleri ve İran’daki ahvalleri detaylarıyla sunulacaktır. Kara Hüse-yin ve 100 adamına İran’ın Hurdçay bölgesi kışlak yeri olarak Tebriz Valisi tarafından tahsis edilmiştir. Küresinliler bu ismi Akkoyunlu döneminden taşımakta (Nikitin Vasili - Afşarlar) oldukları için bu ihtimal zayıftır ancak Nikitin bu kitabı 20ci yüzyılda yazdığı için bu olasılığı da göz önünde bulundurmaya devam ediyoruz.

3. **Enzel ve Somay mehalinin hâkimi Evliya bey babası Kör Seyfeddin halkı kendilerini Kör Seyfeddin’i olarak tanıtmışlardır.**

Kör Seyfeddin adından gelmesi kimse tarafından iddia edilmemektedir ancak bu da bir zayıf ihtimal ola-rak burada sunulmaktadır. Bu isim Alem Araye Abbasi s. 795 bulunmaktadır.

4. **Kura Sünni: Sünni oldukları için Kürtler içinde Kura Sünni, Sünni Oğulları, olarak adlandırılmışlardır.**

³ İran Azerbaycanının Eyaletlerinden biri

⁴ İran Azerbaycanının Zengan eyaletinin bir şehridir. Sakinleri Azerbaycan Türkü ve Şiidirler.

⁵ نویسنده:اعتماد السلطنه، 2314. کتاب مرآة البلدان

Kürtçe Sünni oğulları anlamı hakikat dışıdır çünkü o dönem bunlara Sünni oğulları demiş olan Kürtler de bölgede hepsi Sünni ve genelde Şafii'dirler o yüzden neden Sünni olan bir toplum diğer Sünni bir topluma Sünni oğulları demiş olsun? Artı Nikitin Vasili Şahverdi dunbulı zamanı Küresinlilerin varlığından bahsederken Şahverdi lakaplı Rüstem Bey Akkoyunlu uzun Hasan zamanı Akkoyunlu serdarlarından idi. Akkoyunlu zamanında hala Şiilik başlamamış idi ve o yüzden birilerine Sünni oğulları demek anlamsızdır. Bu ihtimal gerçekçi bir anlam ifade etmediği için ihtimali oldukça zayıftır.

5. Horasanlı: Horasandan geldikleri için Horasanlı (Azerbaycan Türkçesinde: Xorasanlı) ve daha sonra da halk içinde Küresinli olarak değişilmiştir.

Bektaşî bölümünde de bahsedeceğimiz gibi, bu soyun Bektaşî Veliyle birlikte Horasandan geldikleri muhtemeldir. 1830 yıllarında Amerikan Albay Çarlz Stuart bölgeden geçerken Horasanlı (Xorasanlu-Khorasanloo) diye bir Türk kabilesinden kişiler onun güvenliğini sağlamak için onu almaya gelmişlerdir. Sözü geçen bölgede yaşayan halk Küresinlidir ancak Stuart onlardan sadece Türkler olarak konuşmuş ve onların dilleri Azerbaycan Türkçesidir diye not etmiştir. Stuartın geçtiği yol hem Türkiye hem de İran tarafı Küresinli ağırlıklı köylerden ibarettir (Kotur). Stuart kitabında gelen adamlardan İngilizce "Khorasanloo Eelaut" olarak bahsetmiştir⁶. Gelenler onları sınırdan almağa, güvenliklerini sağlayarak başka bir yere kadar götürmek için görevlendirilmişlerdir, nitekim İran- Azerbaycan'da "Horasanlu" isimli bir köy bulunmaktadır. Bu kişiler Horasanlu isimli bir kabileden gelmiş olabilirlerdi ki bu kabilenin köyü hala Horasanlu⁷ ismini deyişime uğramadan korumuştur. Stuartın gittiği istikamet: ...Mollasüleyman, Ağrı, Bayezid, Kazlıgöl, Kara Aineh, Ali Şeyh, Pere, Hoy...

Daha sonra Köroğlu lakaplı Rüşen Küresinli mahalında yaşadığı için ve onun da Horasandan gelmesi bazı araştırmacılarca söylenmesi bu ihtimale bir az daha güç katacaktır. Bu konu gelecek bölümlerde ele alınacaktır.

İkincisi bu isim deyişime uğramak ihtimali zayıftır nitekim İran'da aynı isimde bir eyalet asırlardır aynı ismi değişilmeden taşımaktadır. Küresinliler ve yaşadıkları bölgelerdeki diğer halklar "X" (İngilizce "KH" ve Arapça "خ") harfini rahatça söyleyebildikleri için neden bu harf "K" ve "O" harfi "Ü" ye değişmiştir. Eğer gerçekten Horasan ismiyle ilgilidir ise o zaman yıllar sonra değişmiş olsaydı "herezenli" (Azerbaycan Türkçesinde "Xərazənli") olması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu ihtimali reddetmemekle birlikte kesin olmayan ve soru işaretleri yarattığı için kesin kanıtlarla ispat olmayıncaya kadar sadece bir ihtimal halini koruyacaktır.

⁶ Lieut. Col. Charles Stuart

⁷ İran – Azerbaycanının Zengan eyaletinin Sain Kala Şehrinin bir köyüdür.

6. Türkiye'nin Kara Deniz bölgesinde Giresun'dan geldikleri için Giresunlu ve daha sonra Küresinli adlandırılmışlardır.

Küresinlilerin önceden Giresun da bulunmuş olmaları ve hatta Bektaşî Hanegahi "Kurt Belinde" bulundukları kuvvetli ihtimaldir. O bölgelerde hala Çepniler bulunmaktadır ve bazıları Alevi ancak diğerleri hala Sünni kalmışlardır. Kanaatimizce bütün Küresinliler Giresun'dan gelmemişlerdir. Bazıları Trabzon bölgesinden ve bazıları Erzurum'dan, Bayburt, Bolu'dan ve Anadolu'nun başka yerlerinden Batı Azerbaycan'a gelmişlerdir. Neden diğer şehirlerin isimleri değil de sadece Giresun ismini sahiplenmişlerdir? Bu soruya en mantıklı cevap 1397 yılında Bayram beyin torunu ve Hacı Emir beyin oğlu Süleyman Bey Giresun'u fethederek bir beylik kurmuş olması olabilir. Bu beyliğin yıkılmasıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁸. Bu beyliği kurduklarından ve ona dayanarak herkes kendini Giresun beyliği vatan-daşı gibi tanıtmış olması muhtemel olsa da çok büyük ve uzun süreli olmamasından dolayı çok da mantıklı olmamaktadır. Bu olasılık kendi yerini korumaya devam edecektir.

7. Küre dağları civarında yaşadıkları için Küresinli adlanmışlardır.

Türkiye'nin kuzey bölgesinde Karadeniz civarında Bartın ve Kastamonu il sınırları içinde yer alan Küre Dağları Çepnilerin de yurdu olmuştur. Bu dağlarda bir de Küre ilçesi bulunmaktadır. Bu dağlar da var olan köylerin ahalisi birbirlerine Küresi demekte olduklarını düşünmekteyiz. Bu yer sizin mi sorusuna, yok o başka Küresinindir diye cevap vermekte olmaları bu kanaate vardığımızın sebebidir. Bu bölgeye göç eden Çepniler büyük ihtimalle doğu Karadeniz'den yani Giresun ve Trabzon'dan göç etmişlerdir. Oradan da İran'a göç sebepleri Tasavvuf mürşitleriyle birlikte ve yahut Celali ayaklanması neticesinde gitmeleri mümkün olabilir. Bu olasılık da bir ihtimal gibi kendi yerini koruyacaktır.

⁸ Çepniler – Faruk Sümer sayfa 40

8. Azerbaycan'da bulunan Kelesin Küresin kalelerinden alınmıştır.

Alem Ara-e Abbasi s.82-83 de Şah Tahmasb Safavi 958 Hicri 1551 Miladi senesinde günümüz kuzey Azerbaycan'ın Şeki eyaletinde Türk boylarından isyan edenleri ile iki kalede savaşmıştır. Bu iki kalenin isimleri "Kelesin Küresin" kalesi ve "Kış" kalesidir.

9. Girayson ve yahut Giraysiler isminden alınmış olabilir

Giray hanedanından Gazi Giray ve Adil Giray isimli iki Han Anadolu'dan Safeviye gittiği tarihte bilinmektedir. Küresinliler isimlerini ondan alma ihtimali bulunmaktadır.

10. Karesi bölgesinde büyük bir beylik kurdukları için Karesili olarak kendilerini tanıtmışlardır.

Günümüze kadar bu ismi taşıdıkları için ve Çepnilerden bazıları bu isimde köy ve kasaba yaptıkları için daha önemli ve daha iftihar verici bir nedeni olmalıdır ki her yerde kendilerini bu isimle tanıtmış olmaları gerekmektedir. Bu olasılığı anlamak için daha önce göçlerinin nedeni ve yaptıkları işleri anlamak gerekmektedir. Bu konu Karesi oğulları beyliği bölümünde ele alınacaktır.

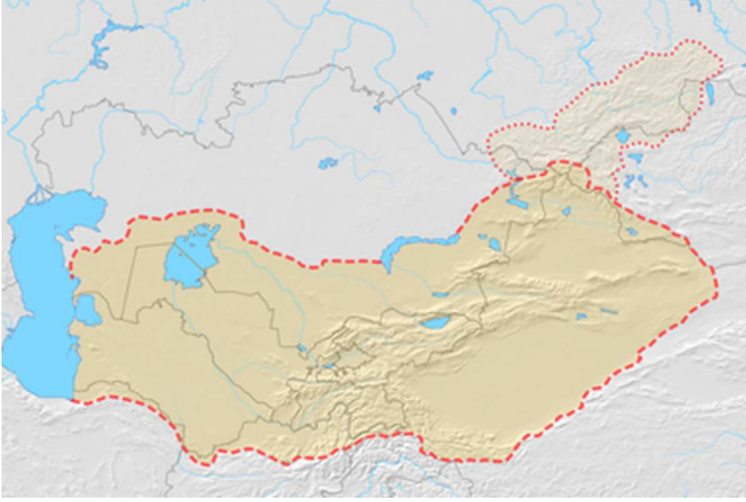
İsmi nereden geldiğini bilinmemekle beraber bu ismin Giresun (*Choerades* Kerasous Cerasus), Karesi (Akirus), Kelesin Küresin Kalesi, Küre dağları, Kür nehri, Kars, vs. hepsi birbiriyle bağlantılı olma olasılığını düşünmeden geçemiyoruz.

Bu isim Küresinli, Küresünni, Küresünnü, Koresonli, Koresonlu, Kora-Sonni, ve Kurhesini olarak yer almaktadır.

Sonuç olarak Küresinli ismi Osmanlı arşivlerinde yer ismi olarak Güresin, Küresin ve saire isimlerle beyan edilmiş olsa da bir toplum ismi olarak pek rastlanılmamaktadır ancak 17ci yüzyıldan sonra İran ve Rus kaynaklarında bir toplum ismi olarak da bu kelimeye nadir hallerde rastlamaktayız. Bu isim ne zaman kendini kaynaklarda gösterdiğini detaylı olarak, tarihi kaynaklara dayanarak anlatılacaktır.

Ahmet Yesevi

Hoca Ahmet Yesevi (1093–1166) (أحمد يَسَوِي - Əhməd Yəsəvi) bir Türk şair ve mutasavvıfıdır, 11ci yüzyılın sonlarında Kazakistan'ın Sayram şehrinde doğmuştur, 7 yaşında babasını kaybettikten sonra Arslan baba tarafından yetiştirilmiştir ve günün ilimlerini ve bilimlerini öğrenmiştir. Daha sonra Buhara şehrinde tasavvuf derslerini Şeyh Yusuf Hamadani hocanın yanında tamamlamıştır. Şeyh Hamadani Nakşibendi tarikatının kurucusudur ve ondan sonra Abdullah Barki ve daha sonra Hasan-i Andaki baş mürşit görevine getirilmişlerdir. Ahmet Yesevi 1160 senesinde Andaki öldükten sonra Nakşibendi tarikatının baş mürşidi olmuştur. Daha sonra kendi görevini Abdul Halik Gacadvani'ye bırakarak Şeyh Hamadani tavsiyesi üzere İslam'ı Türk bölgelerine yaymak için Türkistan'a gitmiştir.

Resim 2 Türkistan Haritası

O asırda Türkistan günümüz Rusya'nın bazı bölgelerini o cümleden Tataristan ve Sibirya'nın bazı bölgelerini, Moğolistan, Xinjiang Çin özerk eyaletini, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Afganistan'ın bazı bölgelerini içermektedir.

İngilizce Wikipedia
<https://en.wikipedia.org/wiki/Turkestan>

Ahmet yesevi Kazakistan'ın Yesi şehrini kendi talimleri için baş şehir olarak seçtiği için Yesevi lakabını almıştır. Çocukluk döneminde Türklerin eski inançları, totemleri ve efsanelerini biliyordu ve bu inancın orta Asya Türklerinin içinde ne kadar güçlü olduğunu anlıyordu. Uzun zamandan beri şunu düşünüyordu; Türkistan Türkleri kendi kadim inançlarına o kadar bağlıdır ki onlardan vaz geçip İslam'ı kabul etmezler. İslam Arap ülkesinde başladığı için daha çok o milletin ve o coğrafyanın adet ve törelerine uygundur. Aynı zamanda İslam'ı kabul eden Arabistan'a yakın bölgelerin milletleri -Türkler dahil- İslam'ı bütünüyle kabul etmiş olmalarından dolayı kendi milliyeti, eski totemleri ve töreleri yok olmakta iken onların yerini İslami ve Arap adetleri almakta olduğunu görüyordu. Türk isimler değişip Arap isimleri yerine geçiyordu ve Türkün aslı ve özüyle bağlanmış efsaneler ve totemler yok olmakta idi, o yüzden İslam'a bir Arap bakışıyla değil de Türk bakışına uygunlaştırmayı düşünüyordu. Türkün İslam'a bakış tarzı var olan inançlarıyla uygunlaşarak yaratılmalıydı ki hem orta Asya insanı İslami kabul etsin hem de İslam'ı kabul etmiş Türklerin milliyeti Arap içinde izmihlale uğramasın. Bu inançla Türkçülük onun kadim inançlarıyla birlikte İslam'a uygunlaştırılarak Türkün İslam'a bakışı yaratılmalıydı ve İslam inancını, Türk gelenek, inanç ve yaşam tarzı ile uygun biçimde sentezlemeliydi. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen, kendi Türk halkı söylediklerini iyi anlasınlar diye, eserini Türkçe yazmıştır.

Bu düşünceye istinaden Yeseviyye tarikatını yaratarak "Divan-i Hikmet" Eseriyle Türklere İslam'ı kolaylaştırarak benimsetmiştir.

Resim 3

Ahmet Yesevi

احمد يسيوى

Doğum: 1093

Ölüm: 1166

Eserleri:

- Divan-ı Hikmet şiirleri,
- Akaid, İslam'ın esaslarının yer aldığı temel eseridir.
- Fakr-Nâme öğrencileri tarafından yazılmış ve kendisine mal edilmiştir.

İngilizce Wikipedia

https://en.wikipedia.org/wiki/Ahmad_Yasawi

Ahmet Yesevi kuvvetli bir medrese tahsili almıştır ve Anadolu'ya gelmemiş olmasına rağmen Anadolu'da tanınan ve sevilen bir tarikat ve din adamıdır. Yayıgın olan kanaate göre Mevlâna Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş-i Veli, Taptık Emre ve onun yolundan giden Yunus Emre gibi Ekollerle birlikte Anadolu'da tasavvuf akımları üzerinde büyük rol ve tesiri olmuştur. Kendi düşüncelerini göçebe ve köylü halka, onların anladığı bir lisan ve üslupla anlatmaya çalışmıştır. Öğrenciler yetiştirerek Türk dünyasının çeşitli köşelerine göndererek Türkün İslam'a bakış tarzını Türk dünyasına yaymağa çalışmıştır.

Yeseviyye tarikatı daha sonra Nakşibendi ve Bekktaşiiyye içinde yerleşerek varlığını korumuştur. Bektaşî Veli, Ahmet Yesevinin yolunu devam etmiştir. Şeyh Yusuf Hamadani yolunda devam eden Nakşibendi kurucusu Bahaddin Muhammed Nakşibendi'nin müritlerinden Halil Ata ve Kesem Şeyh (قثم شيخ), ikisi de Yeseviyye şeyhlerinden olmuşlardır. Yeseviyye tarikatının Mevleviyye tarikatına etki bırakması Bektaşilik vasıtasıyla muhtemeldir. Nakşibendi tarikatı esasta Yeseviyyeden ayrı değildir ve onun ilkelerini devam ettirmektedir.

Hacı Bektaş -i Veli

Hacı Bektaş-i Veli Horasanın “Babai” adlandırılan Sofi Türkmenlerindendir. Bu Türkmenler Ahmet Yesevi’nin tarikatındandır. Hacı Bektaş birçok yere sefer ettikten sonra Kırşehir’in Suluca Kara Oyuk köyünde meskûn olmuştur. Bektaşî müritlerinden Sarı Saltık (Sarı Saltuk – Sarı Saltuq) ve Abdallarından Seyit Ali Sultan (Timurtaş) adıyla Bektaşî Velinin adı düğümlenmiştir.

Sarı Saltık tarihi bir şahsiyettir ki Hacı Bektaş onu İslam’ı terviç etmesi için çeşitli yerlere göndermiştir.

Bazı yazılarda Ahmet Yesevi’nin müritleri arasında Hacı Bektaş-i Velini söylese de Hoca Ahmet Yesevi’nin ölümü (562 H 1166 M) ve Hacı Bektaş-i Veli doğumu (604 H 1209 M) arasında 40 yıldan fazla fark vardır nitekim Hacı Bektaş Yesevi tarikatına Ahmet Yesevi’nin halifelerinden olan Şeyh Lokman Perende vesilesiyle girmesi düşünülmektedir.

Babai isyanı

Hacı Bektaş Babailer isyanlarına katılmamış olduğu düşünülmektedir. Sözü geçen isyana Baba İlyas ve Baba İshak liderlik etmişlerdir. Baba İlyas kıyamdan yana değildi ve baba İshak’ı Anadolu’ya gelmekten menetmiştir ancak Baba İshak Anadolu’ya gelince onunla isyana katılmıştır.

Resim 4

Hacı Bektaş-i Veli

حاجی بکتاش ولی

Doğum: 1209 M

Ölüm: 1271 M

Eserler:

Velayetname, Mekalat, Alfavaed ve Makalate
Geybiyye ve Kelemate Eyniyye

İngilizce Wikipedia

https://en.wikipedia.org/wiki/Haji_Bekdash_Veli

Bazı makalelerde ve yazılarda Baba İshak ve Hacı Bektaş'ı 12 imamlı Şii gösterilmeye çalışılsa 'da bıraktıkları eserlerde ve onlardan hemen sonra yazılan kitaplarda onların Sünni oldukları ortaya çıkmaktadır. Onların Şii olmalarıyla ilgili herhangi bir senet ve belge bulunmamaktadır. Babai kıyamına en yakın kaynak İbni Bibi'den "El Evamero-al Alaiyye" kitabıdır. Bu kitapta Baba İshak'ın Şii olmasına dair herhangi bir işaret yoktur tam tersine Baba İshak Selçuklu padişahını Rab-al-Alemin sıratından inhıraf ettiğine itham ediyorken Raşidin Halifelerinin (Hulefaye Raşidin: Hz. Abubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali) yolundan saptığını söylüyordu. Hacı Bektaş'ın eserlerinde "Velayetname, Mekalat, Alfavaed ve Makalate Geybiyye ve Kelemate Eyniyye"⁹ de buna bakmayarak ki Bektaşîyye'nin bütün itikatları o cümleden 4 Bab ve 40 makam anlatılmıştır ancak hiçbirinde Şii inancına hiçbir işaret edilmemektedir. Ayrıca Baba İlyas'ın torunu Elvan Çelebi tarafından kaleme alınan Baba İlyas hayatını anlatan "Menagib-Al Kutsiyye fi Menasib-Al Onsiyye"¹⁰ kitabında Babailerin Şii olduklarına dair herhangi bir işaret yoktur. Tam tersine bu kitapta yazar halifelerden saygıyla yad etmiş ve onların hilafetini Peygamberin vefatından sonra muteber saymıştır.

Bunları anlatmaktan hedefimiz yanlış bilgilerden kaçınarak araştırmamızın doğru yönde ilerlemesini sağlamaktır. Bektaşî ismi gelince hemen herkes Alevilik ve onun inançlarını düşünüyordur, lakin gerçek budur ki Alevilik yüzlerce sene sonra Balım Sultan (Doğum 1457 Ölüm 1517) tarafından Bektaşîlik tarikatını Şah İsmail Safevi devrine denk geldiği için ve Kızılbaşların Yeni Çeriler içinde nüfuz ettikleri için Şii inançlarından tesirler alarak yaratılmıştır. Balım Sultanın doğumu ve Hacı Bektaş'ın ölüm tarihlerini kıyaslayınca 186 sene aralarında fark ortaya çıkmaktadır. Bu şunu gösteriyor ki Hacı Bektaş-i Velinin ölümünden 186 yıl sonra Balım Sultan doğmuştur. Hacı Bektaş ve onun Mürşitleri düşünülen Baba İshak, Baba İlyas, Şeyh Lokman Perende ve en önemlisi Ahmet Yesevi hepsi Sünni inancına bağlı kişilerdi. Alevilik Bektaşîlikle ancak yüz yıldan fazla bir zamandan sonra Balım Sultan tarafından ve aynı zamanda ve yahut sonrası Nesimi şiirleri vasıtasıyla (Ali-Al Ala 1477 M tarafından) Hurufi düşüncesinden 'de etkilenmiştir. Osmanlı devleti kurulduğunda Bektaşîlik resmileşmiş ve yeniçeriler Bektaşî olduklarından dolayı (Sarı Saltık faaliyetlerini unutmayarak) bu tarikat Balkanlarda, Albania'da, Avrupa'da, Mısırdaki ve orta doğuda birçok yerde yayılmıştır. Bazı makalelerde Balım Sultanı kabul edenler Çelebi ve onu kabul etmeyenler Babai adlandılar diye yazılar bulunmaktadır. ¹¹ Daha sonra Küresinliler'le ilgili Bektaşî evlatlarından ve 15-16 ci yüzyılda yaşayan bir Pirin Şafii Sünni olduğu belgelerle sunulacaktır.

15 ve 16cı yüzyıl Karaman Tahrir defterlerinde Hacı Bektaş-i Veli 13cü yüzyılda Sulucakaraöyük köyüne sade bir derviş gibi gelmediğini ve beraberinde Bektaşlu isimli ve onların reisi olduğu bir oymakla birlikte geldiğini gayet aşikâr bir şekilde göstermektedir. Buda Türkmen babalarının aynı zamanda hem kabile şefi hem de dinî reis olduklarına ait görüşü desteklemektedir¹². Hacı Bektaş bir Babaî şeyhi olarak Sulucakaraöyük'e yerleşmiş ve yine Babailere mensup olan bir başka Türkmen boyu olan Çepniler arasına yerleşmiştir. Hacı Bektaş'ın bu köyü tercih etmesi ve orada yerleşmesi bize, onun iradesindeki Bektaşlu obasının Çepni boyunun bir parçası olduğunun ihtimalini düşündürmektedir. O zaman onun yerleşmek üzere niçin Sulucakaraöyüğü tercih ettiği

⁹ Makalat, Alfavaid ve Mekalat Geybiyye ve Kelemat Eyniyye - مقالات، الفوائد و مقالات غيبية و كلمات عينية

¹⁰ Menagib al Kudsîyye fi Menasib al Onsiyye - مناقب القدسية في مناصب الانسية

¹¹ Nakdi ber Mekaleye Hac Bektaş i Veli ve Tarikete Bektaşîyye, kaynak Tarihi İslam dergisi 1385 No. 26 - «حاج - نقدي بر مقاله»

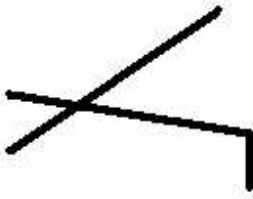
¹² [مجله تاريخ اسلام 1385 شماره 26](#): بكتاش ولی و طريقت بكتاشيه» منبع

¹² XV. ve XVI.Yüzyıla ait Karaman eyâleti tahrir defterleri- Irène Beldiceanu araştırması

sorusunun yanıtı da verilmiş olur. Bektaşlı oymağı Hacı Bektaş'la birlikte İran'ın Horasan eyaletinden gelmişlerdir.

Çepniler

Çepni Türkleri Oğuzun 24 kolundan biri olan Dağhan oğullarındandır. Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rolü olan oğuz kollarından biridir. 11ci yüzyılda Kaşgarlı Mahmud onları isimlerini "Divan-i Luğet-i Türk" eserinde çekmiştir ve damgalarının şeklini de vermiştir (Resim x).

Resim 5

Çepni damgası

İngilizce Wikipedia

Selçuklu ordusunda Çepniler, Türk töresi gereğince akın esnasında geride güvenliği sağlayan muhafıza ve çekilmelerde "demdar" görevini yaparlardı. Demdar askerleri ordunun geri çekilmelerinde arkada hareket ederek seferdeki askerlere saldırıları muhafaza etmek amacıyla tasarlanmıştır. Çepniler Selçuklu beyzadelerinin yurtluğu olan Kırşehir civarında bulunuyorlarken Moğolların batıya artan hücumlarından kaçarak Kara İsa'yla (Kara İzi) birlikte Karesi (Akirus – Achirus) bölgesine yerleşmişlerdir. Çepniler Kara İziyle birlikte o bölgenin uç beyliğini kurarak büyük bir kudret elde etmişlerdir. Gelecekte Balkanlardan gelen Sarı Saltık müritlerine de yer vererek onları Karesi'de himayeleri altına alarak yerleştireceklerdir.

1461 yılında Yavuz Sultan Selim Görele, Tirebolu ve Giresun'a yürüdüğü zaman bu kaleler Trabzon Tekfuru ve komutanları tarafından idare ediliyordu. Kürtün, Dereli, Giresun, Tirebolu ve Eynesil arasındaki geniş kırlık kesim ise Çepni beyleri tarafından idare edilmekteydi. Sultan Selimin bu seferinde Çepnilerin büyük bir kısmı Osmanlı sultanına yardımda bulunmuş ve ona katılmışlardır. Yavuz Sultan Selim de onlara zeamet ve tımar gibi dirlikler vererek Osmanlı hizmetine almıştır. Çepnilerden Zaviyelerde ve Hanegahlarda görevde olanlar ise "muafan" olarak vergiden muaf olmuşlardır. Bu şekilde Çepnilerin sadece küçük bir kısmı vergi veriyordu ancak bu vergini de alaybeyi, subaşı ve sipahi olan kendi beylerine ödüyorlardı.¹³

"Muafan" bunu göstermektedir ki Çepnilerin çoğu Zaviye ve Cami işleriyle meşgullerdi çünkü muafan Şer'i ve örfi vergiler ile her türlü avarızdan muaf tutuluyorlardı ve muaflarında sayısı Çepnilerde çok olduğu için onların daha çok irfan ve manevi işlerle ilgilendikleri ortaya çıkmaktadır. Faruk Sümer'e göre Çepnilerde muafan kesimi hemen hemen her köyde bulunmakta ve sayıları da az değildir.

¹³ Çepniler kitabı – Faruk Sümer s. 44, 45

Çepniler Bolu bölgesinde Gerede ve diğer bölgelerde bulunmaktaydılar. 1530 yılında Osmanlı defterlerinde Çepni köyleri Bolu sancağı, Gerede ve Ulus kazalarında bulunmaktaydılar. Daha sonra Küresinliler bu bölgelerden Rüşen Ali Koroğlu ve Muhammed Paşa Kalenderoğlu'yla birlikte Safevi İran'ına gideceklerdir.

Yıl 1530 Bolu Sancağı Köy Adları

Adı	Kazası
Çepni divanı	Bolu, Gerede, Mengen, Mudurnu
Çepni Köyü	Ulus
Çakraz	Ulus
Çiçek	Ulus

Resim 6

Karesi Beyliği

<http://www.kizilcatuzla.com/urun.aspx?id=90>

Karesi Oğulları beyliği

Kara İsa, Kara İzi, Karesi, Karasi, Qarasi, Osmanlıca قرا صي Gerasi isimleriyle belirlenen kişi Selçuklu 2ci Gıyasettin Mesut'un nüfuzlu üst düzey yöneticilerinden biridir. Karesi oğulları beyliği Selçuklu hükumeti iktidarını kaybettikten sonra Balıkesir ve Bergama merkezli olarak kurulmuştur. Karesi bey Oğuzun Çepni kolu gücüyle Karesi, Akiras (günümüzde Balıkesir ve Çanakkale) bölgesinde Kalam beyle birlikte Karesi oğulları beyliği İngilizcede **Karasids** ya da **Karasid dynasty** olarak adı geçen Anadolu'daki beyliklerden birini kurarak 1297-1360

yıllarında hüküm sürmüştür. Karesi bey Moğolların saldırıları ve zulümlerinden müteessir olarak Misya kıtasına¹⁴ çekilerek hem kendi bölgelerini muhafaza etti hem de başka topraklar kazanmaya çalıştı.¹⁵

Karesi bey 1330 yılında vefat ettikten sonra oğlu Aclan Bey – Ajlan Bey (Aclan Bey bin Karesi Bey) beyliğinin idaresini eline almıştır. Karesi oğullarından hiçbir kitabet mevcut değildir ancak tarihi bilgilere dayanarak Aclan Bey Karesi beyin oğlu olarak belirtilmiştir. Aclan bey çok akıllı ve muktedir bir Bey olduğunu ve Osman Bey`le (Ertuğrul beyin oğlu) iş birliğinde olduğunu biliyoruz. Aclan bey bazı savaşlarda Osman beye yardım ettiği ve Osman Bey oğlu Orhan beyle iyi dostluğu olduğu bilmekteyiz. Aclan Bey hâkimiyetinde, Osman ve Orhan iktidarında, Osman beyliği ve Karesi oğulları beyliği arasında, çok iyi ve dostane ilişkiler olmuştur. Aclan bey Osman gaziye askeri destekte bulunmuştur ve küçük oğlu Dursun beyi onun emrine vermiştir. Aclan beyin ölümü 1337 olarak bilinmektedir.¹⁶

Aclan beyin Demir han, Yahşi ve Dursun isimlerinde üç oğlunun var olduğunu bilmekteyiz ve Aclan beyin ölümünden sonra en büyük oğlu Demir han Karesi emiri olmuştur. Bu sırada Yahşi Bey Bergama emiri idi ve üçüncü oğlu Dursun ise Orhan beyin yanında Osman oğulları beyliğinde bulunuyordu. Demir handan Karesi oğlu olarak da bahsedilmiştir. Seyyah İbni Batuta ile Şehabeddin Fezlullah,¹⁷ İbn- i Aclan`ın Demirhan olduğunu bildirirken Mesalikü'l Ebsar ve Kitabü'l Tarif ondan Demir han ibni Karesi olarak bahseder.

Kendi halkına iyi olmayan Demir hanın gaddar ve haris bir kişi olduğunu bildiren Hayrullah Efendi, onun Dursun beyin babasından kalan payını da gasp ederek onu kendine düşman etmiştir. Hayrullah Efendinin söylediğine göre Aclan Bey ölmeden önce Orhan beyin aracılığıyla sahip olduğu memleketi üç oğlu arasında bölmeye çalışmıştır o yüzden Bergama Yahşi beye yetişmiştir. Aclan Beyin veziri olan Hacı İl Bey, Karesi halkıyla istişare ederek Demir han yerine Dursun beyin dönmesine ve hakimiyeti ele almasına karar vermişlerdir. Orhan Bey Dursun`u yanına çağırarak durumu ona izah etmiştir. Dursun Bey sadece halkın davetiyle ve hiçbir gücü olmadan Karesi hükümetini elde edemeyeceğini Orhan beye anlatarak ondan destek talep etmiştir. Bu desteğin karşılığı olarak Balıkesir, Edincik, Manyas, Edremit taraflarını peşkeş olarak Orhan gaziye teklif ederek kendisinin de Pınar hisar, Ayazmend, Bayramiç, Kızılca tuzla ile yetineceğini söylemiştir. Bu teklif Orhan gazi tarafından kabul edilerek Miladi 1337 yılında hazırlıklardan sonra Karesi`ye doğru yola çıkmışlardır. Güzergahta bulunan Rumlara ait Kirmasti, Mihaliç kaleleri alınmıştır. Demir han Orhan gazıyla Dursun beyin geldiği haberini alınca halktan destek bulamayınca kendi ailesi ve yandaşlarıyla birlikte Bergama kalesine çekilir. Orhan gazi Balıkesir civarında, Hacı İlbey, Karesi ileri gelenleri ve halk tarafından hoş karşılanır ve kendisine hediyeler verilir. Demir hanın Bergamaya kaçtığını duyan Orhan Bey Bergamaya taraf yürür. Bergama kalesi sağlam ve ele geçirilmesi zor bir kale idi. Orhan bey kan dökülmeden meselenin hallinden taraftar idi o yüzden Dursun beyi yanına çağırarak ona şöyle söyledi: herkes seni babanın hükümetine geçmeni istiyor, ancak kan dökülmesin diye kaleye git abinle barış ve memleketi kendi aranızda taksim ederek anlaşmaya varın ki fitne fesat yer yüzünden kalsın

¹⁴ Misya kıtası Küçük asya'nın kuzey-batısında bulunup kuzeyden -Propontid (propontis);Marmara denizi-Batıda -Hellespon (hellespontus) Çanakkale boğazı- ve Ege (aegean sea):Adalar denizi ,Güneyde lıdyia (lydia):Saruhan sancağı batıda Rindaküs (Ryndacus):adırnaz çayı ile çevrilidir.

¹⁵ El emuri Karesi ve kâne min kiberil ümerais-Selçukiye .Kâne min havvassi Giyaseddin Mesut ve ümeraihil-Kibari ve emmel biladi elleti işteherat bi ismihi) (Camiü'd Düvel'den)

¹⁶ Aclan Bey vefatı tarihini Tacü't-Teravih,Camiü'd-Düvel ,Haber-i Sahih ,Solakzade ,Keyfiyet-i Zuhur-ı Al-ı Osman , isimli eserler Miladi 1337 Hicri 737 ,Hayrullah Efendi Miladi 1335 Hicri 735 ,olarak gösteriyor

¹⁷ Şehab al Din Fezlullah al Amri- شهاب الدين فضل الله العمرى - Mesalikü'l Ebsar

ve reaya rahat etsin¹⁸. Haber-i Sahih'e göre Orhan gazi Dursun beyi değil `de Hacı İl beyle üst düzey komutanları yanına çağırarak bunları söylemiştir. Dursun bey bu teklifi kabul ederek Bergama kalesine gider. Kalenin hisarına Hacı İl bey ve Karesi ayanları ile girer. Kalenin hisarından sokularak ilerler ancak bir ok kaleden atılarak Dursun beye isabet eder ve orada vefat eder. Orhan bey, Karesi halkı bu durumdan çok üzümlere Demir handan ümidi tamamen keserler. Orhan gaziyle Demir han anlaşırsa Dursun beyi davet eden ileri gelenler zor duruma düşeceklerini ve kendi mevki ve hayatları tehlikeye düşeceğini bilerek çok korkmuşlardı. Orhan gazi bu durumdan istifade ederek bütün Karesi bölgesini kendi hakimiyetine katar ve Demir hana vefalı olanlar ve onun peşinde gidenleri katledeceğini bildirir.

Resim 7

Karesi

[İngilizce Vikipediya](#)

¹⁸ Heşt Bihişt, İdris-i Bitlisi

Demir Han'la ilgili yazılar genelde Osmanlı döneminde yazıldığından dolayı onun zulmü ve haris olmasıyla ilgili biraz abartı ve yahut yalan hissedilmektedir. Aclan bey 1337 yılında vefat etti deniliyor ve aynı yılda Orhan beyle Dursun Bey oraya yürümüş olduklarını göz önüne alırsak, o zaman onun babası Aclan Bey hayattayken halka zulüm yapması gerekiyor ki biraz mantık dışıdır. O yüzden Orhan beyle Dursun beyin Karesi`ye yürüyüşü Orhan beyin siyasi bir taktiği olarak hissedilmektedir. Orhan gazinin Dursun beyle iyi ilişkileri olduğu için onu Karesi`ye bey etmek isteği ya da Karesini tamamen ele geçirmek suretiyle kendi beyliğine katmasından hasıl olduğunu düşünmeden geçemiyoruz. Bu siyasi akıl başarıyla tamamlanarak Karesi emirliği Osmanlı beyliğine katılarak birleşmiştir. Halkın kendi yerlerinde kalmaya ve bundan sonra Orhan beye bağlı olmaları emredilmiştir. Gülşen-i Maârif'de bu hakta aynen böyle yazar: "Memalik-i Aclan külliyyen feth olunmak matluptur. Ona tabii olanlar gitsin. Bizi isteyenler burada kalsın diye nida ettirip yürüyüş ferman eyledik". Bergama kalesi biraz daha dayandı ancak bütün civar köyler ve kaleler Orhan beyin tabiiliğine girince Bergama halkı ve ileri gelenleri Demir hana artık dayanamayacaklarını bildirerek Orhan beyden onun affını isteyeceklerini ve eğer teslim olmazsa onu yakalayıp götürceklerini bildirerek tehdit etmişlerdir. Demir han Bergama halkından ümidi keserek teslim olmak zorunda kalmıştır. Kardeşini öldürme suçu Orhan Bey tarafından affedilse `de bütün memleketi elinden alınarak kendisi Bursa'ya gönderilmiştir. İki sene sonra Bursa'da Miladi 1339 'da yumurcak denilen ta'un (Veba) hastalığından vefat etmiştir.

Resim 8 Anadolu beylikleri

http://4.bp.blogspot.com/-XRLVH0mtngo/VUWksKewtgi/AAAAAAAAANA/WHQMT0mC_Jo/s1600/karesi%2Bbeyli%C4%9Fi.jpg

Bu dönemde Çepniler uzun zaman Karesi`de kaldıklarından ve orada beylik kurduklarından dolayı Karesi Türkleri olarak kendilerini tanıtmaya başlamış olmaları kuvvetli ihtimaldir. Nasıl ki Osman oğulları beyliğinde yaşayanlar kendilerini "Osmanlı" olarak tanıtıyorlarsa Karesi beyliğinde yaşayanlarda kendilerine "Karesili" olarak tanıtıyorlardı. Bu iddiaya belge olarak hala Karesi bölgesinde Kuresin (Güresin) isimli bir kazanın bulunması (Resim 4) ve halkının `da Çepnilerden oluşmasıdır (Tahrir Defterleri No 166 Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri 937/1530 Sayfa 188).

Çepni Köyü Kite Kazası: 134
 Çepni Köyü Tuzla Kazası: 170
 Çepni Mazra`a Göynük Kazası:98

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri
Çepni: 262, 763

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri
Çepni köyü, Ladik nahiyesi: 369 Çepni Mahallesi, Bakınız Hüseyin Mahellesine, Gümüş Nefs

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri
Çepni Divanı, Osmancık Nahiyesi: 404 Çepni Köyü, Osmancık Nahiyesi: 399

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri
Çepni Mazra`a, Kilmigad Nahiyesi: 445 Çepnicik Köyü, Sivas Kazası: 496 Çepnicik Mazra`a, Sivas Kazası: 518

Resim 10

166 Numaralı- Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri

Günümüzdeki haritada aynı görüntü

Bu bölgeden göç eden halk her yerde kendilerini Karesi'li olarak tanıtmışlardır ve köylerinin de ismini Karesi (Küresin, Güresin, Küreşin vs.) olarak adlandırarak kendi izlerini bırakmışlardır. Şimdi biri size nerelisiniz diye sorarsa, 3 kere Karesiliyim dedikten sonra kendiliğinden karesinniyim diye çıkacak ve zamanla daha çok söylendiğinizde Küresinniyim ve yahut Küresünnüyüm olarak değişebilecektir.

Büyük bir beylik olan Osmanoğulları artık bir ülke gibi kendilerine Osmanlıyız demeleri hem ona iftihar etmeleri hem de büyük bir arazini ve beyliği göstermekle birlikte kimlik oluşturmaktaydı. Aynı şekilde Karesi beyliği Osman oğullarına paralel olarak ve hatta öncesi Osman oğullarından daha güçlü ve önemli yerleri elde etmekle birlikte kendi halkına bir hüviyet bağışlamıştır. Biri ben Karesi'liyim dediğinde hem büyük bir beyliği hem de büyük bir toprağı kastetmekteydi. Bu şekilde bizim beylik kurmuş Karesi oğulları soyundanız gibi iftihar dolu bir kimlik arz etmiştir ve o yüzdende hala o isim onurlu bir şekilde bu soyun üzerinde bulunmakta olması mümkündür.

Karesi `den ayrılan bir kısım halk, neden ayrıldıkları tam olarak belli olmasa da onların Ahmet Yesevi görevinin Türk bölgelerinde İslam'ı yaymalarıyla ilgili olduğu büyük ihtimaldir. Hem de doğudan Moğol zulmünden batıya kaçan halkın bir kısmı Moğollar çekildikten sonra geri dönmüşlerdir. 14cı yüzyılda göçtüklerini ihtimal ettiğimiz Çepniler artık Ak Koyunlular hâkimiyetinde olan toprakları tercih etmeleri gayet normaldir çünkü o dönemde hala Alevilik ve Şiilik baş göstermemiş ve Sünni mezhepleri arasında bazı anlaşmazlıklar ve hatta bazen mücadeleler bulunmaktaydı. O cümleden Şafii ve Hanefi arasında ikilik ve tartışmaların olduğunu biliyoruz. Hatta bu mesele iyi anlaşılın diye hep tarihçiler Hanefi olan Mevlâna`yla Şafii olan Şems-i Tebrizi'nin ilişkisinden taaccüple bahsederler. Karesi toprakları, Hanefi olan Osman oğullarına geçtikten sonra, artık Şafii mezhebinde olan İran'ın büyük kısmında ve doğu Anadolu'da hüküm süren Ak Koyunluları tercih etmiş olmaları

mümkündür. Ak Koyunluların yönettiği topraklar Çepnilerin Karesi' ye göçmeden önceki kendi topraklarını da içermekteydi (Resim 5).

Resim 11 Ak Koyunlu idaresindeki toprakların Haritası

13cı yüzyılda Hacı Bektaş Menakıb-ı Vilayetnamesi'nde, Çepni boyunun ulularından Yunus Mukri adında, birinden bahsedilmektedir. Yunus Mukrinin ölümünden sonra oğulları, ev ve barklarıyla, Kayı'dan göçüp Suluca Karaöyük'e gitmişlerdir. Bu o demektir ki artık Osmanlı idaresindeki topraklardan feragat etmişlerdir. Tabiidir ki Çepnilerin hepsi göçmemişlerdir ve büyük bir kısmı Karesi' de ikamet etmeye devam etmişlerdir.

O dönem Balım Sultandan ve Şah İsmail Safevi' den önce günümüzdeki Türkiye'nin doğu ve güneydoğusu, İran ve onun Batı ve doğu Azerbaycan eyaletleri, hem de Kuzey Azerbaycan ahalisi çoğunlukla Şafii mezhebine mensuplardı. Ak Koyunlu emiri Uzun Hasan'ın Şafii olması bilinmektedir¹⁹. O yüzden Çepnilerde uzun yol kat ederek Moğollardan kurtulmuş Şafii hükümdar tarafından idare edilen ve onların Hanegahları ve Pirlerinden himaye ettiği ve akrabalarının bulundukları eski topraklarına gitmeleri gayet mantıklıdır.

Sünnilikten Şiiliğe geçiş süresi

Şiilik İran- Azerbaycan'ında Safeviler tarafından düşünce olarak başlamış ve Şeyh Haydar'la oğlu Şah İsmail tarafından resmileştirilmiştir. Bu süreci anlamamız için Şah İsmail'in ecdadı olan Safevi büyüklerinin fikir ve daha sonra silahlı yaptırımlarını özet olarak anlamamız gerekmektedir.

¹⁹ Sufigari Kitabı Mohammad Amini- Yeniden yazılmış Ahmed Kasravi sayfa 345 Ferageha ve Tarighathaye Sufigari اوزون حسن پادشاه شافعی ترکمانان آق قویونلو

Şeyh Safiyeddin

Şeyh Safiyeddin 13cü yüzyılda İran'ın Azerbaycan eyaleti Erdebil Şehrinin Kelhoraran (Kəlxoran) köyünde doğmuştur. Şeyh Safiyeddin, Safevi hanedanının ecdadıdır ve Safevi silsilesi ismini ondan almıştır. Şah İsmail'in ecdadı olan Şeyh Safiyeddin Erdebili'nin Şafii Sünni olmasını belgelerle bilinmektedir²⁰ o yüzden onun ardınca gelenler, Şeyh Sadreddin Musa, Hoca Ali Siyahpuş, Şeyh İbrahim ve Şeyh Cüneyd de Sünni -Şafii olmaları bilinmektedir. Şeyh Haydar Kızılbaş ordusunu yaratsa da Safevi tarikatına bağlı Sünni – Şafii kalmıştır. Onun ardınca daha sonra Şah İsmail 12 imamlı Şii mezhebine girerek bu mezhebi İran'da yaymıştır. Şah İsmail'in ecdadının bugünkü Şii ve yahut Alevi mezhebine girmelerine dair herhangi belge mevcut değildir ancak Şiilik düşüncesini taşıyan itikatları bulunmuştur.

Ingilisce Wikipedia

Resim 12

Şeyh Safiyeddin Erdebili Makberesi

Erdebil - İran

²⁰ بن سنی شافعی بوده و در کتاب صفوة الصفاف به روشنی بر سنی بودن او تأکید [اجستجو در تصوف ایران - 1- شیخ صفی الد - عبدالحسین زرین کوب] دکتر شده است 0 برای آگاهی بیشتر، نگاه کنید به غفاری فرد، عباسقلی، 1386، تاریخ ایران (از ساسانیان :کسروی، احمد، 1379، شیخ صفی و تبارش، - تا افشاریه)، تهران، انتشارات فردوس، ص 71 76 تهران، انتشارات فردوس، در بیشتر صفحات. دکتر عباسقلی غفاری فرد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی تهران، ایران

Şeyh Cüneyd

Şeyh Cüneyd, Safevi şeyhlerinden biridir. Şeyh Haydar'ın babası ve Şah İsmail'in dedesidir. Şeyh İbrahim'in ölümünden sonra onun yerine müritlerin başına geçmiştir. Aslında Safevi tarikatı Şeyh Cüneyd'den önce sadece manevi bir tarikattı ve dünyevi işlere pek karışmıyordu ancak Şeyh Cüneyd ve ardınca onun oğlu Şeyh Haydar bu tarikatı ruhani halinden çıkarıp dünyevi bir saltanata dönüştürmek istemişlerdir. Alem Aray-e Amini de Şeyh Cüneyd hakkında aynen böyle yazmakta:

“Ecdadının yolunu (siretini) değiştirdi ve vesvese kuşu onun hayal yuvasında hükümet yumurtası koydu, boşuna sevda fezasında uçuşlar yaptı, fikret av kuşunu memleket avı için, her saat başka bir ülkeye ve obaya sürüyordu”²¹

Amcası Şeyh Cafer kendini Şeyh İbrahim'in yerine daha uygun buluyordu o yüzden onu Karakoyunlu Cihan şahla savaştan uzaklaştırmak amacıyla da olsa Erdebil'den çıkmasına teşvik ve yardım etmiştir.

Şeyh Cüneyd Suriye, Trabzon ve Osmanlının başka bölgelerinde bulunduktan sonra en son 1456 senesinde Anadolu'nun Amed (Diyarbakır) nahiyesinde beş bin müridiyle Uzun Hasan Akkoyunlu'ya katılmıştır. Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice begüm (Xədicə Bəgim) le evlenerek Ak Koyunlu topraklarında Safevi tarikatını tebliğ etmeleri için Uzun Hasan'dan icazet kazanmıştır.

Şeyh Cüneyd Çerkezlerle savaşmak için Kafkas'a sefer düzenlemiştir. Şirvan şah Halil Sultan Şeyh Cüneyd ordusunun onun topraklarından geçmesini kendi hükümeti ve canı için tehlikeli bulmuştur, nitekim Şeyh Cafer de Şirvan şaha bir mektup yazarak onu Şeyh Cüneyd'in ona suikast edeceğini söylemiştir. Hatta Cihan şah Karakoyunlu'da Şirvan şahı Şeyh Cüneyd'le savaşmaya teşvik etmiştir. Nihayet vukuu bulan savaşta Şeyh Cüneyd 1460 senesinde öldürülmüştür.

Şeyh Haydar

Şeyh Haydar babası Şeyh Cüneyd'in ölümünden bir ay sonra doğmuştur. Ak Koyunlu lideri Uzun Hasan'ın da yeğeni olduğu için onun terbiyesi altında büyümüştür. Daha sonra babası Şeyh Cüneyd'in yerine (1459-1488) geçmiştir. Şeyh Haydar'da Ak Koyunlularla iyi geçinmiştir. Uzun Hasan'ın da haberi olmadan Safi tarikatının düşünceleri Şeyh Cüneyd ve halifeleri tarafından Diyarbakır ve başka bölgelerde tebliğ olunuyordu. Şeyh Haydar dayısı Uzun Hasan'la birlikte daha 10 yaşı varken kara Koyunluları mağlup eden dayısıyla Tebriz'e girmiştir ve babasının müritleri tarafından Kâmil Mürşit ve Azam Sofi adlanarak Erdebil Safevi hanegahını Şeyh Cafer'den devralmıştır ancak yaşı az olduğu için Şeyh Cafer hala işleri yürütmüştür. Şeyh Cafer'in vefatında artık reşit olduğundan, Amed, Halep, Anadolu, Gilan, Talış dan fedai (cannisar) müritler, Türkmen ve Tacikler de Erdebil'e ona biat etmeye gelmişlerdir. Aynı zamanda Uzun Hasan Rum eşinden olan kızı Marta'yla (diğer adı Alem şah hatun, Maliha begüm) evlendirerek bu genç sofiye iki misli (muzaef) bir siyasi itibar vermiştir. Uzun Hasan 1476ci yılda Tiflis savaşından döndüğünde vefat etmiştir. Dayısının ölümünden sonra Şeyh Haydar Ak Koyunlu emirlerinin himayesini kaybetmiştir. Hatta Sultan Halil'den sonra Ak Koyunlu sultanı olan Yakup beyde onun

²¹ نقش کارکیا میرزا علی در تفکر شیعی شاه اسماعیل صفوی-دکتر عباسقلی غفاری فرد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

تهران، ایران

planlarıyla muhalefete başlamıştır. Şeyh Haydar kendi gazi müritlerini yetiştirmeye başlayarak hanegah bakasına silah depolayarak güçlü bir ordu yaratmaya başlamıştır. Müritlerine birlik elbisesi kuşandırmış ve 12li taç şeklinde kırmızı renkte Türk şapkası yaptırmıştır. Kırmızı rengi kan ve 12 köşe ise 12 imamı temsil etmekteydi. Herkesin o dönemde Türkmen takke giyindiklerinin yerine müritler Bu Börkleri (şapkaları) başlarına koyuyorlardı. O yüzden bundan sonra Şeyh Haydar müritlerine “Kızıl Börk” ve daha sonra “Kızıl Baş” denilmeye başlandı. Şeyh Haydar müritleri için sadece Büyük Mürşit (Mürşidi Azam) ve tarikat piri değildi aynı zamanda onlar için siyasi lider ve savaş komutanı idi. Bu tarikat artık “Haydari Tarikatı” olarak da tanınmaya başlamıştı.²² Kızıl börklülere Türkmen (Türkman) kabileleri ve Türk dilli diğer kabileler oluşturmaktaydı. Bu oluşumu Minoroskiye göre Alem Araye Abbasi kitabından Şamlu, İstaclu, Zulkadir, Kacar, Avşar, Türkman, İsperehlu, Rumlu, Kardaklu, Beyat, Talış, Alpaut, Kazaklu, Cagirlu, ve Bayburtlu oluşturmaktaydı. Bu kabileleri oluşturan küçük boylar Alem Araye Abbaside böğle gösterilmiştir:²³

1. Şamlu: Bagdlu, Abdlu, arapgerlu ve Nelgar
2. İstaclu: Kengerlu ve Şereflu
3. Zulkadir: Sokelan, Şamsettinlu, Hacilu ve Garağlu
4. Kacar: İğirmi dört (24)
5. Avşar: İmanlu, Alplu, ve Osalu
6. Türkman: Pernak ve Ördeklü
7. İsperehlu
8. Rumlu: Koyla Hisar
9. Kardaklu
10. Beyat
11. Talış
12. Alpaut
13. Kazaklu
14. Cagirlu
15. Bayburtlu

Şu konuyu `da kaydetmeliyiz ki Kızılbaşlar kendilerini Türkmen adlandırmıyorlardı ve Türkmen kelimesini Ak Koyunlular için kullanıyorlardı. Safevi devrinde başka Türk kabileler ile farkları bilinsin diye Türkmen ismini

²² دشریف، انقلاب الاسلام بین الخواص و[دعارف بن حاج محم] ارزنة الرومی [اسیناقی]، محم 4-22

العوام، نسخة خطی کتابخانه ملک، -32.

²³ دانشنامه جهان اسلام جلد ۱۱ - زندگینامه شیخ جُنید (چهارمین مرشد طریقت صفوی) - 24:1368 Minoroski - 11 cilt - Eslam Cahan`ye Danişname`ye Farsça kitap - 23

sadece Ak Koyunlular ve Kara Koyunlular için kullanıyorlardı. Unutmamak lazımdır ki tasavvurları gereğince 12 imam b rk  yapsalar `da hala resmi olarak Sünni- Şafidirler ve mezhep değişimine gitmemişlerdir        mezhep ve tasavvuf iki ayrı makuledirler.

G rd ğ      gibi bu kabileler arasında   pniler ve ondan dalı olan Küresinli`ler bulunmamaktadır. Daha sonra Şah Tahmasb ve Şah Abbas ordularında   pnilere rastlıyoruz ancak bu dönemde hala onlardan bahsedilmemiştir         pniler artık Sultan Yakup Ak Koyunlu yanında yer almışlar ve Şeyh Haydar ve onun y r       tasavvuf şeklinde bir girişimleri olmamaktadır. Gelecek bölümde s  leyeceğimiz gibi   pni komutanı İl- Aldı Bey Sultan Yakup Ak Koyunlu Sultan Halil'in üzerine y r      zaman ona katılmıştı ve Hoy civarında savaş yapılacak yeri belirlemek için g revlenmiş idi.

Şeyh Haydar ve Sultan Yakup arasında ilk ihtilaf Şeyh Haydar`ın Şirvan eyaletine babasının intikamını almak için gittiğinde baş göstermiştir. Şeyh Haydar hep babası Şeyh Cüneyt`in kanının intikamını Ferruh Yasar Şirvan Şah`tan almak için fırsat kolluyordu. Ferruh Yasar Ak Koyunlu Sultan Yakup`un kayın pederi olduğundan dolayı bu hücumu defetmesi için ondan yardım istedi ancak Şeyh Haydar Sultan Yakup`un eşinin kardeşi hem de dayısı oğlu olduğu için onun Şirvan Şah`a yardım edeceğini ve ona saldıracağını tahmin etmiyordu. Ak Koyunlu Sultan Yakup Şeyh Haydar`ın artan gücünü ve onun yaptığı fetihleri görünce ondan endişe etmeye başlamıştı o yüzden bir ordu göndererek Ferruh Yasara yardımda bulundu. Bu savaşta Şamah <sup>24</sup> Kızıl başların yağmasına maruz kaldı ve Ferruh Yasar Gülistan Kalesi`ne ²⁵ kaçarak orada savunmaya girdi. Kızıl başlar Gülistan Kalesi`ni kuşatarak birleşmiş Ferruh Yasar ve Ak Koyunlularla büyük ve kanlı bir savaşta Şeyh haydar öldürüldü (1487). Onun kesilmiş başını Ak Koyunlular Tebriz`e getirerek şehrin Geçidi`nden astılar. Şeyh Haydar`ın küçük yaşta 3 oğlu Sultan Ali, İbrahim Mirza ve İsmail Mirza anneleri Marta`yla birlikte Fars eyaletinde Şiraz kentinde İstahr Kalesine <sup>26</sup> sürgün edilerek 4.5 sene orada kaldılar. Marta diğer ismiyle Alem şah Begüm Ak Koyunlu Uzun Hasan`la Trabzon şahının kızı Teodorayla Despita Hatunun kızıdır.

Teodora kızının kendi dinini muhafaza etme şartıyla Uzun Hasan`la evlenmesini kabul etmişti o yüzden kendisiyle birlikte bir keşiş ve kaç Hristiyan nadime getirmişti. Ak Koyunlu ilk payitahtı olan Amed de bir kilse yaptırarak Pazar Günleri dini ibadetlerini yerine getiriyordu. Daha sonra Tebriz payitaht olduğunda orada da bir kilse yaptırarak Hristiyan keşişleri oraya getirmiştir. Marta Ermeni  oğunluklu nüfuslu Erzincan`da Simon ve Yahya isimli iki kilse yaptırmıştır. Bu kilseler Uzun Hasan ismine yapılırsa da Marta  zerinden Teodor`un etkisiyle yapılmış olduğu d ş n lmektedir.

AK Koyunlular

Ak Koyunluların en büyük kabilelerinden Musullu ve Pernak mevcuttu ancak Ak Koyunluların bazı zaferlerinden sonra Halep Türkmenleri, Zulkadir ve   pni kabileleri bu birliğe katılmışlardır.²⁷ 15ci yüzyılın ikinci yarısında Uzun Hasan Ak Koyunlu beyin buyruğunda   pnilerden bir bölük bulunuyordu. Bu bölüğün başında olan İl-Aldı Bey yüksek komutan olmuştur. 1467 yılında Bitlisin fethinde bulunmuştur. Uzun Hasan Bey zamanında bulunan İl Aldı Bey oğlu Yakup Bey Ak Koyunlu zamanında` da (1478-1490) hayatta idi. Sultan Yakup Sultan Halil'in

²⁴ Günümüzde Azerbaycan Cumhuriyetinde bir şehir- Azerbaycan T rkcesinde Şamaxı – Osmanlıca شامخی

²⁵ İran – Doğu Azerbaycan Eyaleti

²⁶ İran – Mervdeřتخر قلعہ

²⁷ پڑوہشنامہ علوم ا انی شماره 52 طایفہ اق قویونلو در تثبیت و تضعیف خاندان صفوی تا ظهور شاه عباس اول ص قہ 114

üzerine yürüdüğü zaman İl-Aldı Bey de ona katılmıştır. İki kardeş Hoy yakınındaki emirlerden Bayındır Bey, İsfendiyar oğlu Kızıl Ahmet Bey ile İl-Aldı Bey'i savaşın yapılacağı yeri seçmekle görevlendirmiştir.

Ak Koyunlularla Şeyh Cüneyt ve Şeyh Haydar iyi ilişkiler içinde olmuşlardır ve Uzun Hasan onlara dostane münasebetler göstermiştir. Uzun Hasan Kara Koyunluları mağlup etmesi için Şeyh Cüneyd ve daha sonra Şeyh Haydar'ın gazi mürit güçlerine ihtiyacı vardı o yüzden kardeşi Hatice Begüm'le Şeyh Cüneydi evlendirerek aralarındaki bağı dehada güçlü etmiştir. Şeyh Cüneyd Şirvan'da (Azerbaycan'da) bir savaşta Şirvan şah tarafından öldürülmüştür.

Sultan Ali Safevi

Sultan Yakup Şirvan şah Ferruh Yesar'ın kızı Gevher şah Sultan ile evlenmişti. Sultan Yakup'un Baysungur Mirza, Murad Mirza ve Hasan Bey isimli üç oğlu vardı. Sultan Yakup Ak Koyunlu öldükten sonra oğulları arasında saltanat savaşı baş göstermiştir. Buda Ak Koyunluların ikiye bölünmesine sebep olmuştur. Baysungur serdarların ve emirlerin gücüyle az yaşına rağmen saltanata geçmiştir. Uzun Hasan'ın torunu Rüstem bey²⁸ baysungurla saltanat için savaşa girmek istiyordu o yüzden bu savaşta Kızıl başların himayesini celp etmek için Şeyh Haydar'ın büyük oğlu Sultan Ali ve ailesini serbest bırakmıştır. Sultan Ali büyük bir izzetle Tebriz'e girerek Rüstem ve Kızıl baş ordusuyla birlikte Baysungur'ı mağlup etmiştir. Baysungur Şirvan'a kaçtıktan sonra Rüstem Bey Ak Koyunluların padişahı olmuştur. Rüstem bey Kızıl başların gücünden endişe ettiği için Sultan Ali'ni Tebriz ve Erdebil yolu arasında öldürmüştür.

Ak Koyunlu'nun son padişahları

Rüstem Bey sultan olunca emirler ve serdarlar arasında ihtilaflar baş göstermeye başlamıştır bu durumdan istifade eden Uzun Hasan'ın diğer torunu Uğurlu Mehmet Bey oğlu Ahmet Bey, Osmanlı padişahı ikinci Beyazıt tahrikiyle Azerbaycan'a saldırmıştır.²⁹ Bu savaşta Rüstem bey yakalanarak öldürülmüştür. Ahmet bey 6 ay süresince Ak Koyunluların padişahı olmuştur ancak muhalifler tarafından öldürüldükten sonra Sultan Yakup çocukları ve kardeşi Yusuf Mirza çocukları tarafından yeni müddeiler ortaya çıkmıştır. Yusuf beyin oğulları Elvend Mirza ve Muhammed Mirza arasında mücadeleler baş vermiştir. Bu sıralarda yeni zindandan çıkmış Murad Bey ve Elvend Mirza arasında 1501 M yılında Kazvin³⁰ ve Ebher³¹ taraflarında bir savaş vukuu bulmuştur ancak sonra barış sağlanmıştır. Bu barış anlaşmasına istinaden Irak-i Acem ve Fars eyaletleri Murad Bey hâkimiyetinde ve Diyarbakır ve Azerbaycan ise Elvend Mirza hâkimiyetine girecekti. Elvend Mirza Daha sonra Safevilerle savaşta mağlup olarak daha sonra Diyarbakır'da vefat etmiştir.

Sultan Murad veya tam adıyla Ebu al Muzaffer Sultan Murad — Son Akkoyunlu sultanı, Uzun Hasan ve I. Ferruh Yesar'ın torunu, Sultan Yakup'un oğlu ve Sultan Baysungur'un kardeşidir.

Bu zamanlarda artık Küresinliler kendi kararlarını verdiklerinden dolayı bu konular onlar için önem arz etmektedir. Bu sıralarda Küresinliler ne yapmış ve nerelerde bulunduklarını araştırarak izlerini sürmeye çalışacağız.

²⁸ Hasan bey oğlu Maksut bey oğlu Rüstem

²⁹ نویسنده سعیده سلطان‌ی مقدم ترکمانان آق قویونلو:

³⁰ İranda büyük bir kent

³¹ İranda bir kent

Şah İsmail

Resim 13

Şah İsmail Safevi – Şah İsmail Hatai

İngilizce Wikipedia

İsmail Mirza babası Şeyh Haydar öldürüldüğünde daha bir yaşı tamamlanmamıştı (1487 M). Abisi Sultan Ali öldürüldüğünde İsmail Mirzanın 7 yaşı vardı. İsmail bir müddet Erdebil de gizli olarak yaşadıkten sonra emniyetli olsun diye Lahican'a³² giderek oranın emiri Karkiya Mirza Ali himayesine girmiştir. İsmail Mirza Şiilikten pek çok bir şey bilmiyordu çünkü babasını küçük yaşta kaybetmişti, annesi Hristiyan'dı ve abileri Ak Koyunluların yeğenleri olduklarından dolayı Sünni Şafii mezhebine tabi idiler. İsmail Mirza sadece babası Şeyh Haydar'ın Galiyane³³ tarikatından müritlerden bir şeyler öğrenmişti³⁴. Karkiya Mirza Ali onlara çok iyi davranıyordu ve Rüstem Bey onları istediğinde Lahican'da olduklarından bihaber olduğunu söylüyordu. Şeyh Haydar ve kızıl başlar ve daha sonra Sultan Ali hepsi Şii düşünceleri taşıdılar da ve 12 İmamı olarak Kızıl Börk yapsalar da Şiiliğin hala resmen onlarda ismi koyulmamıştı. Onlar hala Sünni ve Safevi tarikatına bağlı bir toplum olarak tanınmakta idiler. Safevi tarikatını iyi anlamak için ilk Şeyh Safiyeddini tanımak gerekmektedir. Daha Önce Şeyh Safiyeddin'i özet olarak tanıttık ancak burada onun tasavvuf konularını özet olarak anlatmaya çalışacağız.

Moğollar ve Teymuri'ler tasavvuf hanegahları'na ve zaviyelere saygıyla yaklaşıyorlardı ve onlara sığınan halka zarar vermiyorlardı. Bu dönemde Moğollar ve yeni Müslüman olmuş Teymuri Türkler Safevi tarikatına ve onun müritlerine saygıda kusur etmiyorlardı. Alman İranşinas ve yazar Walther Hinz İran Milli Devlet Oluşumu Kitabında şöyle yazıyor:

³² İranın Kuzeyinde bir şehir

³³ Galiyane o zamanlar Şiiliğin fırkalarındandı ancak daha sonra dini abartanlara (Golov edenlere) Galiyane denildi. غالیان یا غلات (غلاة)

³⁴ قش کارکیا میرزا علی در تفکر شیعی شاه اسماعیل صفوی-دکتر عباسقلی غفاری فرد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

تهران، ایران

“Teymur Leng Osmanlı Sultan Beyazıt savaşıdan zaferle döndüğünde Hoca Ali³⁵ Zaviyesine giderek onunla görüştü. Emir Teymur bütün Erdebil ve kasabalarının ve köylerinin vakıf olarak Safevi hanedanına sevk edilmesine emretti. Onun hanegahının hatta azılı canilere bile best³⁶ olmasına karar verdi. Bu sebepten dolayı halkın Safevi hanegahlarına ilgileri arttı ve toplu şekilde onların şeyhlerine bağlanmalarına sebep oldu.”

İbni Bezzaz Safvet-al Safa da Şeyh Safiyeddin'in Urmiye'ye geldiğini şöyle anlatıyor:

“Şeyh Safiyettin Urmiyenin Garmrud'una geldiğinde birçok kişi onu görmeye gelmişlerdi. Şeyh dam üstüne çıktı ipler eline alarak iplerin diğer başlarını halka taraf attılar ve millet o iplere başka ipler düğümleyerek biat, tövbe ve telkin ediyorlardı öyle ki her ip iki üç bin kişi elindeydi. Şeyh tövbe kelimelerini okuduğunda halifeleri millet içinde onları tekrarlıyorlardı ve halk onları dilde eda ediyorlardı. “

Bunları söylemekten hedefimiz Halkın özellikle Azerbaycan ve Kafkas halkının büyük çoğunluğunun nasıl Şeyh Safiyeddin'e bağlı olduklarını göstermek ve neden onun torunu için canfeşanlık etmelerini idrak etmektir. Şeyh Safiyeddin ve ondan sonra gelen çocukları ve müritleri sayesinde halk genç şah İsmail için kendi canlarından rahatça vaz geçiyorlardı. Uzun ve meşakkatli bir süreçten sonra Safeviler Şah İsmail'e bağlanarak onunla biat etmişlerdir.

Safeviler hepsi Sünni-Şafii olmakla Safeviye tarikatındandılar ve onların tam olarak ne zaman Şafiilikten çıktıkları belli değildir ancak ilk Şeyh Haydar tarafından Haydariye mezhebi yaratıldığında bu çıkışın temeli atılmış olması muhtemeldir. Safeviye tarikatı Sünnilikle ve Şafiilikle zıt değildir ve onun yanında kendi düşüncesine devam etmiştir. Zaten Ahmet Yesevi bölümünde de anlattığımız gibi Tasavvuf Türkün İslam'a bakış tarzıdır ve Türk milliyetçiliği ve geçmiş inançları ve totemleri Arap İslami içinde ezilip yok olmaması için öne sürülmüştür. O yüzden Safevi tarikatı da Sünnilikle bir zıtlık içinde değildir. Ancak Şeyh Haydar Gaeliye ve Haydariye mezhebinde bir az Peygamberin Halifeleri olan 3 Halifeye az da olsa zıtlık temellerini atmaya başlamıştır. Ancak bu bile onların Şafiilikten ayrılmalarına neden olmamış ve hala ona bağlı müritler kendilerini Sünni ve Şafi biliyorlardı. Az sonra anlatacağımız İsmail Mirza hayatı, Şiilikte gidecek sürecin ayrıntılarını öne sürecektir.

Şah İsmail Lahican da

İsmail Mirza (**Şah İsmail**) abisi Sultan Ali Rüstem Bey tarafından öldürüldükten sonra gizli olarak Safevi müritleri tarafından Erdebil'de saklanılmıştır ancak daha güvenli olması için onu daha 8 yaşındayken Lahican'a göndermişlerdir. Lahicanda oranın hâkimi Karkiya Mirza Ali tarafından hoşgörü ile ikamet ettirilmiştir. Lahican İsmail Mirzanın Şii inancının oluşmasında kilit nokta arz etmektedir çünkü öncedende belirttiğimiz gibi safevi tarikatı Sünnilikle hiçbir zıtlık ifade etmeden yoluna devam ediyordu ve Şafiilikten Şiiliğe dönüş zamanı Lahican'dan başlamıştır nitekim Osmanlı yazarları da bu konuya defalarca işaret etmişlerdir. Ahmed ibni Yusuf Ahbar-i al Düvel kitabında şöyle anlatıyor:

³⁵ Hoca Ali Siyahpuş 1426 M Şeyh Sadrettin Musa oğlu ve Şeyh Safiyettinin Torunudur.

³⁶ Kutsal bir mekanda suçlu birinin sığınmasıdır. O kutsal mekanda sığınan kimseni yetkililer yakalamaz ve o mekana hürmeten orada ona karışmazlar. Safevi devrinde başlayan bu adet kacar döneminde İranda devam etti. Rıza han Pehlevi bu adeti yasakladı.

“Gilan³⁷ Rafızileri (Şiiler) Refz (dinden dönme) amelini İsmail’e öğrettiler” yazara göre Safevi tarikatı Ehli Sünnet düşünceleriyle uygun idi lakin Al-i Kiya Sadatı kendi talimleri ile İsmail’i Tasavvuf düşüncelerinden Şiiliğe döndürmüşlerdir³⁸.

Karkiya Mirza Ali kimdir?

Karkiyailer ve yahut Al-i Kiya Zeydi ailedesidirler ve Gilan’ın doğusunda Biyepiş³⁹ bölgesinde hüküm sürmüşlerdir. Bu silsile 1370 Miladide seyitler ve imam zadelerin İran’da sevildikleri dönem Kurulmuştur ve 1592 M’ye kadar devam etmiştir. Bu Sadatın soyu Hz. Ali ibni Hüseyin, Şiilerin 4cü imamına dayanmaktadır. Bu silsilenin ilk kurucusu Seyyid Amir Kiyay-e Malatidir. Bazı tarihi bilgilerde Arabistan’da Şiilere kötü muamele yapıldığından dolayı İran’a göç etmeleri ve Horasana gitmeleri belirtiliyor. Şiilerin imamlarından olan İmam Rıza’nın mezarı İran’ın Horasan eyaletinin Meşhet şehrinde. Diğer Şii ailelerde ona katılmak üzere İran’a geldiklerinden bazı vilayetlerde iskân edilmişlerdir. İran’da bu ailelerden şahıslara Seyit ve ölenlerin mezarlarına İmam zade ismini vermişlerdir.

Hazar denizinin güney bölgeleri insanları, Taliş hariç, genelde Şii inancındadırlar. İsna Eşeri (12 İmamı) Şiiler Mazenderan’da⁴⁰, Zeydiler Piyepiş’de ve İsmaililer Deylemistanda⁴¹ bulunmaktadır.

Karkiya Mirza Ali, Gilandaki Al-i Kiya hükümetinin başıdır (1368 – 1389 Miladi). Karkiya, büyük Şii alimi Şemseddin Lahici’ni, Şah İsmail’in talimi için görevlendirmiştir⁴². Şemseddin Lahici Kuran okumayı İsmail’e öğretmiştir.⁴³ Bu alim o kadar safevi kurucusunda etki bırakmıştır ki hükümeti kurduktan hemen sonra ona Sadaret makamını vererek ona hem mezhebi hem de harbi konularda yetki vermiştir. Handemir’in anlattığına göre Şah İsmail ülkenin bütün vakıflarını (Moqufat موقوفات) Şemseddin Lahici’ye bırakarak ona din tebliğini başlaması için imkân tanımıştır (Ebvab-i dinperveri bar goşad).⁴⁴ Bu cümleden Şemseddin Lahicinin Safevi devletinde Şii tebliğine başladığı anlaşılmaktadır.

İsmail Mirzanın Lahican’da ikameti sırasında başka bir kişi etkilemiştir. Necmeddin Mesud bir kuyumcu idi ve Reşt kentinin zengin kişilerinden sayılırdı. Bu kişi de Şii inancına bağlı idi ve İsmail Mirzaya Hikmet, Nucum (Astronomi) ve Riyazi (Matematik) öğretmiştir. Necmeddin Mesud daha sonra Şah İsmail tarafından Safevi hükümetinde Vekil-i Nefs-i Nefis-e Homayun⁴⁵ unvanını (وکیل نفس نفیس همایون) alacaktır. Bu unvan birincisi Şahın halefinin mezhebi ve manevi konularda iktidarına işaret etmektedir. Bu makam siyasi ve harbi konularda büyük bir komutan olabilecek kişinin rolünü ifa etmekteydi ve Şahın halefi olarak tanınmaktaydı. Bu şekilde ülkenin

³⁷ İran kuzeyinde bir kent

³⁸ رحیم زاده صفوی، 1341، زندگانی شاه اسماعیل صفوی، تهران، انتشارات خیام،

³⁹ İranın kuzeyinde Sepidrud doğusunda bir bölge. Biy gileki dilinde çay demektir.

⁴⁰ İranın kuzey bölgesinde Hazar denizinin Güney kısmında bir bölge

⁴¹ İranın kuzey bölgesinde Hazar denizinin Güney kısmında bir bölge.

⁴² ین جیلانی² به گفته خواندامیر (1353، ج 4، ص 468)، قاضی شمس الد

⁴³ روملو، حسن بیگ، 1359، احسن التواریخ، تصحیح عبدالحسین نوائی، تهران، انتشارات بابک، -

⁴⁴ خواندامیر، 1353، ج 4، ص 468 - .

⁴⁵ سیوری، راجر، 1382، ص - 113

idaresi tamamı ile Necmeddin Mesud'a verilmiş bulunuyordu ve onun makam ve menzileti bütün emirlerden ve şahın yakınlarından daha üstün oluyordu ⁴⁶.

Safevi özeti

Safevi bölümünü özet olarak söylersek, bu tarikat Şeyh Cüneyd'e kadar manevi bir tarikat olarak Sünni-Şafii ilkelerine dayanarak devam etmiştir ancak Şeyh Cüneyd onu siyasi ve harbi bir şekilde yürütmüştür. Şeyh Haydar küçük yaşta babasını kaybettiği için Dayısı Uzun Hasan yanında yine Sünni-Şafii inancında büyümüştür, Daha sonra Haydariye ve yahut Gailiyan mezhebini yaratmış olsa da Sünnilikten dönmemiştir. Şah İsmail küçük yaşta Gilana gitmek zorunda olduğundan dolayı orada Mirza Ali Karkiya ihtisas ettiği Şemseddin Lahici ve Necmeddin Mesud Şii kişilerden etkilenerek onların talimi ve çabası sonucu Şii mezhebine dönmüştür ve müritlerini de bu mezhebe geçirmiştir ⁴⁷.

Aslında Şiilik bir an ve sadece Şah İsmail'in Gilan'dan Tebriz'e dönmesiyle ve kendisiyle getirdiği hocalarıyla oluşmamıştır. Şeyh Haydar'ın çalışmaları sonucu, bu tarikata inananlar arasında, Şiiliğe zemin müsaitti. Şah İsmail bazı yerlerde kılıç zoruyla Sünni inançta olanları Şiiliğe döndürdüysen de birçok yerde o şekilde olmamıştır. Daha sonraki bölümlerde anlatacağımız gibi ona tabii olan topraklarda ve kendisinin sık gittiği yerlerde birçok Sünni halk bulunmaktaydı ve hatta bu Sünnilerden bazı Şehirlere emir bile tayin edilmiştir. Kanaatimizce eğer Şah İsmail Gilana gitmeseydi ve Karkiya Mirza Ali ve adları geçen hocalarından eğitim almasaydı yine de Safevilik er ya da geç kendini Sünnilikten ayıracaktı ancak günümüzdeki Şiilik olmayacaktı. Türklerin tasavvuf inancı baştan da söylediğimiz gibi uzun bir geçmişe dayanmaktadır ve tasavvuf sadece Türkün eski inançları İslama uygunlaştırılmıştır. Tabiri caiz ise Tasavvuf Türkün İslama bakış tarzıdır. Kanaatimizce eğer Şah İsmail Gilan terbiyesi almış olmasaydı o zaman Safevilik az çok günümüzdeki Anadolu da var olan Aleviliğe benzer bir mezhep olacaktı, ancak Aleviliğin Şii karışımları olmamış hali. Tabiidir ki Alevilik Şah İsmail ve onun yürüttüğü Şiilikten etkilenmiştir ancak Eğer Şah İsmail Gilan'a gitmiş olmasaydı günümüzdeki İran mezhebi Şiilik yerine Safevi tarikatı olabilecekti diye düşünüyoruz.

Şah İsmail'in müritleri onu sıradan bir insan gibi görmüyorlardı kerametlerinin olduğuna inanıyorlardı o yüzden onun yolunda savaşları canla başla bütün güçleriyle yapıyorlardı. Hatta bazı kaynaklara dayanarak müritlerinin sipersiz ve kalkansız çıplak gömlekle savaştıklarını ve bu şekilde kendilerini kurban ederek Şah İsmail'in seyretnesini, pirleri yolunda ölmeyi ve savaşmayı seviyorlardı.

Çepniler bütün bu süreçte neredeler?

Tasavvufa bağlı olan Çepniler Safevi tarikatını tanıyorlardı. Kurucusu Şeyh Safiyeddin bu tarikatı Sünnî-Şafîî ilkelerine göre kurmuştur. Bu tarikat Şiilik yönüne gitmeden önce Küresinlilerin kendi tasavvuf inançlarına ve Sünnilik itikatlarına zıt olmadığı için ona tepki göstermemişlerdir. Hatta bazı ilkelerini kabul edip inançlarına

⁴⁶ خواند امير، 1353، ج 4، ص 491

⁴⁷ نقش کارکیا میرزا علی در تفکر شیعی شاه اسماعیل صفوی-دکتر عباسقلی غفاری فرد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

تهران، ایران

sokmuşlardır. Önceden de belirttiğimiz gibi Toy dedikleri düğünlerde bir Aşığın saz yerine bir ağaç eline alarak Hz. Ali'ni övmek ve Şah İsmail'e "Hakk Aşığı" diyerek ona efsaneler söylemesi buna işaret etmektedir ancak Küresinliler sonuna kadar Ahmet Yesevi'den gelen ve Bektaşî'yle devam eden tarikatlarını sürdürmüşlerdir ve genelde Bektaşî evlatlarından gelecek tasavvufu benimsemişlerdir. Bu konu 15ci yüzyılda Pir Saltuk'la kendini göstermektedir. Önümüzdeki bölümde bu konuda detaylı bilgi sunacağız.

Çepnilerin ve Pernaklar Ak Koyunlu idaresinde bulunduğunu biliyoruz ancak Ak Koyunlu devleti yıkıldıktan sonra ikiye bölündüklerini düşünüyoruz. Bir kısım küçük Çepni boyları olarak Ak Koyunlu idaresindeki yerlerinde yaşamaya devam etmişlerdir. Hoy Tarihi kitabında Sünni olan Türkmenler aynı şekilde Sünni olan Kürtlerle birlikte, Diyarbakır'dan ve hatta bazen Van'dan zaman zaman Safevilere saldırdıklarını okusak da bu Türkmenlerin Küresinliler olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak önceden de belirttiğimiz gibi bütün Safevi dönemini anlatan Alem Aray-e Abbasi Türkmen (Türkman) sözünü Ak Koyunlular ve onu oluşturan kabileler için kullanmıştır. O yüzden Küresinliler de Ak Koyunlular devletinde olduklarından dolayı Safevi kayıtlarında Türkmenler olarak söz edilmiş olmaları büyük ihtimaldir. Ak Koyunlular silsilesi yıkıldıktan ve Safevi devleti kurulduktan sonra hala Diyarbakır'da bulunuyor olmaları kuvvetli ihtimaldir.

İkinci bölüm ise Şiiliği kabul etmemekle birlikte Sünni olan Osmanlı topraklarını tercih etmiştir, bakmayarak ki yaşadıkları yerler defalarca Osmanlı – Safevi devletleri arasında el değişerek türlü savaflara sahne olmuştur. Bu Küresinliler, Çepni ve Pernak başta olmakla diğer isimlerle de kimliklerini korumuşlardır. Bunlar da Osmanlı topraklarında ikiye bölünmüşlerdir. Bir kısım Alevi kimliğine geçerek diğer kısım Sünni kalmakla beraber Osmanlı topraklarında varlıklarına devam etmişlerdir.

Üçüncü bölüm ise Safevi devleti kurulduktan sonra o topraklara göç etmişlerdir. Safevi devletinde komutan ve hatta bazı durumlarda eyalet valisi durumuna da gelmişlerdir. Siyasi işlerde olanları Çepni kimlikleriyle takip etmekteyiz ancak onların Şii olup olmadıklarını bilmemekteyiz.

Safevi döneminde Anadolu'dan İran'a 17ci yüzyılın ortalarına kadar büyük bir göç devam etmiştir ancak Çepniler büyük kabileler olarak göç etmemişlerdir. Adı geçen göçü anlatmak için Safevi devleti kurulduktan sonra Anadolu'dan İran'a göç bu şiir beytiyle anlatılmıştır:

Türkler terk edip diyarlarını Sattılar yok pahaya davarlarını

Çepniler Güney ve Kuzey Azerbaycan, Gürcüstan ve Ermenistan'da

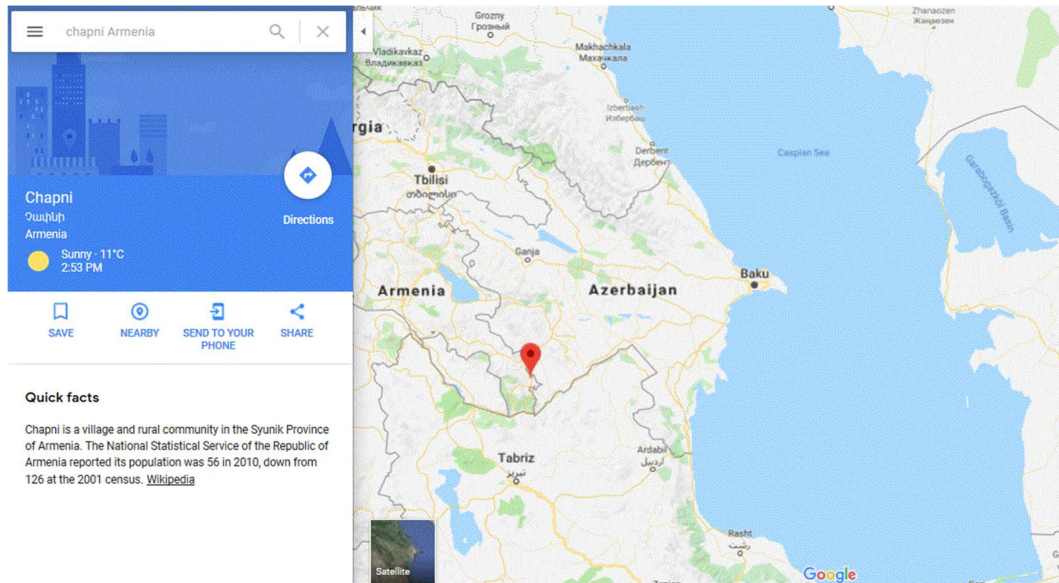
Safevi döneminde İran'a göç eden Çepniler genelde doğu Karadeniz bölgesi Çepnilerinden olduğunu bilmekteyiz. Bu Çepniler Varsak ve Turgutlu gibi küçük obalar olduklarından İran'da ikinci derece obalarda yer almışlardır. Şah İsmail'in oğlu Şah Tahmasb (1524-1576M) döneminde İran'da Çepnileri Süleyman bey ile Şah Ali Sultan bey temsil ediyorlardı. 1576 da Şah Tahmasbın ölüm yılında Muhammed Bey, Mahmud Halife ile Dönmez Sultan adlı beyler temsil etmekte idiler. Adları geçen üç dirlik de Kuzey Azerbaycan'daki Karabağ bölgesinde bulunuyordu.

Geybullaev'in, Kuzey Azerbaycan'ın Şamahi (Şamaxı) bölgesinde Çepni kelimesiyle bağlantılı olduğunu söylediği on yedi yer adı muhtemelen bu Çepnilere aittir. İran'daki Çepnilerle ilgili Şah Abbas devrine (1590-1628) aittir. Bu dönemde nüfuzlarını giderek azalan

Çepniler rutubetli ve hiç istemedikleri Gilân yöresine, üstelik başlarında kendilerinden olmayan sarayda yetiştirilmiş kul takımından bir emirle göçtürüldükleri biliniyor.⁴⁸

Irevan Kuberniyasının (quberniyası) Novobayazid kazasında köy adı; ÇEPNI- 1590-cı yılda Revan eyaletinin Aralık nahiyesinde köy adı; Çepni-Yelizavetpol (Gence) kuberniyasının Zengezur kazasında köy adı; Çepni.⁴⁹

Cabani köyü Kuzey Azerbaycanın Şamahı (Şamaxı) ilçesinin köyüdür. Bu köyün ahalisi Çepni boyundan olduğundan köy Çabani ismini almıştır.

Resim 14 Ermenistan’da Çepni isimli bir köy bulunmaktadır.

Sene 1546 (935 H) Şah Tahmasbın Gürcistan seferinde Çepniler korçu (qorçu قورچی)⁵⁰ olarak Rumlu boyundan korçularla birlikte – Ahsan al Tavarîh – de belirttiğine göre bir bölük Hristiyan ve kafirle savaşmışlardır. Bu Çepnilerin başında Şahkulu (Şahqulu) Korçu-e Çepni bulunmakta idi. Oradan Şahla birlikte Gence`ye doğru gitmişlerdir.⁵¹

Ahsan al Tavarîh sene 1551 (938 H) Şeki de Safevi ordusu “Kelesin Küresin” (کله سن کوره سن) kalesinden “Kiş” kalesi yanında bahsetmektedir.⁵² Bu konu Alem Aray-e Abbasi`de de anlatılmaktadır.⁵³ Bu dönemde de Çepnilerin Safevi ordusunda bulunmaları ve bu kaleleri fethettikten sonra oralarda yerleşmeleri kuvvetli ihtimaldir. “Kelesin Küresin” yazılmış olsa da “Gelesin Göresin” demekle olması sanılmaktadır.

⁴⁸ Çepniler Kitabı – Dr. Faruk Sümer s.40

⁴⁹ Könül İbrahim qızı Səmədova. Qərbi Azərbaycan-indiki Ermənistan etnotoponimlərinin arealları (monoqrafiya).

⁵⁰ Korçu (qorçu قورچی) askeri terminlerden biridir. İranda eskiden ve hala bazıları devam eden askeri sözler Türkcendir. Kor (Qor) silah anlamında ve Korçu (qorçu) silahlı anlamındadır. Korçubaşı (Qorçubaşı) silahlılar başında olan kişiye söylenilmekte idi.

⁵¹ Ahsan al Tavarîh – Hasan bey Rumlu s.409

⁵² Ahsan al Tavarîh –Hasan bey Rumlu s.449-452

⁵³ Alem Aray-e Abbasi, İskender Münşi s. 83

Süleyman Çelebi Çepni

1546M (953 H) yılında Süleyman Çelebi-ye Çepni Safevi ordusunda komutan olarak ordusuyla Şamahıda⁵⁴ (Şamaxı) Gülüstan kalesini kuşatmıştır. Oradan 600 adamıyla Derbend⁵⁵ kalesine taraf gitmiştir ve bir farsah kale uzaklığında Kelanter Kible ile savaşarak onlardan 30 kişi öldürmüştür. Süleyman Çelebiye Çepni, oradan Absemura⁵⁶ geçmiştir. Nihayet 1548 M (955 H) senesinde Urmiye valisi olarak görev yapmıştır ve Kürdistan emirleriyle savaşmıştır. Bu savaşta mağlup olarak birçok adamı öldürülmüştür. ⁵⁷ Süleyman Çelebinin Küresinli klanından olduğu söylenilmektedir.

Şah İsmail Sene 1506 Miladi (911 H) de Çavuşlu oymağından “Oğlan Ümmet Çavuşlu”nı Doğu Anadolu ve Fırat’ın yukarı bölgesi hakimi Ala al Dovle Zulkadir in yanına göndererek onu Şah İsmail’den itaat etmesine çağırmıştır ancak Zulkadir onu hapsedmiştir. Oğlan Çavuşlu iki sene sonra kaçarak Şah İsmail’in yanına dönmüştür. Şah İsmail de Hoy köylerinden Yestikanı (Yezdikanı) ona soyurgal⁵⁸ (سیورغال) olarak vermiştir. Yestikan Küresinli bir köyü olduğundan Küresinlilerin o dönemde şimdiki Hoy civarındaki bölgede bulunduklarını bir daha tespit ediyoruz. ⁵⁹

Aynı bölgeye -Şah Abbas döneminde- kalabalık bir ordu (15bin eli silahlı kişi) Osmanlıdan kaçarak Safevi devletine sığınmışlardır ki bunların içinde Çepnilerde kalabalık bir şekilde bulunmaktalardı. Bu konuda detaylı olarak Celali ayaklanmaları bölümünde bilgi sunulacaktır. Bu konu bire bir Salmas- Hoy ve Van -Başkale Küresinlileriyle ilgilidir.

Çepnilerin İran adlanan Safevi topraklarına geçişi

15ci yüzyıldan başlayarak 18ci yüzyıla kadar Anadolu’dan İran’a göç devam etmiştir ve birçok Türk kabileleri Safevi devletinin hâkim olduğu topraklara göç etmiştir. Küresinliler ise Urmiye gölü ve Van gölü arasındaki bölgede Çaldıran olmakla birlikte iki ülke sınırında yoğun olarak varlıklarına devam etmişlerdir. Bu bölge önemli bir hat üzerinde olduğundan dolayı hep Doğuyla Batını birbirlerine bağlamıştır. Kervanlar bu yoldan geçer ve ipek yolunun bir kolu bu yol üzerindedir.

Dr. Tohid Melikzade Dilmekani Salmasın on bin yıllık Tarihi kitabında (s.122) ⁶⁰ Küresinlilerin Çepni Oğuzlarından olduklarını söyleyerek onların Celâlilerle aynı zamanda o mıntıkaya geldiklerini söylemektedir. Safevilerden önce Giresun’da tasavvufila ilgilendikleri için Osmanlıyla sorun yaşadıklarını göç sebebi olarak göstermektedir. Bu yazının doğru tespit olmasıyla yanaşı bazı konularla çeliştiğini görmekteyiz.

1. Küresinlilerin bazılarının Çepni oldukları doğru olsa da araştırmalarımızda diğer milletlerden de oldukları önümüze çıkmaktadır. Bu konuda gelecek bölümlerde detay sunulacaktır.
2. Küresinlilerin bir kısmı Celâlilerle geldikleri doğrudur ancak Küresinliler o bölgede daha önce de bulunuyorlar idi nitekim Nikitin Vasili Küresinlilerden Akkoyunlu zamanında Hoy civarında (Kotur da) var olduklarından bahsetmektedir. Şah İsmail döneminde de Yestikan küresinli köyünün soyurgal olarak bahsedildiğini geçen bölümde anlattık. Bunlar şunu göstermektedir ki Küresinliler Akkoyunlu zamanından

⁵⁴ Azerbaycan Cumhuriyetinde bir ilçe

⁵⁵ Azerbaycan Cumhuriyetinde

⁵⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti kuzeyinde dağistan sınırında bir bölge. Şimdiki ismi Samur’dur

⁵⁷ Ahsan al Tavarikh – Hasan bey Rumlu s.411, 414, 438

⁵⁸ Türkçe Moğolca bir söz. Padişahın maaş olarak bir bey eve yahut emire verdiği yer ve ya bölge

⁵⁹ Cehangoşaye Hakan s.247-248, Gaffari Kazvini s.270, Sumer s.26

⁶⁰ دکتر توحید ملک زاده دیلمقانی – تاریخ ده هزار ساله سلماس

beri o bölgede var idiler ve Anadolu'dan Celâlilerle Şah Abbas döneminde gelenler bu Küresinlilere katılmışlardır.

3. Diğer konu ise o dönemde birçok tarikat rahatça Osmanlıda varlıklarına devam ederken neden Safevi ve Alevi tasavvufundan olmayan Sünni bir toplum Osmanlıyla sorun yaşasın diye düşünmekteyiz! O dönem Osmanlının batıyla olan savaşları dolayısıyla halktan aldığı yüksek vergiler ve sipahilerin toyul⁶¹ (Tiyul تيوول) sistemindeki değişiklikler ve bazı başka sebepler Celali isyanlarını tetiklemiştir. Bunu aynı dönemde Azerbaycan'ı aldığıında, Küresinlilerin Piri olan Pir Saltuk'a saygısını Tahrir Defterlerinden anlamaktayız nitekim onu ve köyünü vergiden muaf ederek üç başka Küresinli köyünün vergisini de ona ve dergahına Toyul olarak vermiştir. Osmanlı ordusu Azerbaycana girdiğinde Küresinlilerle dostane ilişkisi olmuştur. Osmanlının Küresinlileri koruduğunu ve onlara olan güveninden dolayı batı Azerbaycan'da bulunduğu askeri üslerini Küresinlilerin topraklarında kurduğunu Osmanlı arşivinden alınan bilgilerle bilmekteyiz.
4. Son konu ise Küresinlilerin ancak bir dönemde Batı Azerbaycan'a göç ettikleri söz konusu değildir. Daha önce tasavvuf sebepleriyle göç etmişlerdir ve yaşadıkları topraklarda sınır belli olmadığı için zaman zaman Osmanlıya ve bazen de Osmanlı topraklarından İran'a göç etmişlerdir.

Yakup bey Ak Koyunlu ve kardeşi Halil Bey Ak Koyunlu savaşı

Hoy Ak Koyunlu döneminde Çepnilerin de bulunduğu bir savaşa şahit olmuştur. Bu savaş 1478 yılında Ak Koyunlu Sultan Yakup zamanında Sultan Halil'in üzerine yürüdüğü zaman Hoy civarında olmuştur. Bu savaşta Çepnilerin başında İl Aldı Bey bulunuyordu. Hoy daha sonra Safeviler döneminde birçok savaşa şahit olmuştur ve zaman zaman yerle yeksan olan Hoy yeniden yapılmıştır.

Küresinliler Hoy civarında

Ünlü şarkşinas Nikitin Vasili⁶² Rus sefiri olarak yıllarca Urmiyede görev yapmıştır. Asuri, Ermeni, Afşar Türkleri ve Kürtleri araştıran sefir, kendinden değerli eserler bırakmıştır. Kürtler ve Urmiye Afşarları kitabında az da olsa Küresinliler'den bahsetmiştir. Ona göre Güney Batı Azerbaycan ile İran'da yaşayan Dumbuli beyi, Emir Rüstem Şahverdi 15ci yüzyılın başlarında, Moğol boylarından Penak (Pernak) isimli bir Türk klanı ile Dunbulilerin bir boyunu bir araya getirerek başlarına bir Türk ve bir Kürt bey görevlendirerek kaynaşmalarını sağlamıştır. Bu uygulama yıllarca devam etmiştir. Doğal olarak Türk beyin himayesinde olanlar Türkçe ve Kürt beyin himayesindekiler ise Kürtçe konuşmuşlardır. Nikitine göre Kotur, Salmas, Urmiye, Tebriz, Hoy (Xoy) ve Türkiye

⁶¹ Birinin yaşama maaşı için Padişah tarafından tahsis edilen bir bölge vey a yer

⁶² Nikitin Vasili 1915 Miladi senesinde Urmiyede bulunan Rus sefiridir (B harfı Kiril alfabesinde V talaffuz olduğunu bilmedikleri için, "Vasili" soyadı olan sefir İranda ve Türkiyede yanlışlıkla "Basili" olarak tanınmıştır). Sefirlik yanında kendisi Şarkşünasdır ve aslen Polonyalıdır. Babası Rus Annesi Polonyalı Nikitin, Rusca dışında Arapca, Farsca ve Fransızca bilmekte idi.

İlk başta Hıristiyanları birleştirmek ve bir Hıristiyan devleti yaratmalarını organize etmeye batı Azerbaycana gelen Nikitin daha sonra onlardan ümidi kesince ilgisini çeken Kürtler üzerinde çalışmıştır. Bu konuları kendisi bıraktığı kitaplarında güzel bir şekilde anlatmaktadır. Kürt aşiretlerini iyice araştıran bu Sefir Kürtleşen Küresinlileri "son dönemlerde Kürtleşen Türkler (recently Kurdicized Turks) olarak yazmıştır. Nikitin Vasili, Kürt aşiretleri ve Kürdistan, Misyo Nikitinin hatıraları, Kürtce Rusca konuşma kitabı ve bir çok başka eser kendisinden bırakmaktadır.

İran sınırında yaşayan Küresinlilerin bir kısmı Türkçe diğer bir kısmı ise Kürtçe konuşmaktadırlar. Özellikle dağlık kesimde yaşayanlar “Küresinliye Çiyayi” adlandırılarak Kürtçe konuşmaktadırlar, ova ve şehir merkezlerinde yaşayanlar ise “Küresinliye Deşti” adlandırılarak Türkçe konuşmaktadırlar. Nikitin Vasili kendi eserinde Rüstem Şahverdi zamanında bunların birleştiğini kaydetmiştir. Emir Rüstem Bey lakabı Şahverdi, Emir Behlul Hacı bey oğlu ve Hasan Padişahın yeğenidir. Onun lakabını bazı kaynaklarda Şahverdi Bey, bazı kaynaklarda ise Şah Ali Bey olarak söylemişlerdir. Babasının ölümünde 11 yaşında olan Rüstem bey Dunbuli aşiretinin reisliği ona verilmiştir. Emir Rüstem babası gibi Uzun Hasan Akkoyun’unun ordusunda sepahtar (komutan) olarak Sultan Haydar’dan (Şah İsmail Safevinin babası) irşat izni bulunuyordu.

Nikitin Vasilinin⁶³ bıraktığı bu kaynaktan yola çıkarak, diğer kaynakları da araştırarak, şunu öğreniyoruz ki Küresinlilerin bir kısmı Çepni oğuzları olarak Hoy`da Akkoyunlu ordusunda bulunsalar da diğer bir kısmı de Tatar Türkleri olarak Akkoyunlular zamanında Hoy ve civarında bulunuyorlar idi. Acaba o dönem Küresinli ismini taşıyorlar mıydı? Bu konuda maalesef yeterli bilgiye sahip değiliz. Nikitin Vasili, Kotur, Salmas, Urmiye, Tebriz, Hoy (Xoy) ve Türkiye İran sınırında yaşayan Küresinlilerin bir kısmının Türkçe, diğer bir kısmının da Kürtçe konuştuğunu söyleyerek Küresinliler`den son zamanlarda Kürtleşen Türkler olarak bahsetmiştir. Urmiye, Salmas, Küresinlileri hepsi Türkçe konuşmaktadırlar ancak Kotur bölgesinde İran ve Türkiye sınırında Türkçe yanında Kürtçe konuşan ve yahut Nikitin sözüyle, Kürtleşen Türkler bulunmaktadır. Tebriz bölgesinde Küresinli bulunmamaktadır ancak Nikitinin bulunduğu dönemde Tebriz`e yakın Küresinli köyleri Tebriz eyaletine bağlı olmuş olmaları muhtemeldir. İranika Ansiklopedi`nde Küresinlileri son dönem Kürtleşen Türkler olarak adlandırarak Dunbulileri de Türkçe konuşan Kürtler olarak nitelemiştir. Buda Dunbulilerin Küresinlilerden ve Küresinlilerin de Dunbulilerden etkilendiklerini göstermektedir (Bu konuda Dunbuliler bölümünde detaya girilecektir).

Küresinlilerin sadece bir kısmı o dönem Hoy civarında bulunuyorlar idi ancak diğer bir kısmı ise Celali isyanlarında Anadolu’dan Şah Abbas Safevi döneminde İran’a giriş yapacaklardır (Celaliler bölümünde ayrıntılar anlatılacaktır).

Pernak (Penak) klanı

Pernak klanı 1378 miladi yılında Akkoyunlu silsilesini kurmakta en önemli kabilelerden biri idi. Bu kabilenin başlıkları Uzun Hasan Akkoyunlu’nun önemli serdarlarından idi. Bu kabile Akkoyunlu payitahtı olan Diyarbakır’da yaşıyorlardı ancak Akkoyunlu müteserrifatını genişletince ve özellikle Karakoyunluları yendikten sonra payitahtı Tebriz’e sevk edince, Pernak kabilesi mensupları da Azerbaycan ve İran’ın diğer bölgelerinde yayılmışlardır.

16 yüzyılda Akkoyunlu şehzadeleri döneminde bazı bölgelerin hükümeti o cümleden Fars eyaletinin hâkimiyeti Pernak klanının emirlerinin kontrolünde idi. Bu klan Ördeklü klanıyla birlikte Türkmen (Türkeman) kabileleri hesap ediliyorlardı. Hoy civarına yerleşen Pernak Türkleri Akkoyunlu hükümetinde mevki sahibi olmakla Akkoyunlu ordusunda komutanlık ve emirlik yapmışlardır. Akkoyunlu devleti yıkılınca Pernaklar Safevi devletinde cezp olsalar da artık Pernak ismiyle kendilerinden iz bırakmamışlardır. Misyo Nikitin Vasilinin anlattığına dayanarak, Dunbulilerle birleşerek Küresinli ismini kullanarak artık Pernak isminden feragat etmişlerdir. Bu Türklerin neden Küresinli ismini aldıklarını ve yahut bu ismi eskiden taşıdıklarını ve yahut o

dönem edindiklerini bilmiyoruz. Bu kabileden bir grup Anadolu'dan İran'ın batı Azerbaycan bölgesinde Poldeşt ilçesinde yaşamaktadırlar. Bu kabile köylerine Purnak (Pernak) ismini vermişlerdir. Bu köy halkı Azerbaycan Türkçesinde konuşmaktadırlar. Küresinlilerin Çepni yanı sıra Pernak kabilesinden de olduklarını bilmekteyiz. Bu kabileye yakın bir klan Tatar Türkleri olarak Giray hanlığını Kırımda kurmuşlardır. Osmanlı döneminde bir taht savaşında Osmanlı sultanının Himaye ettiği için Mağlup olarak Celâlılere katıldıkları kuvvetli ihtimaldir. Bu katılım Bolu civarında Gerede bölgesinde olmuştur. Bu hanlıktan Celâlılere katılanlar Muhammed Paşa Kalenderoğlu ordusunda İran'ın batı Azerbaycan bölgesinde Küresinlilere katılanlar olmuştur (detaylar Giray Hanlığı bölümünde).

Şah Abbas döneminde Azerbaycan beylerbeyi Pir Budak han Pernak Türklerinden idi. Pir Budak Han Pernak, Şah Bende Han oğlu, Tebriz Dar al Saltana Hâkimi ve Azerbaycan beyler beyi⁶⁴. Celâlılerin İran'a giriş zamanı bu şahıs hakta detaylı bilgi sunulacaktır.

Pir Saltuk (Pir Saltık)

Hoy'a bağlı Şeyhler Zaviyesi isimli bir köy bulunmaktadır. Bu köy Rehal Dehestan ve Yestikan mıntıkasında yer almakta olan bir Küresinli köyüdür. Köyün nüfusunu Sünni Türkler oluşturmaktadır. Halk arasında Şeyhler Zeviyesi (Şıxlar Zevəsi) ve yahut Zeyve olarak telaffuz edilmektedir. Bu köyde Pir Saltuk (صالتق. سالتوق) isimli bir Pir metfundur. Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Velî Araştırma Dergisi'nde iki araştırmacı bu konuda değerli bir araştırma yürüterek bazı sonuçlara varmışlardır. Bu araştırmada köyün gerçek ismi Zebun olarak belirtilmiştir. Zaviye'ye ait bilgiler, Osmanlı Devleti'nin 18ci yüzyılda Tebriz eyaleti tahrir defterlerinde kayıtlıdır. Defter kayıtlarından pir Saltuk zaviyesinin 15ci yüzyılda (Karakoyunlu-Ak Koyunlu) bölgeden gelip-geçen yolcuları misafir etmek için kurulduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra İran'a hâkim olan Safeviler ve Osmanlılar zaviyeyi muhafaza etmişlerdir.⁶⁵

Pir Saltuk hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Yegâne olarak 1728 tarihli defterde onun hakkında bazı bilgiler elde etmek mümkündür. Bu bilgilere dayanarak adı geçen Pir Hacı Bektaş-i Velinin evladıdır. Hacı Bektaşî'nin iki tür evladından tarihi bilgilerde söz edilmektedir. Kendi soyundan gelen evlatlarına Bel Evladı ve onun yolunda yürüyen ve onun tarikatını Türk dünyasının başka bölgelerine götürenlere ise Yol Evladı denilmektedir. Pir Saltuk'un Bel Evladı ve yahut Yol Evladı olmasını anlamak bulunan bilgilerde mümkün değildir. Tarihte Hacı Bektaşî'nin Evlatlarından Albaniya'ya bu tasavvufu götüren ve Çepni boylarıyla birlikte orada bulunan Sarı Saltuk'u tanıyoruz. Sarı Saltuk'la gidenlerden daha sonra Albaniya'dan dönüp Karesi'de iskân ettiklerini de bazı tarihi bilgilerden bilmekteyiz. Pir Saltuk'la Sarı Saltuk arasındaki bağı merak etsek de o hakta yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sarı Saltuk 13 Yüzyılda bulunduğundan dolayı bunların isimleri aynı olsa da aynı kişiler değildirler ancak eskiden ve bazı yerlerde halen bulunan adete göre dede öldükten sonra ismini yeni doğulan çocuklarına veriliyormuş o yüzden Pir Saltuk Sarı Saltuk'un torunlarından olma ihtimali bulunmaktadır. İkisi de Hacı Bektaşî'nin evlatları olduğundan dolayı akraba olma olasılıkları yüksektir.

Pir Saltuk zaviyesinin kurulduğu sene hakkında defterlerde bilgi bulunmamaktadır ancak kullanılan teknikler ve deyimler onun tahminen 1438-1478 arasında kurulduğu bahsettiğimiz araştırmada belirtilmiştir.⁶⁶ Uzun Hasan

⁶⁴ Alem Araye Abbasi. İskender Münşi s.1085

⁶⁵ İran'da Hacı Bektaşî Velî Evladından Pir Saltuk Zaviyesi Vakfı- Ali Sinan BİLGİL , Ahmet BEŞE

⁶⁶ İran'da Hacı Bektaşî Velî Evladından Pir Saltuk Zaviyesi Vakfı- Ali Sinan BİLGİL , Ahmet BEŞE

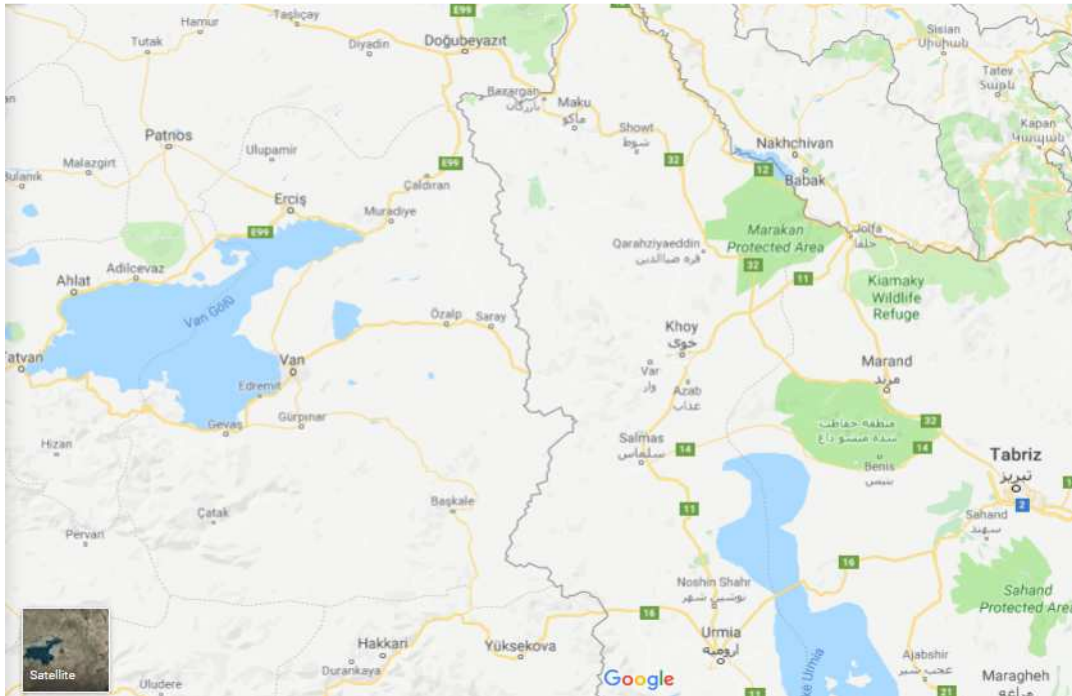
"Vakfi zaviye-i Pir Saltuk an evlâdı Hacı Bektaşî der kaza-i Hoy" ba.lığı altında defterin 62-63. sayfalarında yer almaktadır.

Ak Koyunlu ülke çapında 4000 tekke kurduğunu ve bu tür tekkelere büyü lütuf gösterdiğini bilmekle birlikte, bu Zaviyenin de o dönemlere denk gelmesi gayet mantıklıdır. Pir Saltuk defter kaydında “ehle- sünnet ve el-cema-atten” gösterilmiştir. Pir Saltuk’un yaşadığı tarihe bakınca o dönemde hala Anadolu’da Şiiliğin zemini Safevi tasavvufu etkisiyle oluşturulmuş bulunsada hala Balım Sultan (1517/1519) ve Şah İsmail (1487) doğmamışlardır ve haliyle Bektaşilik Sünni inancı altında hayatına devam etmektedir. Bu araştırma ve Zaviyenin tarihi Küresinlilerin 15ci yüzyılda günümüz İran adlanan ülkenin Batı Azerbaycan eyaletinde bulunmuş olmalarını göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi aynı yüzyılda Çepni elinden Ak Koyunlu komutanlarından olan İl Aldı bey Hoy da savaş yerini belirtmek için görevde bulunmuştur. Bu bilgilere dayanarak Küresinlilerin adı geçen bölgeye göç etmeleri 14-15ci yüzyılda gerçekleşmiştir.

Bu Zaviye için Şireki ve Çertava köyleri vakfedilmiştir. Listede Körpilan adı gözükmeyişinden dolayı Çertava, Körpilan olması gerektiğini gösterir çünkü Körpilan, Şireki ve Şeyhler Zaviyesi birbirinin yanındadırlar. Her üç köy Küresinli Türklerinin köyüdür.

Küresinlilerin ve Pir Saltuk Zaviyesinin yer aldığı yer çok önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Hoy ve Salmas eski zamanlardan beri Osmanlı ve İran devletlerinin sınır bölgesinde yer almakta idi. Haritada da görüldüğü gibi Osmanlı İran’a girmek istediğinde genelde Van ve yahut Erzurum ordusunu İran’a yürütüyordu. Bu bölgelerden en yakın sınır İran’a Hoy, Salmas ve Makü’dur. Hoy hem de İpek Yolu üzerinde olduğu için bu bölgenin önemi daha da artmaktadır. Bu Zaviye de orada İpek yolu üzerinden geçen yolculara ve kervanlara ikamet yeri vermek için yapılmış olmalıdır. Bu ve benzer Zaviyelerin devlet tarafından vakfedilmiş maddi destekleri olduğundan dolayı misafirlere ücretsiz konaklama yeri sunuyorlardı ve bu yolla kendi tarikatlarını dünyanın her tarafından gelen misafirlere tanıtıyorlardı. Küresinlilerin yaşadıkları bölge İran Şehircilik Taksimatında “Küresinli Mahalı” olarak ad almaktadır. Bu Mahal ’dan Türkiye’ye giden yola Küresinli halkı arasında “Küre Yolu” denilmektedir. Eskiden de söylendiği gibi Karesi ’ye giden yol olarak zaman içinde Küre yolu adını aldığını düşünmekteyiz.

Resim 15

Özet olarak şu sonuca varmak mümkündür: Küresinliler Pir Saltukla birlikte Akkoyunlu döneminde Hoy civarında meskûn olmuşlardır ve Anadolu Türkleri 19cu yüzyıla kadar oraya göç etmeye devam etmişlerdir. Küresinliler kendi gelenek ve görenekleri gereğince Bektaşî Velinin müritleri olarak ve Bektaşîliğin Balım Sultandan önceki Alevi olmayan haline bağlı olarak, Ahmet Yesevi ve Bektaşî Velinin yolunda daima yürümüşlerdir ve hala o yolda yürümeye devam etmektedirler. Günümüzde tasavvuf ve tarikat geleneğini devam ettikleri de birçok Küresinlinin Şeyhe mürit olmaları ve her zaman Şeyhlerinin bulunması bir kanıttır. Ahmet Yesevinin talimatına göre Mürşitler Türk dünyasının her bir köşesinde bulunup Türkün İslam'a bakış tarzını yerli halk ve köylülere talim etmeleri gerekiyordu. O yüzden Pir Saltuk Akkoyunlular devletine bağlanmış olan bölgede (Hoy'da) Zaviye kurarak hem yolculara hizmet sunmuş hem de tasavvuf ve irfan düşüncelerini yaymıştır.

Küresinlilerle Alevilerin ortak adetleri

Tabii ki bugün İran ve Türkiye sınır bölgelerinde bulunan Küresinli'lerin hepsi aynı zamanda göç etmemişlerdir ancak büyük bir kısmının toplu şekilde göç ettikleri aşikardır. Daha sonra bazı Küresinli toplulukları Türkiye'nin kuzey doğu bölümünden özellikle Trabzon, Giresun, Erzurum ve iç Anadolu bölümünden özellikle Bolu, Gerede, Kengiriden göç ederek Hoy Küresinlilerine katılarak günümüzde var olan Van ili (Van, Başkale, Ozalp ve Çaldıran, vs.) ve Batı Azerbaycan eyaleti (Hoy, Salmas, Urmiye) Küresinlilerini oluşturmuşlardır. 16ci yüzyılın sonunda ve 17ci yüzyılın başlarında Anadolu'dan İran'a göç eden Küresinlilerin bazıları Alevilikten etkilendiklerini bilmekteyiz. Bu etki bazı adetlerinde günümüzde bile görünmektedir. Hatta Alevi olarak geldikleri ancak diğer Küresinliler'den etkilenecek tekrar Sünniliğe geçtikleri de mümkündür. Günümüzdeki Küresinlilerin Hz. Ali ve çocuklarına büyük saygılarının olması ve ona şiirler koştukları (.....**Bölüm**) hem de isimlerinde bu zatın lakabı "Haydar" ve yahut "Ali" içeren isimlerden o cümleden "Ali Akbar", "Ali Hüseyin", "Hüseyin Ali", "Sultan Ali" gibi isimlerden istifade etmeleri kanıtlardan biridir. Salmas ve Hoy arasında bulunan Şekeryazı Küresinli köyü civarında bir taş üstünde bulunan at nalı izinin Hz. Ali'nin atının izi olmasının düşünülmesi ve söylenilmesi o hazrete saygılarının başka bir kanıtıdır. Şekeryazılılar toy dedikleri düğün merasimlerinde bir kişinin bir ağacı saz gibi tutarak, daha önce söz ettiğimiz, Dam deniler uzun odada gezerek Şah İsmail Hatai'nin şiirlerinden okuyarak ona "Hak Aşığı" diyerek ondan efsaneler söylemeleri başka bir kanıttır. İçlerinde "Baba" ismi çok yaygın olduğundan onların Bektaşî inancına ve yahut Babai koluna bağlı olmalarının kuvvetli olasılıklarından biri olduğunu düşünmekteyiz. Baba Erzen, Laçın Baba, Muhammed Hanife, Hacı Efendi, ocaklarının olması, bir başka kanıttır. Hatta Halife denilen kişilerde eskiden içlerinde bulunuyordu ve halk ona maddi yardımda bulunuyorlardı. Bunu da anlamakta fayda olduğunu düşünerek söylemeliyiz ki Şeyh Safiyeddin `de aynen küresünniler gibi Şafii Sünni olmakla yanaşı Hz. Ali'ye büyük ilgisi olduğu şiirlerinden bellidir⁶⁷.

Bazı Küresinliler hala Nakşibendi şeyhinin mürididirler ve sırayla o şeyhe hizmet için evlerini bırakıp şeyhin yanında kalarak ona hizmet ediyorlar. Bu köylerden biri Kangeni (Kaniyan) adlanan, Salmas'la Hoy arasında bulunan köydür

⁶⁷ - جستجو در تصوف ایران - عبدالحسین زرین کوب دکتر

Eğer Küresinliler Anadolu'da Alevi olmamışlar ise o zaman daha önce Şeyh Cüneyd ve sonra Şeyh Haydar onları Giresun Hanegahi (dergâhı) olan "Kurt Beli" hanegahında etkilemiş olma olasılığı bulunmaktadır. Şeyh Cüneyd Sivas'a giderek, İkinci Sultan Murattan Kurt Beli Hanegahının idaresini istemiş ancak olumlu cevap alamamıştır. Şeyh Cüneyd'in Anadolu'dan on iki bin gibi gazi mürit toplayarak büyük bir ordu elde etmiş olması ve hatta Trabzon hâkimi 4cü Yuhenna ordusuna saldırdığını biliyoruz. Bu saldırıda Sivas beylerbeyi Hızır Bey Osmanlı padişahı emriyle ona hücum ederek Cüneyd'le ordusunu püskürtmüştür. (1454 Miladi, 858 Hicri)⁶⁸. Sivas'ın Divriği kazasında Güresin isimli bir köy hala bulunmaktadır ancak o köyün Küresinlilerle bir ilgisinin olup olmadığı belli değildir.

Küresinliler Celali ayaklanmasında

Küresinlilerin Anadolu'dan İran'a zorunlu göçleri, Celali isyanlarıyla birebir bağlı olduğundan dolayı, Celali isyanlarını özet olarak anlattıktan sonra onların izini sürerek Safevi kaynaklarından İran'a geçtikleri bölümü detaylarıyla anlatmaya gayret edeceğiz. Küresinli tarihinde Celali isyanları ve onların Osmanlıyla savaşları büyük bir önem arz etmektedir. **Celali isyanlarıyla Celali Kürt aşireti farklıdır o yüzden Celali ayaklanması devince bir Türkmen isyanını kastetmekteyiz.**

Celali ayaklanmaları

Araştırmalarımız şunu gösterdi ki, Osmanlı topraklarında bulunan Çepnilerden bir kısmı Celali isyanlarından sonra Muhammed Paşa Kalenderoğlu'yla birlikte Kuyucu Murad Paşadan ağır bir darbe alarak Erzurum'a oradan da Safevi devletine sığınmışlardır. İran Safevi dönemindeki olayları güvenilir kaynaklardan takip ederek makul sonuçlara varılmıştır. Celali isyanları Osmanlı tarihinde en önemli olaylardan olarak kendi adını bir Türkmen kıyımı olarak tarihe kazımıştır. Bu ayaklanmada her çeşit halk, sipahiden yeni çeriye, Bektaşî Alevi'den Bektaşî Sünnî'ye kadar, Türk çoğunluğu olsa da Kürt ve Arap halkının da katılımıyla hayata geçmiştir.

Celali ayaklanmaları 1519 Miladi, 925 Hicri senesinde genellikle Anadolu'da Osmanlı devletine karşı başlanan kıyama verilen isimdir. Bu kıyam ilk olarak Tokat taraflarında Türkmen Şeyhi Celal Bozoğlu tarafından başlatıldığı için onun ismini almıştır. Bu ayaklanmalara 16 ve 17-ci yüzyılda çeşitli kaynaklarda "Celali isyanları", "Celali ayaklanması", "Celali kıyımları", "Melal-e Celali", "Celali fitnesi", "Celali muharebesi", "Perişanı-ye Celali", "Celali vakası" ve isyancılara "Celali adamları", "Celali yağileri (asi)" ve "Celali eşkıyası" gibi isimleri verilmektedir, ancak ardı sıra gelen Celali ayaklanmalarına genel olarak "Büyük Celali Fitreti" ismi verilmiştir.⁶⁹

Bu Türkmen derviş, Şeyh Celal Bozoğlu, bir Tımarı olan sipahi idi ve fakir insanların hayat seviyesinin iyileşmesi adına, tarlası olmayan ekincileri ve vergi yükü altında ezilen halkı etrafında toplayarak isyanı başlatmıştır. Anadolu ve Safevi devletindeki Kızıl başların manevi bağından dolayı ve Osmanlıdan hoşnut olmadıkları için onların da Şeyh Celalin yanında yer almasına neden olmuştur.

Bu kıyam Tokatta başlamıştır lakin az zamanda isyancılar Kızıl Irmak ve Yeşil Irmak arasındaki bütün bölgeyi ele geçirmişlerdir. Osmanlı padişahı Sultan Selim isyanı bastırmak için Rum eli beylerbeyi Ferhad Paşanı ve Maraş

68

(چهارمین مرشد طریقت صفوی) زندگینامه شیخ جنید - دانشنامه جهان اسلام جلد ۱۱ - Farsça kitap: Danişname'ye Cahan'e Eslam 11 cilt

⁶⁹ Ağdağ, Naima, Alam Araye Abbasi

valisi Ali Bey Şehsuvar oğluyla birlikte göndermiştir. ⁷⁰ Kıyam şiddetle bastırılır ve Şeyh Celal Safevi (İran) devletine iltica etmek için kaçarken Erzurum'da yakalanarak idam edilir. ⁷¹

Bu kıyam bastırılrsa da ardıca gelen kıyamların başlangıç noktası olmuştur. Bu kıyamlardan şunları saymak mümkündür:

- Bozokta Süğlün (Sülün) koca (qoca) ve Şahveli oğlu
- Baba Zülnun veya Zünnun halife (بابا ذوالنون)
- Domuz ya Tonuz oğlan
- Yenice bey
- Veli Halife (Şah Halife)
- Kalender Çelebi, (Kalender Şah, Kalender Halife), Hacı Bektaş soyundan (Qələndər Xəlifə)
- Seyyidi
- Encir Yemez
- Düzme Mustafa isyanı, Şehzade Mustafa'nın babası Sultan Süleyman tarafından öldürüldükten sonra başlamıştır.
- Abdulhalim Karayazıcı (Əbdulhəlim Qərəyazıcı)
- Deli Hasan – Şahverdi, Tevil (Uzun) ve Ahmed Karakaş Deli Hasan'a katılmışlardır.

Deli Hasan'dan sonra, Yollar Kıstı Kastamonu etrafında, Süleyman Arabacı Saruhan'da, Çöreköğlu Ankara'da, Kara Said Akşehir ve Kütahya'da, Mustafa Kınaloğlu Afyon ve Kara Hisarda ve diğer Celali isyancıları o cümleden Kızıroğlu, Kafir Murad (Murad-e Kafir), Dünder, Deli Zülfikar, Yıldızlı, İbrahim bey, Görgör oğlu, Musullu Çavuş, Kalenderoğlu, Ağaçdan Piri, Canpolad oğlu Anadolu'nun başka bölgelerinde hakim olup hüküm sürmüşlerdir.

Adları geçen kıyamların hepsi Celali kıyamları adlanarak genelde Kanuni Sultan Süleyman saltanatında vuku bulmuştur.

Sultan Süleyman batıda uzun yıllar süren savaşın masraflarını sağlamak için halka ağır vergiler yüklemiştir ve bu da isyanların sebeplerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Genelde isyanlar Osmanlının yürüttüğü askeri seferler esnasında Anadolu'da idaresinin zayıf olduğu zamanlar ortaya çıkmıştır.

Kasım ayı 1606 senesinde Jitoturuk sulh anlaşmasından sonra 13 senelik Avusturya savaşı sona ermiştir. Sulh müzakerelerinde bulunan Murat Paşa, Celali ayaklanmalarını bastırmak için görevlendirilir. Murat Paşa

⁷⁰ Sadeddin Efendi ikinci cilt s.385, Ağdağ s.117-118

⁷¹ Kont, Peçevi ikinci cilt s.403

yakaladığı her Celali isyancısını kuyuya atarak vahşet yaratmak istemiştir o yüzden lakabı Kuyucu Murad olarak halk içinde meşhur olmuştur. Onun ilk hedefi Halep'te hâkim olan Canpoladoğlu Celâli'si idi. İstanbul'dan yola çıkarak Halep yolunda Celali isyancılarından Adana'da Cemşid, ve Konya bölgesinde Ahmed bey Sıraczadeni mağlup ederek Muhammed Paşa Kalenderoğlu'nu affederek Ankara hakimiyetini yapmıştır.⁷² Murad Paşa ordusu Devşirmelerden (Hristiyan Yeniçeriler) ve mahalli hakimlerin güçlerinden oluşuyordu.

Celali isyanları Osmanlı ve diğer milletlerin tarihlerinde geniş yer almıştır o yüzden burada çok detaylara girmeden Küresinliler'le bağlı olan bölüm anlatılacaktır.

Muhammed Paşa Kalenderoğlu

Muhammed ve ya Mehmed Paşa Kalenderoğlu (Muhəmməd Paşa Qələndəroğlu - محمد پاشا قلندر اوغلو) 17ci yüzyılda Ankara'nın Yessiviran köyünden 80 kişiyle birlikte isyana başlamıştır. Kuyucu Murat tarafından affedilmesine rağmen 1604 senesinde yeniden Osmanlıya başkaldırmıştır. Canpolat oğlu Kuyucu Murat Paşadan büyük bir mağlubiyet aldıktan sonra yanında kalan neferleriyle Kalenderoğlu'na katılmıştır ancak onunla anlaşamayınca İstanbul'a geçerek sultandan af dilemiştir. Kalenderoğlu ise Manisa'nı ele geçirerek Kara Said, Meymun ve Ağaçdan Pirini kendine çekerek büyük bir ordu elde etmiştir. Kalenderoğlu Musullu Çavuşa mektup yazarak kendine taraf çekmek istemiştir ancak Murad Paşa İç El vilayetini ona vererek Kalenderoğlu'na katılmasını engellemiştir. Kuyucu Murad Paşa 8 Haziran 1608 senesinde Maraş yakınında bulunan Göksün düzündeki Mehmed Paşa Kalenderoğlu'na büyük bir darbe vurmuştur. Kalenderoğlu ordusundan birçok kişi öldürülür ve kaçanlardan da birçoğu yakalanarak öldürülmüştür. Kalenderoğlu, Halil'i Tevil ve Maymunla birlikte İran-Safevi topraklarına kaçmıştır.

Murad Paşanın Celâlilere karşı çok acımasız davrandığını tarihte okumaktayız nitekim Musullu Çavuşu ve Celali Yusuf Paşa'nı da hileyle yakalatıp öldürmüştür. Bu acımasız davranışlar ve tazyikler sayesinde geçici olarak isyanlar yatışsa da bir müddet sonra yeniden başlamıştır. O cümleden Abaza Mehmed Paşa isyanları, Kara Haydar ve oğlu Kara Haydar oğlu lakabıyla Celali Celalizade isyanları, Katırcıoğlu Mehmed Paşa, Abd al Nabi Gürci ve Abaza Hasan Paşa isyanlarını saymak mümkündür.

Kalenderoğlu ordusunda tanınmış Celali komutanları ve bölükbaşlarından Alem Araye Abbasî'de bazılarının isimleri şöyle sayılmaktadır:

Arap Kara Said, Tavi'l'in (Uzun) kardeşi, Kürd Haydar (Kürd Heydər), Ağacdani biri (Ağacdani Piri), Kekeç Muhammed, Mavıtdan Hüseyin Bey, **Kara Hüseyin (Qərə Hüseyin)**, Tumul İsa vs. Bu savaşta Kalenderoğlu ordusu Alem Arada 20bin kişi olarak belirtilmektedir.

Bunlara ilave olarak başka kaynaklardan şu Celali isyancı komutanlarına ulaşmaktayız:

Deli Derviş, Beyzade, Arnavud Hüseyin, Kumkapılı Ahmed Bey, Gedüslü Ali, Konyalı Tavi'l Mustafa Çelebi, Gürz Dündar, Arnavud Süleyman, Tepesi tüylü Deli Arslan, Deli Kaplan, **Kör Hüseyin**, Kara Mirahur, Yağmur, Büyük ve Küçük Halil (Na'imâ 2007: 329).

⁷² Uzun Çarşılı 3 cü cilt s.106-107

Resim 16 Wikipedia.İngilizce- Safevi Osmanlı sınırları

Celaliler İran'da

Celali ordusu Mehmed Paşa Kalenderoğlu liderliğinde 8 Haziran 1608 senesinde Maraş yakınında bulunan Göksün düzündeki Osmanlı Murad Paşayla savaşta mağlup olunca doğuya, Erzurum ve Bayburt'a, çekilmiştir. Kalenderoğlu ve ordusu Bayburt'ta Osmanlıyla başka bir savaşta mağlup olunca Safevi İran'ına giriş yapmıştır. Meymun ise Erzurum'da mağlup olup Safevi İran'ına taraf geri çekilmiştir. Kaçan Celaliler Erivan'da (o dönem İran toprağı idi) bulunan "Çukur Saad" hâkimi Emir Güne Han'a bir mektup yazarak Şahsevenlik⁷³ ilan ederek sığınma talebinde bulunmuşlardır. Emir Güne Han durumu Mazenderan'da bulunan Şah Abbas'a bildirerek ne yapmasını sormuştur. Gelen Celâlilerin sayısı İskender Münşi tarafından Alem Araye Abbasi'de on bin kişi olarak kaybedilmektedir. Aynı kaynağa göre Şah Abbas'ın gelecekte Anadolu'ya sefer etmek planı olduğundan ve gelen Celâlilerle aynı dilden olup aynı soyu paylaştığından dolayı hoşnut olarak Celâlileri çok sıcak karşılayarak liderlerine hediyeler bağışlamıştır. Şah Abbas Emir Güne Hana Celâlileri iyi karşılamasını ve onların refahları için gereken ne varsa yapılmasını emretmiştir. Emir Güne Han Kalenderoğlu ve adamlarını Erivan'ın 3 fersahında bulunan Üç Kilisede konuk ederek çok büyük bir ziyafet vermiştir. Alem Araye Abbasi'ye göre üç bin kişiye

⁷³ Şahsevenlik Safevi şahına biat etmek ve ona tabi olmak anlamındadır.

ziyafet vererek paşalardan, serdarlardan ve bölükbaşlarından 300 kişini emirlerin ve ağaların evinde misafir etmiştir. İskender Münşi Alem Araye Abbasi`de aynen şöyle yazar:

“Celali halkının şöyle bir huyu vardır ki toplandıkları meclislerde kendi savaşlarından ve korkusuzluklarından anlatırlar. Emir Güne Hanın evinde misafirken, Kara Said, Mehmed Paşa`ya edepsizlik ederek onu korkaklıkla suçlamıştır. Emir Güne Hanın evinden çıkınca Kara Said`le Mehmed Paşa kavga ederler ve Mehmed Paşa Kara Said`i hançerle yaralar ancak Kürd Haydar ve Ağacdan Piri araya girerek onları ayırırlar.” Bu olaydan sonra Celaliler üçe bölünmüşlerdir:

- Mehmed Paşa Kalenderoğlu, görevliler ve bölükbaşlarıyla birlikte
- Kara Said ve Tevilin (Uzunun) Kardeşi adamlarıyla birlikte
- Kürd Haydar, Ağacdan Piri tabileriyle birlikte

Üç Kiliseden her bölüm kendi adamlarıyla ayrı ayrı yola çıkarak Tebriz`in Dar-al Saltanasında toplanırlar.

Tebriz valisi Pir Budak Han ve Azerbaycan veziri Hoca (Xace) Muhammed Rıza, her grubu münasip yerlerde yerleştirerek onlara hediyeler vermişlerdir. Gün boyunca ziyafetten sonra serdarlardan bazıları Tebriz`den çıkarak Irak-ı Aceme doğru gitmişlerdir. Irak-ı Acem İran`ın içinde Kirmanşah, Hemedan, İsfahan, Feridun, Rey, Kazvin, Kaşan, Kum ve Tefriş şehir ve ilçelerini kapsamaktadır.

Bu sıralarda İtimad-al Dovlenin⁷⁴ geleceğinin haberi geldi o yüzden Mehmed Paşa ve muteber serdarlardan hala çıkmamış olanlar İtimad-al Dovleni beklemek için Tebriz de kalmışlardır.

Tebriz`den çıkan Celaliler yolda İtimad-al Dovleyle karşılaşırlar. Hurdçayda (Xurdçay- خردچای) **Kara Hüseyin** 100 adamıyla, Zengan Kasabasında Kecec Muhammed 500 adamıyla, Nikpi`de Ali Bey Dünyai 300 adamıyla, Kulu Bey Kürd 140 adamıyla ve Kürd Ali 300 adamıyla ve Miyanc`da Ahmed Yazıcı Bölükbaşı 40 adamıyla, İtimad-al Dovle her grubu misafir ederek ziyafet ve hediyeler vererek yolcu etmiştir. Grupların her birine kışlaklar tayin ederek grup başçılarına Nevruzdan sonra iki üç yandaşlarıyla Şah`ın huzuruna çıkmalarını söylemiştir. İtimad-al Dovle Tebriz yakınına varınca Tebriz Valisi ve Azerbaycan veziri onu karşılamaya gitmişlerdir. Tebriz girişinden İkamet yerine kadar (yarım Fersah) Celaliler yolun iki kenarında atlı ve piyade olarak saygı göstermek için Vezir-i Azamın huzuruna geliyorlardı.

Celâlilerin peşinden Osmanlı hükümeti İbrahim Paşa Ekmekçi oğlunu 20 bin askerle göndermiş olmasının haberi Vezir-i Azama geldi o yüzden Pir Budak Hanı büyük bir koşunla Salmasa ve Hoy`a göndererek Van`dan haber almasını emretmiştir. Emir Güne Hanı da Erivan tarafında bu konuyla ilgili görevlendirmiştir.

Osmanlı ordusu Vezir-i Azamın geldiğini haber alınca geri dönüp gitmiştir.

İtimad-al Dovle Tebriz`e vardığının ikinci gününde Mehmed Paşa, Tevilin Kardeşi, Kara Said ve diğer serdarlarla görüştüktan sonra katipler Celâlilerin isimlerini kayıt altına almışlardır. Önceden gelenlere ilaveten bu sefer gelen Celâlilerin sayısı 13605 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu sayıdan yaklaşık 10 bin kişi silahlı atlı ve piyadeden oluşarak kalan kısmı ise At oğlanı ve hizmetkarlardan oluşuyordu. İtimad-al Dovle bütün bu cemaate

⁷⁴ Birinci Şah Abbas`ın Vezir-i azamidir.

ziyafet verilmesini, bölük başlarına, serdarlara ve başlarındaki muteber şahıslara töhfe (hediye) verilmesini emretmiştir. En pahalı hediye Mehmed Paşaya verilmiştir. Tevilin kardeşinin hediyesi Mehmed paşanın önerisiyle olmuştur. Kara Said, Kürd Haydar, Ağacdın Piri, Hasan Kedhuda (kedxuda) ve başka Bölükbaşı'larının hepsine makam ve mevkilerine göre hediyeler verilmiştir.

Azerbaycan veziri her grup Celali için kışlak yeri bildirdikten sonra Mehmed Paşa, serdarları, bölükbaşı ve hizmetkârlarıyla birlikte takriben 500 kişi kalarak İsfahan'a Şah Abbas'la görüşmeye giderek kalan Celaliler yayla'ya (Yeylaq) gönderilmişlerdir. Hem yolda hem de İsfahan'da Mehmed Paşa ve serdarlarına hizmet ve saygıda kusur olmamıştır.

Bir gün Tacabad bağında Mehmed Paşadan hoşnut olmayan Celaliler Mehmed Paşa adamlarıyla kavga etmişlerdi ki Mehmed Paşa duyunca intikam amacıyla kavgaya katılmıştır. Alem Araye Abbasi'ye göre bu cemaat hemen kendi tarafının arkasında durarak az kalsın büyük bir fitne kopmakta idi ki Cenap Desturi aralarına geçerek onları ayırmıştır. İtimad-al Dovle, Mehmed Paşa ve diğer Celâlilerle İsfahan'a varınca Şah Abbas Mehmed Paşayla görüşerek onlara iltifatta bulunmuştur ve ilk bahara kadar kendi yanında misafir etmiştir.

Pir Budak Han Pernak

Celaliler'in Kürdüstan'a gönderilmesi

O sene ilkbahara kadar Mehmed Paşa Kalenderoğlu ve yakın bölükbaşı ve beyleriyle beraber misafir edildikten sonra Novruz (Nevruz)⁷⁵ bayramından sonra Celâlilerin Kızılbaşlarla beraber Kürdistan'a sefere gitmeleri Şah Abbas tarafından emredilmiştir. İskender Münşi Alem Arada, o bölgede Kürtler güvenilmez oldukları için bazı gereksiz hareketler ettiklerinden dolayı iyi bir ders almaları ve gaflet uykusundan uyanmalarının gerektiğini söylemektedir. Celaliler kusurlu (nahencar) topluluk olduklarından dolayı hep birbirleriyle kavga etmekte ancak bir düşmanla karşılaştıklarında birleşip müttehit oluyorlar, diye eklemiştir.

Şah Abbas daima Celâlilere birbirleriyle husumetsiz geçinmelerini tavsiye ederek Mehmed Paşa Kalenderoğlu'nu onlara Emir-al Ümera (Emirlerin emiri) tayin ederek onun sözünden çıkmamalarını emretmiştir. Celâlilere Azerbaycan'da Marağa bölgesinde kışlakta bulunan kızılbaşları beklemelerini ve orada birleşip hedefe doğru gitmelerini emretmiştir. Bütün ihtiyaçları karşılanarak İsfahan Saltanat evinden (Dar al Saltanat) yola çıkmışlardır.

⁷⁵ Novruz bayramı İranlıların Hicri ve Şemsi takvimlerinin ilk günü ve ilk Baharın başlangıcı olarak o coğrafyada bulunan bütün halklar tarafından kutlanılmaktadır

Şah Abbas Safevi, aşağıda adlarını kaydedeceğimiz kişileri adamlarıyla birlikte Mehmed Paşa Kalenderoğlu'na katılarak bu savaşa katılmalarını emretmiştir:

Hasan Han beyler beyi İstaclu- Hamadan ve Alişeker bölgesi -1000 kişiyle

İskender Sultan Mir Mukaddem bölgesi emirleri adamlarıyla beraber - 1000 kişi

Nemetullah Sultan Mir Sofi- 400 kişi

Hosrov (Hüsrev) Sultan ve Pazukiler - 700 kişi

Kubad Sultan Beygdel Şamlu Kavrud ve Sarugerğan Hâkimi – 400 kişi

Halil Sultan- 300 kişi

Adi geçen emirlere Marağa bölgesinde Mehmed Paşa Kalenderoğlu'yla birleşerek ve Marağa hakimi Kubad Han Mukrini adamlarıyla birlikte kendileriyle beraber götürerek Kürdistan vilayetine Diyarbakır'a kadar giderek yollarında Kürt emirlerinden hangisi devlete bağlılığını beyan ederse onlara iyi davranılarak kendi ordularına katarak devam etmeleri emredilmiştir. Ancak herhangi emir muteriz olursa ve Kızılbaş emrinden çıkarsa şiddetle bastırılarak aşireti yağma edilerek yerlerinin Celâlilere verilmesi emredilmiştir. Diyarbakır'dan Erzurum'a taraf ilerleyerek Çukur Saad hâkimi Güne Hana ile kavuşmaları planlanmış idi. Urumi (Urmiye) hâkimi Emir Han Bradost Kürdistan yollarını iyi bildiği için rehber (geçerçi عَجَرچی qaçarçı) olarak yol göstermesi önceden planlanmış idi. ⁷⁶

Celâlilerin Kızılbaşlarla beraber Kürdistan seferine gitmeleri duyulunca Şah Abbas Kahire ordusunu İmamkulu Han komutasında Salmasa göndererek Kürdistan'a yakın bir yerde bulunmalarını ve gerekince yardıma hazır bir durumda bulunmalarını emretmişti.

Celali muteber emirlerinden 1000 adamı olan Kürd Haydar zaman zaman Muhammed Paşa Kalenderoğlu'yla münasip olmayan üslupla konuşuyordu ve aralarında anlaşmazlıklar vukuu buluyordu. Kürdistan seferinde Kürd Haydar'ın düşmanla aynı soydan olduğundan dolayı onlara katılma ve isyan etme şüphesi uyandırmıştır. Mehmed Paşa'nın evinde, Kürd Haydar Mehmed Paşaya iri ve tehdit dolu sözler kelam edince Mehmed Paşanın şüphesini çoğaltmıştır. Mehmed Paşa evinde bulunan inc oğlan ve künc oğlanlarına işaret ederek Kürd Haydarı ve iki güvenli adamını öldürtmüştür.

Kürd Haydar adamları isyan etmeni faydasız bularak Mehmed Paşa emrine girmişlerdir ve Mehmed Paşa Kürd Haydar'ın mal varlığını onların arasında taksim etmiştir. Bu hadise Şah Abbas'a intikal edince Şah tarafından Mehmed Paşa haklı bulunmuştur. ⁷⁷

Emir Han Bradost isyanı

Şah Abbas Erdebil'de bulunurken Emir Han Bradost emirlere uymayarak Hasan Han ve Mehmed Paşa'ya itaat etmediğini ve Kaleye çekilerek isyan bayrağını kaldırarak devlet adamlarıyla çatışmıştır. Şah Abbas onu itaat

⁷⁶ Alam Araye Abbasi – İskender Münşi s.781-782

⁷⁷ Alam Araye Abbasi – İskender Münşi s.791

etmeye davet edin eğer isyanda ısrarlıysa gerekirse Salmadaki Kahire ordusundan da yardım alarak gerekenin yapılmasını emretmiştir.

Bradost büyük bir Kürt aşiretinin ismidir ve o yüzden Emir Han bu aşiretin ağası olduğundan kendisine Emir Han Bradost diye tarihi kitaplarda yer verilmiştir. Bu aşiret Şahsevenlik ilan ettikleri için Urmiye ve Üşneviyeye bağlanan Mergever ve Tergever bölgelerinin hakimiyeti bu aşiretten Karataç'a verilmiştir. Birçok Kürt aşireti Safeviden yüz çevirip Osmanlıya tabi olunca Osmanlı, adı geçen bölgelerin hükmünü Bradost mir zadelerinden Şah Muhammed Bey'e vermiştir. Emir Han bu hükme uymayarak Sehran hâkimi Ömer Bey yandaşı olmuştur. Ömer Bey'in yanında savaşların birinde kolu kesildiğinden dolayı adı tarihte Çolak Emir Bey olarak da yer almıştır.

Şah Abbas Azerbaycan'da bulunduğunda, Emir Han Şahın elini öperek şahsevenlik ilan ettiğinden dolayı Bradost ağalığı ve Mergever, Tergever bölgeleri ilaveten Azerbaycan bölgelerinden Urmiye ve Üşneviye hükmü de ona verilerek Han unvanına yükselmiştir. İlave olarak altından bir kol yapılarak pahalı mücevherlerle donatılarak Emir Hana hediye edilmiştir. Emir Han da Osmanlı bazı Kürt aşiretleriyle savaşarak onların topraklarını da Safevi'ye katmıştır. Bu başarılarından dolayı Kürt emirleri içinde yüksek bir makama varmıştır.

Emir Han Salmas'da bulunan Kahire ordusuna Urmiye kalesinin tamir edilemeyeceğini söyleyerek Dum Dum (Dem Dem ve yahut Dom Dom) kalesini tamir ederek güçlendirerek kendisi oraya çekilmesini bildirerek izin istemiştir. Dum Dum kalesi Urmiye dışında bulunmaktadır ve İslam'dan önce yapılmıştır. Emirler Emiri Pir Budak Han bu işten şüphelenerek Emir Han'da isyan alametlerini seziyordu o yüzden Şah Abbas'a onun Kale yapmasını ve oraya çekilmesini devletin hayrına görmediğini söylemiştir. Pir Budak Han Emir Han'a bir elçi göndererek kendisine güvendiklerini ancak bu Kaleni onarıp kendisi kullanırsa bazı düşmanlar devletin zararına olan dedikodular yayacaklardır diye söylemiştir. Eğer korkun Osmanlıdansa herhangi bir tehlikede Safevi devleti seni ve aşiretini koruyacaklardır diye eklemiştir. Eğer başka Kürt aşiretlerinden endişe söz konusu ise bizim yakında bulunan askerlerimiz senin emrinde olacaklardır diye söylemiştir. En son şunu ilave etmiştir ki Dum Dum Kalesinin güçlendirilmesinden vaz geç ve Urmiye Kalesine yetin ki kötü ağızlardan münasebetsiz kelimeler duymayalım.

Emir Han Pir Budak Han nasihatlerini dinlememiştir nitekim Bradost aşireti gönderilen mülazımı öldürerek Kalenin güçlendirme işini hızlandırarak Urmiye'den yeterli azık ve ihtiyaç malzemeleri Kaleye taşımışlardır. Safeviye isyan eden ve Kızılbaş askerlerin korkusundan kendi yurdundan kaçak düşen, Han Abdal Mukri, yirmi adamıyla Emir Hana sığınmıştır. Ancak Emir Han zaman zaman elçi göndererek kendisinin isyan niyetinde olmadığını ve hala Şahseven olduğunu belirtmiştir. Emir Hanın Pir Budak Hanla husumeti olduğundan dolayı Şah Abbas Hasan Hanı Pir Budak Hanın yerine atamıştır. Emir Hana Muhemmed Paşa Kalenderoğlu ve diğer Kızılbaşlara Kürdistan seferinde rehberlik (yolu göstermesi) için yardım etmesi istenmişti. Eğer kendisi gele biliyorsa ala, aksi taktirde yolu bilen adamlarından Celali Kızılbaş ordusuna göndermesi talep olunmuştu. Emir Han gelmeyerek, Alem Araye Abbasiye göre, türlü bahaneler üretmiştir. Kızılbaşlar dostturlar ancak Celaliler güvenilirmezdirler ve onlardan yedi sekiz bini bir orduda bulunuyorsa o orduda benim işim olmaz gibi bahanelerle gelmekten imtina etmiştir. Birkaç yol bilen sizin orduya göndererek size yol göstermek konusunda yardımcı olacağımdır diye haber göndermiştir. Kızılbaşlar bu tavrı itaatsizlik olarak nitelendirerek Kürdistan seferi onun bulunduğu bölgelerden geçeceği için önce onu ram ettikten sonra yollarına devam etmeleri kararına varmışlardır.

Şah Abbas şöyle emretmiştir: Emir Han eğer Kızılbaşlara itaat ederse onu da beraberinizde Kürdistan seferine götürün ve Celâlileri başka bir yerde iskân edin ancak eğer isyana devam ederse onu mağlup ederek yerine Celâlileri yerleştirin. Bu konuda da Celâlilerin masrafları için Şah Abbas beş bin Tümen nakit zer devlet hazinesinden ayırmıştır.

Hasan Han, Emir Hana seferde bir iki gün onun bölgesinin yakınında ona misafir olacaklarını bildirmiştir ancak Emir Han Hasan Hanın sözlerini umursamayarak kendi işine devam etmiştir. Kızılbaş-Celali ordusu Urmiyeye yaklaşınca bir bölük Bradost aşiretinden Celali öncülerıyla çatışarak iki Celalini öldürerek birkaçını da yaralamışlardır. Hasan Han öncülerini geri çağırarak savaştan menetmiştir. Kızılbaş-Celali ordusu kalenin yakınına gelerek Hasan Han bir daha Emir Hana bir elçi göndererek neden böğle yaptığını sormuştur. Emir Han adamları ihtiyaçları tedarik etmekle meşgul olan Kızılbaş ve Celâlileri öldürüp yağma ediyorlardı. Kaleden de topları orduya taraf yöneltip ateş ediyorlardı. Artık Muhammed Paşa Kalenderoğlu Celâlilerin öldürülmesi devam edince intikam almak istemiştir. Celaliler bölük bölük Kalenin yakınına yürüyüp Bradostlarla savaşarak iki taraftan da ölenler olmuştur. Celâlilerden, Muhammed Paşa'yla muhalif olanlardan 300 kişi, Muhammed Bey Tevilin kardeşiyle birlikte Celâllilere ihanet ederek Emir Hana katılmışlardır.

İtimad-al Dovle, Pir Budak Han Tebriz hâkimi, Berhurdar Bey Enis Topçu başı, İsfahan, Horasan ve Tebriz topçuları ile Kaleye doğru yola düşmüşlerdir. Diğer taraftan iki bin Celali Karaca Ardahan'dan dönerken orduya katılmışlardır. Salmas'da oranın hâkimi Kürd Gazi Beyin oğlu Han Emir ve Enzel'le Somay hâkimi **Kör Seyfeddin**in oğlu Evliya Bey orduya katılarak 2 Mayıs 1608 Salı günü Rum ordusuyla birleştiler (İskender Bey kitabında Celalilerin Osmanlıdan geldiklerinden dolayı, Rum ordusundan, onları kastetmektedir). Hasan Han ve Muhammed Paşa onları karşılayarak munasip yerde oturak etmişlerdir.

İtimad-al Dovle ertesi gün Melik Ağa Tesucini, Emir Hanın ahabası olan bir kişiyle Kaleye göndererek kalenin altında görüşüp fitneni konuşma yoluyla halletme önerisinde bulunmuştur. Emir Han kabul ederek kalenin altına gelerek İtimad-al Dovle ile görüşerek birçok konuda konuşmuşlardır.

Emir Han kalede bulunma sebebini Celâlilerin bulunması olduğunu ve Muhammed Paşanın onun hüküm sürdüğü yerlerde gözü olduğunu söylemiştir. Beni bu kış kendi halime bırakın, oğullarımın birini gereken hediyelerle beraberinizde Şaha göndereyim ancak Şah Abbas yaylaya geldiğinde onun huzuruna çıkıp arz-i edep edeceğimdir diye eklemiştir.

İtimad-al dovle Emir Hana bir gün adamlarıyla Kızılbaşların misafiri olmasını, diğer günde devlet erkânı kalede misafir olarak bu husumeti bitirmelerini önermiştir. Emir Han kabul ederek yarın gelmesini vaat etmiştir. İtimad-al Dovle büyük ve güzel bir misafirlik hazırlığı başlatmıştır. Emir Han Celâlileri ve başları olan Muhammed Paşa'nı sevmediği için, o cemaatten kimse bu misafirlikte olmasın diye emretmiştir. Misafirlik günü ne kadar bekleseler de Emir Handan haber olmamıştır. İtimad-al Dovle bir daha Ağa Muhammed Tesucini göndererek hala onu beklediklerini iletmiştir ancak Emir Han gelmeyeceğini söyleyerek eklemiştir: Bradost aksakalları Kızılbaş ve Celali niyetinden emin olmadıkları için, hile olma ihtimalinden dolayı onun gelmesine mâni olmuşlardır.

Osmanlı belgelerinde bulduğumuz fermanlara istinaden, Emir Han seneler önceden planlarının olduğu ortaya çıkmaktadır. Osmanlıya giden istihbarata göre 1583 Miladi senesinde Emir Han kendi gücünü çoğaltarak o

bölgede Safevi ve Osmanlı tarafında büyük bir harekât başlatmak fikrinde olduğu sanılmaktadır. Bu fermanlardan biri:

Bu fermenda Urmiye, Salmas ve Hoy'da kaleler onarılarak güçlendirilmekten söz etmektedir. Bu ferman 22 Mart 1583'e aittir.

“Van beylerbeyisin`e hüküm: Hududda Emir Han'ın tasallutundan muhafaza için Urmiye, Selmas ve Hoy'da yeni muhkem kaleler bina etmek ve içlerine muhafız koymak iktiza ettiği bildirilmekle Kürd beylerinin yardımıyla mezkûr kaleleri inşa edip içel kalelerinden top ve tüfenk alarak içlerine koyması ve gönüllü ve sair neferatı tayin etmesi gerekmektedir.”

Emir Han kalenin istihkamına güvenerek İtimad-al Dovle gibi birinin misafirliliğine gitmeyerek barış imkanlarını yok etmiştir. Bu hakta istişarelerden sonra artık müsamaha etmemek kararına gelen Safevi ve Celali komutanları kale kuşatma hazırlıklarına başlayarak kaleni almak kararına varmışlardır.

Dum Dum (Dem Dem) Kalesi

Toplam Dem Dem kalesi 5 kaleden ibarettir: Asıl kale, aşağı kale, Suluk, Buzluk, doğuda bulunan büyük kule. Her beşi de iyi ve güçlü durumda idiler.

Alem Araye Abbasî'ye göre Dum Dum kalesi büyük ve bütün bir taş üzerinde inşa edilmiştir. Kuzey ve güney kısımlarında dereler bulunmaktadır. Derelerden kaleye yükseklik o kadar yüksektir ki hisara gerek yoktur. Doğru kısım yüksek dağlara bağlanmış ve hisarı bulunmaktadır. Batı kısım yere daha yakındır ve güçlü hisarı bulunmaktadır.

Kalede büyük bir havuz bulunmaktadır. Bu havuzun suyu yağışlardan dolmaktadır. Kuzey bölümde, derede, bir çeşme bulunmaktadır ancak suyu azdır. Emir Han onun önünde küçük bir havuz yapmıştır. Çeşmeden akan su havuzda toplanarak istifadeye verilmektedir. Bu havuzun suyu bir gün kale sakinlerinin istifadesine yetmektedir. Bu çeşmenin üzerine bir kümbet yaparak dışarıdan görünmesini engellemişlerdir. Bu çeşmeye “Suluk” ismini vermişlerdir. Güney bölgede bir buzluk bulunmaktadır. Buzluğa kışın kar toplayarak yayda eriyen kar aşağısında bulunan havuza toplanarak istifadeye sunulmaktadır. Bu su ambarına “Buzluk” ve “Karlık” isimleri verilmiştir.

Kale kuşatması

Kızılbaş ve Celali ordusuna 500 Mazenderanlı tüfekçi ve Çegeni korucular Sefer Ali beyle birlikte Şah Abbas ordusundan yardıma gönderilmişlerdir. Genç Ali Han Tebriz'den düzenli bir koşunla orduya katılmıştır. Hasan Han ve yanındaki emirler İsfahan tüfekçileri başı mir Fettah adamlarıyla birlikte doğu bölümünü tutarak batı bölümünü Pir Budak Han ve Bufeki⁷⁸ ve Horasan tüfekçileri tutmuşlardır. Güney bölümüne, Buzluk kalesini tutmak için **Murad Han Sultan Çepni** ve Halil Sultan Selser Muhammed Taki Bey Binbaşı Azerbaycan tüfekçileriyle gönderilmişlerdir. Kale kuşatma işlerinden Muhammed Paşa kalp hastalığından dolayı muaf olmuştur ancak Celâlilerden her tarafa yardımları için gönderilmişlerdir. Kale alma işi uzun bir iş olduğu için getirilen beş bin tümen Şah Abbas altını Celaliler arasında paylaşarak kışlakları tayin edilip herkes kendi kışlağına yerleştirilmiştir.

⁷⁸ Horasan eyaletinde bir köy

Kale kuşatmasına iki büyük top ve bir balmiz (silah türü) getirmesi için Kuban Sultan Bigdeli (Quban Sultan) tayin edilmiştir. Güvercinlikte (Güverçinkale) bulunan küçük bir top deniz yoluyla kale civarına getirilmiştir.

Resim 17

<http://www.toptourism.ir>

Emir Han bu hareketlerden mustarip olarak defalarca elçiler göndererek lütufta bulunmuştur ancak ordunu kararından vaz geçirmeyi başaramamıştır.

Devlet ordusundan olan Nimetullah Sultan Sofi komutasındaki adamlarla Emir Han adamları arasında çatışmalar vuku bulmuştur ancak Sofilerin canfeşanlık ettikleri çatışmada Bradostlar kaleye geri çekilmişlerdir.

Dum Dum kalesinin kuşatması planladıklarından daha uzun sürmüştür. İlk başta sularını kesmeye başlasalar da bir ay devamlı yağın yağmur, su sorunu Bradostlar için çözülmüştür.

Osmanlıdan Celaliler için genel af

Kale kuşatması sürerken, Osmanlıda Kuyucu Murad Paşaya Sultan Ahmed Han tarafından tenkit edilerek Celali isyancılarına o kadar gaddar davranılmasını eleştirmiştir. Sultan Ahmed Han'a göre Murad Paşa İsyanlıların definde iyi davranmış olsa da onlara o kadar hunhar davranınca 12 bin iyi savaşçını Kızılbaş ordusuna katılmaya zorlamış olmasıdır. Onlara muzaffer olduktan sonra umumi bir af ile onların gitmelerini önlemiş olması daha makbul olurdu diye beyan etmiştir. Bu şekilde öldürüleceklerinden emin olan kişiler vatanlarını bırakıp kaçmışlardır.

Murad Paşanın yaptıklarına karşı olan Diyarbakır beyler beyi Nasuh Paşa Celâlileri teskin ederek, onlara kimsenin bir zarar vurmayacağını vadederek haber salmıştır. Muhammed Paşa Kalenderoğlu ve Kara Said bu affa inanmayarak kendilerinin kurtulacaklarına ümitleri yoktu ancak diğer Celaliler bu vatlere kanarak vatana dönmek sevdasına düşmüşlerdir.

Birinci dönmek sevdasına düşen Ağacdân Piri idi. Kendi kışlak yeri olan Üşneviye civarından 500 adamıyla birlikte Osmanlı toprağı olan Bağdat Kerkube` sine gitmiştir. İtimad-Al Dovle onların firarından haberdar olunca diğer Celâlılere de kuşkulananak bu konuyu Muhammed Paşa ile istişare etmiştir. Muhammed Paşa, Kecec Muhammed fitne çıkaran, müfsit ve güvenilmez biridir, o orduda bulunmazsa diğer Celaliler için ben kefilim, demiştir. Bu konu Şah Abbas’a iletilince Kecec Muhammed Urmiye`den çıkarak kendi güvendiğı adamlarıyla Şah Abbas ordusuna çağırılmıştır.

Şah Abbas ferman göndererek Celâlilerin misafir olduklarını söylemiştir ve misafiri zorla tutmak Kızılbaşlara yakışmaz diyerek gitmek isteyen gitsin ancak firar rezaletini kendi ve halkına mensup etmesin diye not etmiştir. Bu fermana dayanarak İtimad-Al Dovle Celali büyüklerini çağırarak toplantı kurarak fermanı ilan etmiştir. O mecliste kimse gitmek istediğini söylemeyerek gidenlerden utanç duyduklarını söylemişlerdir.

Toplantıda gitmek istemediklerini söyleseler de gönülleri vatanlarında olan Celaliler gitmek sevdasında idiler. Muhammed Paşa’nın bölükbaşlarından iki bin kişi Diyarbakır’a, Nasuh Paşanın yanına kaçmışlardır.

Muhammed Paşa’nın hastalığı kötüye gidince Dum Dum kalesinin civarından Urmiyeye tedavi için gittiği sırada, bin kişi onun ordusundan Salmas tarafından Osmanlı topraklarına geçmişlerdir. Ondan iki gün sonra da Muhammed Paşa’nın güvendiğı olan İbrahim Ağa sekiz yüz adamıyla Paşanın atlarını da alarak Salmas tarafından Osmanlıya gitmişlerdir. Muhammed Paşa bu haberi duyunca hastalığına rağmen üç yüz sadık adamıyla onları takip etmiştir. Firarilere varınca, İbrahim ağa birini göndererek Muhammed Paşa’ya onun ekmeğini yediklerini ve onunla savaşmayı kendilerine yakıştırmadıklarını ilan ederek Paşanın dönmelerini istemişlerdir. Aksi halde savaş olur ve iki taraftan da kanlar dökölür diye haber vermiştir. Muhammed Paşa hüzünlü bir şekilde adamlarıyla beraber geri dönmüştür.

Muhammed Paşa Kalenderoğlu’nun ölümü

Muhammed Paşa kalp hastalığından başka ciğer ve mide hastalığı da bulunmakta idi. Urmiye`den İtima-Al Dovle tesviyesiyle tekrar Kale civarına yerleşmiştir. Hastalık ilerleyince Muhammed Paşa Kalenderoğlu Sefer ayında Kale civarında dünyasını değişmiştir (Mayıs 1609). Onun ölümünden sonra adamları arasında birlik bozulsa da ondan kalan mal (3 bin tümen) varisi olmadığından dolayı Kara Said `e verilerek adamları da onun emrine verilmiştir.

Kaleye saldırı

Kalenin muhasarası beklendiğinden daha uzun sürmüştür. Yağmurlardan sonra kaleni güçle ve savaşla alınmasına, sibeleri kalenin etrafına yakınlaştırmak suretiyle, karar verilmiştir.

Kaleye hücum başlayarak şiddetli savaş vuku bulmuştur. Kızılbaşlar ordusu üstünlük elde ederek kuleye saldırmışlardır. Kuleye girmeyi başaran devlet ordusundan birinci kızılbaş kuleye varınca kulede bulunan Kara beyi tüfikle vurduktan sonra kafasını keserek bahşiş almak için kendisiyle getirmiştir. O sırada kale muhafızlarından 8 kişni öldürerek kafalarını kesmişlerdir. Emir Hanın kız kardeşinin oğlu kuleden, yara

almadan, dereye düşmüştür. Dereye bulunan **Çepni** muhafızlarından biri onunla boğuşarak onu öldürmüştür, kafası kesilerek İtimad-Al Dovleye getirilmiştir ancak öldürülen kişi güzel yüzlü genç bir delikanlı olduğundan dolayı öldüren şahıs serzeniş edilmiştir.

Kalenin kule kısmı kızılbaş ve Celali ordusu tarafından ele geçirilmiştir. Toplar kaleye yakınlaştırılarak büyük hücumu hazır bir durumda konuşlandırılmıştır. Kule fethedildikten sonra topları gören bazı kale savaşılarından, Emir Hanla birleşen Celaliler dahil, kaleden çıkarak şahsevenlik beyan ederek teslim olmuşlardır.

Resim 18

https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=images&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewi2ob7rrdThAhVlx4sKHX1WCVgQjRx6BAgBEAU&url=https%3A%2F%2Ftnnews.ir%2Fnews%2Fce42123486982.html&psig=AOvVaw3CTHjRqelBKE5sWCgS1eU_&ust=1555495305874127

Toplar devamlı kaleye atılınca kalenin duvarlarında yıkımlar yapmıştır. Buzlukta bulunanlar artık savunmada zorluk çekerek aman isteyerek teslim olmuşlardır. Bu şekilde kalenin üç bölümü ele geçince diğer adamlar kale savunmasından aciz olup Narin Kaleye (Emir Hanın kaldığı kaleye) giderek ne yapacaklarını istişare etmişlerdir.

Emir Han bu hücumlardan korkarak Muhammed Bey'in yanına bir elçi göndererek o ve Şamlu gazilerinin kaleye girerek kendisini oğulları ve yakınlarıyla birlikte Şah Abbas'a götürerek ordudan ve intikamdan korumasını önermiştir.

Bu anlaşmadan sonra Han Abdal Mukri kendi adamlarıyla birlikte kaleden inmiştir. Onu İlyas Halife Karadağlının evinde misafir etmişlerdir. Daha sonra orduya ihanet eden ve kaleye kaçan Tevilin kardeşi (Tevilin kardeşi Muhammed bey) yanındaki Celâlilerle dışarıya çıkmışlardır. Onlardan da her kaç kişni bir grupta misafir etmişlerdir.

Daha sonra Muhammed Bey anlaşma gereğince Emir Hanın evine giderek onun büyük oğlu ve takriben 100 kişi başka Bradost aşireti silahlı adamlarıyla görüşmüşlerdir. Muhammed bey bazı adamlarını kalenin korumasına görevlendirerek Kürtlerin evlerine kimsenin taarruz etmemesini sağlayarak Emir Hanı ve adamlarını kendi evinde misafir etmiştir. Hasan Han, Muhammed Bey'i serzeniş ederek bu yağı aşirete nasıl güvendiğini ve onlarla nasıl samimi olduğunu eleştirmiştir. Emir Hanın adamlarını bölerek gruplar halinde her birini bir emirimize gönderelim diye tavsiyede bulunmuştur. Emir Hanı oğlu ve birkaç adamıyla senin evinde misafir edelim. Bu uyarı Muhammed Bey tarafından makul görülerek Emir Hana bu kadar adamınla bir yerde olmak mümkün değildir, o yüzden adamlarından ayrılman gerekmektedir diye söylemiştir. Emir Han kabul etse de adamları kabul etmemiştir ve ölene kadar Emir Hanın canını koruyacaklarını söylemişlerdir.

Bu esnada İlyas Halifenin evinden sesler yükselmeye başlamıştır. İlyas Halife, Han Abdal Mukri'ye bu sıcakta bu siperler ve silahlarla rahat etmeyebilirsiniz diye onları çıkarmalarını isteyince, hizmetçiler silahlarını almaya gidince, Han Abdal ve adamları Kılıçlarını çekerek İlyas Halife ve hizmetçilerini yaralamışlardır. İskender Münşiye göre İlyas Halife sade bir sofidir ve bu sözlerini ihlasla ve bir garezi olmadan söylemiştir nitekim kendisi ve hizmetçileri silahsız idiler. Bu hadisede Karadağlı adamları hemen içeriye girerek İlyas Halife ve iki hizmetçini ölü ve birkaç kişini de yaralı bulunca Han Abdala hücum ederek onu ve adamlarını öldürmüşlerdir. Bu hadise Hasan Hanın şüphelerini doğrulayarak daha önce kaleden çıkan Celali ve diğerlerinin hepsi öldürülmüşlerdir.

Bu halleri gören Emir Han ve adamları bulundukları yerde savaşa başlasalar da Kızılbaşlar artık onları kuşatmışlardı. Keçe Hergahda (keçeden yapılmış çadır- Xərgah) delikler açarak tüfekleriyle ateş etmeye başlasalar da bazıları kılıçlarıyla dışarıya çıkarak savaşarak öldürülmüşlerdir. Bu şekilde hepsi öldürülerek Emir Han Bradost isyanı sona ermiştir. Emir Hanın küçük oğulları ve ailesi orduya getirilerek mal varlığı, gaziler arasında taksim edilmiştir. Genç Ali Han birkaç gün kalede kalmaya devam etmiştir ancak diğer emirler Marağada "Karaçuk" çiminde (Qaraçuq çəməni) oturak eden Şah Abbas ordusuna katılmak için yola düşmüşlerdir. Urmu eyaleti Muhammed Bey Begdili'nin kardeşi Guban Hana verilerek, Sar ve Gerğan (Qərgan), Gavrud'dan Salmasa kadar emirlerin hepsi Guban Handan emir dinlemeleri emredilmiştir.

Celali içindeki Küresinliler

Osmanlı devletinde adı geçen sebeplerden dolayı muhalefet eden ve hatta savaş edip mağlup olan Muhammed Paşa Kalenderoğlu ordusu, İran'da yerleştikten sonra Safevi devleti yanında büyük bir güç göstermiştir. Bu ordunun çoğu Türk sipahilerden, muhalif askerlerden ve vergi altında ezilen Türklerden oluşsa da içlerinde Kürt ve Arap da bulunmakta idi, nitekim tarihi kaynaklarda Kürd Haydar ve Arap olan Kara Said den bahsedilmektedir. Ordu İran kaynaklarında bazen Rum ordusu ve yahut Rumiler olarak zikredilse de genelde Celaliler olarak bahsedilmiştir. Kalenderoğlu Kürd Haydar'ı öldürdükten sonra onun adamları Kalenderoğlu'nun emrine geçmişlerdir. Kalenderoğlu da öldükten sonra hepsi, Alem Araye Abbasi'ye göre, Kara Said emrine geçmişlerdir. Kekeç Mehmed İran'ın başka bir bölgesine gönderilmiştir ve bazı Celaliler Zengan bölgesinde kışlağa gönderilseler de büyük bir kısmı İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde, Urmiye, Uşneviye, Salmas ve Hoy bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Celâlilerden Kürt olanların çoğu Emir Hanla birleşerek onun safına geçmişlerdir ve Alem Araya göre hepsi (abartıyla hepsi denilmektedir) öldürülmüşlerdir.

Celâlilerden büyük bir kısmı Osmanlı padişahından Diyarbakır hâkimi, Nasuh Paşa vesilesiyle ilettiği af kanunundan sonra Osmanlı topraklarına geri dönmüşlerdir. Geri dönmeyenler ve Kalenderoğlu'na sadık kalanlar İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Safevi topraklarında kalan Türk Celalilerin bir kısmı Hoy civarında Küresinli isminde bulunan kabilenin yanında Salmasa yakın bölgede yerleşerek onlarda Küresinli ismini almışlardır. Yaşadıkları bölge de Küresinli Mahal'i ismini almıştır. Bu nedenle

Muhammed Paşa Kalenderoğlu'na Küresinli komutanı söylemek mümkündür. Bu ismi o dönemde aldıkları ve yahut daha önceden sahip oldukları belli değildir, ancak şunu biliyoruz ki bugün adlandırdığımız Küresinliler'den bir kısmı o bölgede daha önceden bulunuyorlardı. Bu Küresinliler Pir Saltuk'la ve daha önceden Akkoyunlularla gittikleri düşünülmektedir. Celaliler İran'a gitmeden önce öğrendiğimize göre Kotur ve Yestikanda Küresinliler yaşıyorlardı nitekim o Salmas ve Urmiyede da yerleşen Celaliler kendilerini Küresinli olarak adlandırdıkları için isimlerini yerli Küresinlilerden alsalar da **benimsemişlerdir**. Kalenderoğlu emirlerinden birinin ismi Kara Hüseyin idi. Kara Hüseyin İran kaynaklarında Kalenderoğlu'yla birlikte Celali komutanı olarak İran'a geldiği ve hatta kışlak olarak Hurdçaya (Xurdçay) gittiği belirtilmektedir. Kara Hüseyin kendi bölüğüyle Kalenderoğlu'na sadık kalarak Batı Azerbaycan eyaletinde kalmaya devam etmiş olama ihtimali yüksektir. O yüzden onun adamları "Kara Hüseyinli" olarak tanınmış olmaları öne sürülebilir. Bir de adı İran kaynaklarında geçmeyen ancak Osmanlı belgelerinde bulunan diğer Celali komutanlarından Kör Hüseyin vardır. Kör Hüseyin Küresinlilerin lideri olduğundan Kör Hüseyinli olarak isimlerinin konulması muhtemeldir. Bu iki tez Küresinlilerin Celâlılerden sonra bu ismi alsalar idi muhtemel ola bilirdi ancak Nikitin vasili yazısına dayanarak bu kabile ismini Akkoyunlu döneminde ve hatta daha önce almış olması mevcuttur o yüzden Kara Hüseyinli ve yahut Kör Hüseyinli ihtimalleri çok zayıf ihtimaller olarak değerlendirilmelidir. Kalenderoğlu'na sadık kalan ve Osmanlı affından yararlanmayan şahıslardan biri de Ali oğlu Rüşen Köroğlu olduğu düşünülmektedir.

Küresinliler İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde

Şu an Küresinli sayılan bütün İran ve Türkiye sınırında yaşayan halk hepsinin Celâlılerle geldiklerini düşünmüyoruz. Daha önce Pir Saltuk'la gelenler bulunmaktadır. Pir Saltuk Sarı Saltuk tasavvuf ananasını devam ettirerek Anadolu'dan ve Balkanlardan genellikle batıdan gelen Türk sofilerle Hoy civarında Zaviye köyünde yerleşmiştir. Pir Saltuk'la ilgili başka bir bölümde detaylı olarak bilgi sunulmuştur.

Pir Saltuk'la gelmeleri muhtemel olan Girit vilayeti Kandiye livası Menofaç (Rizo) kazası **Koto ve Estirana** köylerinden gelen halk kendi köylerinin isimlerini köylerine vermiş olmaları muhtemeldir. Hatırlatmalıyız ki İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde Estiran isimli Küresinli köyü mevcuttur. Aynı şekilde Kotur adlanan bölgeye Küresinli Halkı Koto veya Koto⁷⁹ olarak telaffuz etmekte olduklarına dayanarak bu tez kuvvet kazanmaktadır. Bu iki köyün Girit vilayetinde ve Azerbaycan vilayetinde komşu olmaları ve halkının Küresinli olması bu sonucu doğurmaktadır.

O dönem Baba Laçın isimli bir Küresinli, oğluyla birlikte sınırda Kürtlerle vukuu bulduğu bir savaşta öldürülmüştür ve öldürüldüğü yerde mezarı bulunmaktadır.⁸⁰ Safevi kaynaklarında Laçın Bey diye bir komutandan söz edilmiştir. Laçın Bey, Celâlılerin geldiği zaman, bin tüfekçiden oluşan bir orduyla Safevi Şah Abbas tarafından Tebriz Dar al Salatanasına gönderilmiştir. Bu ordu Hudutta bir sorun vukuu bulursa, sınırındaki

⁷⁹ https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A8%D8%AE%D8%B4_%D9%82%D8%B7%D9%88%D8%B1

نام قطور در گویش محلی ساکنان این منطقه "کوتول" نیز خوانده می‌شود

⁸⁰ Şifahi olarak aksakallardan (Mehdi Hacizade) duyulan- Hüseyin Saeidi araştırması

emirlere yardım etmeleri için tayin edilmiştir. ⁸¹Yer, zaman ve olay aynı olduğundan dolayı Safevi kaynağındaki Laçın beyin Küresinli Baba Laçın olduğu kuvvetli ihtimaldir.

Şekeryazı Küresinli köyünde iki Yüzbaşı, Zeynel Yüzbaşı ve Ağabey Yüzbaşı, isiminde Kürtlerle savaşta Şekeryazı topraklarının Harami deresinde öldürülmüşlerdir. Bu iki yüzbaşının babası Şekeryazılı Muhammed'dir ve o dönemde Hacı Efendi isimli bir Küresinli Şeyhi tarafından Kada (Qada) lakabı verilmiştir (Qada Mehmed). ⁸²

Bu yüzbaşılardan hangi zaman biçiminde ve hangi Kürt grup tarafından öldürülmeleri araştırılmaktadır.

Şii misin? Kürt müsün?

İran'da bulunan Azerbaycan eyaletlerinde Türkler Genellikle Şii'dirler. O bölgede Sünni olan kesim Kürtlerdir. Bu da halk arasında yanlışlığa sebebiyet vermektedir, nitekim yanlışlıkla Şii olmayan Müslümanlara Kürt demişlerdir. Aynı yanlışlıkla bütün Hristiyanlara Ermeni demişlerdir. Hep bu lafı bizzat duymuşumdur: Şii misin Kürt müsün? hiçbir cevabını verince insanların kafası karışıyordu. Sünni Türkler o mınıtkada bir isim boşluğu hissederekten Küre-Sünni (içinde Sünni sözü olduğundan dolayı) ismini benimsemişlerdir. Bir de Acem sözü vardır. Eskiden beri Acem, Arap olmayan her kese denilmekte idi, ancak daha sonra toplumlarda bizden olmayan herkese acem sözü kullanılmıştır. Mesela Kürtler Şiilere acem diyerek Şiilerde bu sözü benimsemişlerdir. Van'da da Kürtler kendilerinden olmayan Küresinlilere acem demişlerdir. Kürt müsün acem misin sorusuna artık bir terimin vardı oda Küresünnüyüm (Küresinliyim) sözü idi. Sünni Türkler Celâlilerden önce de İran'ın batı Azerbaycan'ında bulunuyorlardı lakin Celâlilerin gelmesiyle Türk Sünni toplum o bölgede çoğalmaya başlamıştır çünkü orada ikamet eden Celaliler kendi aile ve akrabalarını da getirerek Safevi tarafından onlar için verilen kışlaklarda o cümleden Hoy ve Salmas civarındaki Küresinli Mehal'ında ve Urmiyede Dum Dum Kalesine yakın yerlerde hem de Dol Mahalında ikamet etmeye devam etmişlerdir. Bu Celâlilerin içinde Kürd Haydar adamları da kısmen kalarak bazı bölgelerde yerleşmeye devam ettikleri sanılmaktadır. Onlardan bazılarının bölgedeki Kürt aşiretlere katılarak onlarla yaşadıkları ve yahut kendi köylerini kurarak ziraat ve hayvancılıkla meşgul olmaları muhtemeldir. Bu Kürt Celalileri kendilerini Celali tanıtmalarından dolayı isimleri "Celali aşireti" olarak kalmış olması tarafımızdan düşünülmektedir.

Köroğlu Küresinlimi?

Küresinlilerin İran'ın batı Azerbaycan'daki oturma yerlerinde bir kaleleri vardır. Bu kale "Köroğlu Kalesi" ismiyle Salmas ilçesinin Küresinli mahalında Höder köyünün 3 kilometresinde bulunmaktadır. Aynı bölgede "Çenlibel" diye bir yer mevcuttur. Peki neden bu kalenin ismi Köroğlu ve yerin ismi Çenlibeldir? Bunu anlamamız için her şeyden önce tarihi Köroğlu'nu tanımamız gerekmektedir.

Köroğlu kimdir?

Köroğlu'nun hem efsanevi hem de tarihi yüzü mevcuttur. Destanlara göre Köroğlu'nun etrafında kendisi gibi 77 ta 7777 kişi toplanmıştır. Bu konuyu destanlarda geçen isimlerden anlamak mümkündür. Efsanelerde adları geçen kişilerin Celali ayaklanmalarında tanınmış kişiler olmaları ilginçtir.

⁸¹ Alam Araye Abbasi – İskender Münşi . S.777

⁸² Şifahi olarak aksakallardan (Mehdi Hacizade) duyulan- Hüseyin Saeidi araştırması

Efsanevi Köroğlu birçok milletin kahramanıdır, o cümleden Osmanlı ve Azerbaycan Türkleri yanı sıra, Türkmen, Irak Türkleri, Tacik, Özbek ve Bulgar Türklerini saymak mümkündür.⁸³

Ermeni Profesör Samueliyan'a göre, tarihi Köroğlu Azerbaycanlıdır ve onun etrafında baş veren epik olaylar coğrafya olarak Azerbaycan'dır.⁸⁴

Köroğlu'nun doğum yeri

19cu yüzyılda İlk Köroğlu hakta muteber sayılan bir İngilizce yazı yayan Aleksander Hodezko idi. Ona göre Köroğlu bir Teke Türkmen'idir ki Horasanda doğarak Azerbaycan'a göç ederek 1642-1666 senelerinde Hoy Erzurum yolunda Çenlibel isimli bir bölgede Salmas deresinden (Kotur deresi) geçen kervanların yollarını kesiyormuş. Bu tariflere uygun yegâne mekân Küresinli bölgesindeki Cenlibeldir.

Muhammed Emin isimli seyahatçi bir yazar, Köroğlu'nun Türkmenistan varyantında da Teke Türkmenlerinden olması ve taaccüple nasıl oradan Azerbaycan'a kadar gelmesini sormaktadır.

Faruk Sümer bu konuda aynı fikirde olmayarak Köroğlu'nun bir Anadolu Türk'ü olmasını ve destanın Anadolu'dan İran'a, oradan Türkmenistan'a vardığını söylemektedir.

Profesör M.H Tahmasb bir makalesinde Köroğlu'nun Azerbaycan'da Hoy ve Erzurum arasında olmasını Hodesko Londra makalesine de dayanarak teyit etmektedir. Profesör Tahmasb'a göre Şah Abbas Safevi İranileştirme (Farslaştırma) siyasetini yürüttüğünde birçok Türk koluna şiddetli baskılar uygulamıştır. O dönemde köylüler ve ekinciler Köroğlu liderliğinde baş kaldırmışlardır. Bu olaylar 1596 miladi senesinde vukuu bulmuştur ki Köroğlu kıyımlarıyla üst üste düşmektedir.

Azerbaycan ansiklopedisinde Köroğlu hakkında şöyle yazmaktadır: Celali gruplarından biridir ki Azerbaycan'da Köroğlu liderliğinde önce Osmanlıya karşı ve daha sonra da Safevi emirleri ve feodallerine karşı savaşmıştır. Köroğlu'nun gerçek ismi Ruşen idi ve bazı araştırmacılar onu Horasanlı, bazıları Anadolulu ancak çoğu Azerbaycanlı olduğunu tanıtmışlardır.

İstanbul'da Osmanlı arşivinden Köroğlu'yla ilgili birkaç belgeye ulaşmak mümkündür (1580 ve 1585 yılları). Bu belgeler hükümler olarak Hâkim, sancak beyi ve beylerbeyi makamlarından verilmiştir. Hükümlerde Ruşen isimli ve Köroğlu lakaplı şahıs Bolu etrafında eşkıyalık yaptığını göstermektedir. Birinci hükümde Bolu beyi ve Gerede kadısı, Gerede tabisi Sayık (Sayıq) köyünden Köroğlu isimli eşkıyanın iki kişiyi yaralayarak evleri yağma ettiği için tutuklanmasını istemiştir. 1581 senesinde bir başka belgede Köroğlu'nun Kara Mustafa Çakal oğluyla birleştiği kaydedilmiştir. Başka bir belgede de Köroğlu'nun isminin Ruşen olduğu kaydedilmiştir. Biliyoruz ki destanlardaki Köroğlu'nun ismi Ruşen veya Ruşen Ali'dir. Değişik milletlerde ismi İruşan, Uruşan, Huruşan (Xuruşan), İrişvan gibi de telaffuz edilmektedir. Aynı belgede Kara Mustafa ve Köroğlu'nun güçlerinin çoğalmasından ve çalışma alanlarının büyümesinden endişeyle söz edilmektedir. En son belgede Köroğlu'nun bulunduğu bölgede faaliyetini yürütemediğinden dolayı Ankara'da Mahmud isimli kişinin yanına gitmesine dair bilgidir.

⁸³ Behruz Hakki – Cehan biniye hemaseye Köroğlu – Berlin 1367

⁸⁴ Köroğlu der Efsane ve Tarih – Rahim Raisniya

Osmanlı arşivinden Köroğlu'yla ilgili iki belge:

Yer: A.{DVNSMHM.d... /43 – 583 – Tarih: H-16-09-988
25 Ekim 1580 M.

“Bolu beyine ve Gerede müftüsüne hüküm: Salık nam karyeden Köroğlu denilen kimsenin şaki ve ehl-i fesad olduğu bildirilmekle Hürrem Kethüda vasıtasıyla derdest edilip ahvali teftiş olunması.”

Yer: A.{DVNSMHM.d... /46 – 719 – Tarih: H-4-01-990
29 Ocak 1582

“Anadolu beylerbeyisine hüküm: Kıbrıs kazasında Çataloğlu Kara Mustafa ve Gerede kazasından Köroğlu Ruşen nam ehl-i fesadın eşkiya başbuğu olup beş altı kadılık halkına tecavüz ettikleri ve Beypazarı, Ayaş, Çağa, Amasra, Mengen, Aladağ ve Gerede kadılıklarında yatak ve şerikleri bulunduğu ve bir kısmının tutulduğu hakkındaki arzına cevap olup hepsi ihzar ve teftiş edilip haklar alındıktan sonra icabını yapılması ve küreğe konulacakların sicilleriyle gönderilmesi.

Dergah-ı Ali yeniçerilerinin Ocak ağalarından Kurd'un bervech-i tekaüd Bolu sancağının Viranşehir ve gayri nahiyelerine bağlı karyelerde mutasarrıf olduğu zeametinden emri aykırı olarak kendisinden, subaşlarından ve reayasından bedel talep edilmemesi hakkında Bolu sancağı beyi ile Viranşehir, Mengen ve Gerede kadılarına hüküm.”

Çenlibel

Köroğlu'nun kalesi ve kaldığı yer hemen hemen herkesin hemfikir olduğu Çenlibeldir. Bu yer değişik lehçelerde Anadolu ve Azerbaycan Türkleri arasında Çenlibel, Çamlıbel, Özbeklerde Çambil, Türkmenlerde Çandibil, ve Tubul⁸⁵ havzasında Şemlibel olarak telaffuz edilmektedir.

Azerbaycan ansiklopedisine göre birçok yerde Çenlibel isimli kaleler mevcuttur. Abbaskulu Ağabakihanova (Abbasqulu Ağabakıxanov) göre Hoy Hâkimi Dunbullu Caferkulu Han, bir müddet Nahcivan yakınında Çenlibel de kalmıştır. Aynı yazar Abbasmirza ve Cafekulu arasında olan savaş 1799 senesinde Salmas ve Hoy arasında Muğancuk köyünün yakınında vukuu bulduğunu söyleyerek⁸⁶ Çenlibelin Osmanlı İran sınırında olmaktan söz etmektedir (belli ki yazar başka verilere bakarak Nahcivan konusunda yanılmıştır). Adı geçen savaşta Caferkulu yenilince önce Kotur kalesine sonra Makü kalesine oradan Çukur Saad ve sonunda Van'a gitmiştir. Bütün bu anlatılanlar, olayın Küresinli mahalındaki Çenlibelde vukuu bulmasından yanadır.

Koroğlu'nun Höder Küresinli bölgesinde olmasına bir kanıt daha 1750 senesinde yazılmış olan Alem Aray-e Naderiden gelmektedir. Bu kitapta Nadir Şah Avşar'ın İran'a hüküm sürdüğü zaman 1744 senesinde Dunbulilerle hükümetin arasında olan olayda Avşar komutan Çenlibel Köroğlu da ordusuyla oturak etmiştir. Adı geçen yer belirtilere göre Küresinli mahalında bulunan Höder- Köroğlu kalesidir (Ayrıntılar Dunbuliler bölümünde).⁸⁷

⁸⁵ Kazakistanda bir bölge

⁸⁶ Abbaskulu Ağabakıhanov – Gülüstan Erem - Bakü

⁸⁷ Alem Araye Nadiri - Mehmed Kazım Mervi s.1002

Muhammed Ağasi “Hoy Tarihi” isimli kitabında, Köroğlu Çenlibelinin Hoy’la Van arasında olan Kotur deresinde bulunduğunu beyan etmektedir. Aynı yerde bir su çeşmesinden ve Köroğlu’nun at ahırlarından bahsetmektedir. Belirtilerin hepsi Köroğlu Çenlibelinin İran Türkiye sınırında Küresinli bölgesi olan Köroğlu kalesine işaret etmektedir.⁸⁸

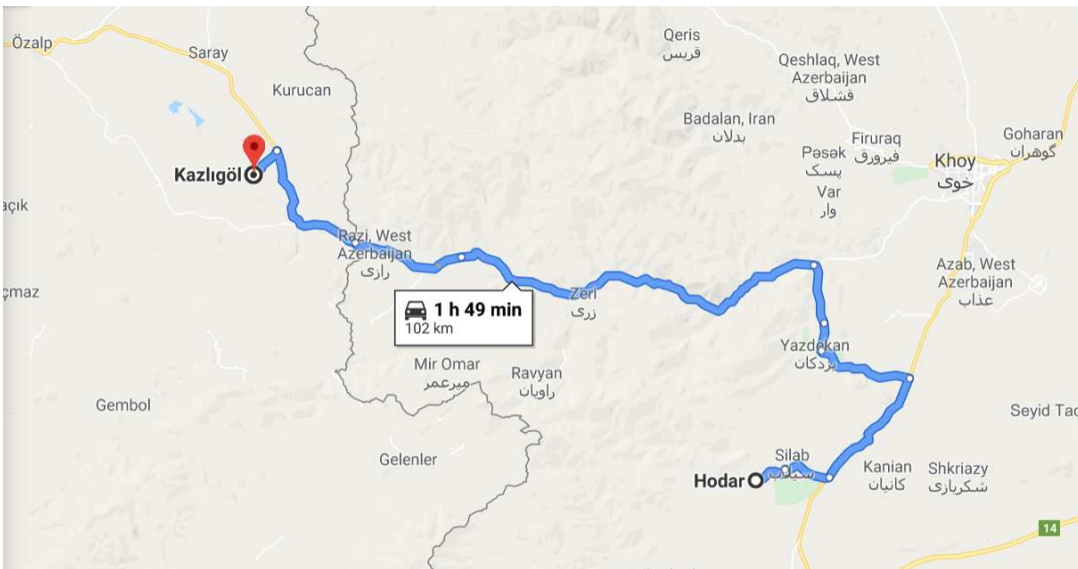
Pertev Naili Boratav Köroğlu destanı eserinde aynen şöyle yazmaktadır:

“Köroğlu, yine babasının arzusu üzerine onunla Meşhede gidiyor. Mirza Sarraf bu şehirde ölüyor. Bunun üzerine Köroğlu kalkıyor, Horasan ahalisinin ikazlarına rağmen yolda bulunan eşkiya Deli Hasan'dan korkmayıp Azerbaycan'a doğru yollanıyor. Deli Hasan, kendisini mağlup edenin kölesi olacağını vadetmiştir; filhakika Köroğlu ile dövüşüp mağlup olunca bütün Delileriyle ona iltihak ediyor. Azerbaycan'da Kara Dağ'da Gökçe Bel çimenine geliyorlar. Orada 700 kişi kadar oluyorlar. Babası, ölüerken, Köroğlu'ya İran Şahlarına dolaşmamasını tembih etmiştir. Onun için Azerbaycan hakiminin, memleketi terk etmelerini talep etmesi üzerine kalkıyorlar, Rum vilayetine⁸⁹ gidiyorlar. Kazlı Göl'de bir kervan yağmaladıkları için kendilerini tenkile gelen Revan hâkimi Hüseyin Ali Han'ı mağlup ediyorlar. Bundan sonra Kazlı Göl'den kalkıp Çamlıbel'e geliyorlar.”

Köroğlu İran'da iken babasıyla herkesin sık ziyaret ettiği Meşhet şehrine gitmesi gayet normaldir ancak daha sonrası onun nerede iskân ettiği hakta bilgi sunmaktadır.

“Kazlıgöl” Kotur deresi istikametinde Türkiye tarafında bulunan bir köydür. Albay Çarlz Stuart sefernamesinde 1835 senesinde o köyden geçerek Kotur deresinde Küresinli köylerinden geçerek Hoy’a gitmiştir.

Kazlıgöl Sarayla Kapı köy arasında bulunduğu ve şimdiki Köroğlu kalesi ona yakın (İran tarafında) olduğundan dolayı bu destanda Köroğlu’nun Küresinli bölgesindeki Çenlibelde bulunduğu mantıklı bir sübuttur.

⁸⁸ Köroğlu der Efsane ve Tarih – Rahim Raisniya

⁸⁹ Osmanlı topraklarına İran'da Rum deniliyordu

Bu bölge önemli bir ipek yolunda yerleştiği için zamanında çok önemli bir konuma sahip idi. Tebriz'den gelen kervanlar bu yol üzerinden Osmanlı topraklarına geçiyorlardı. Köroğlu ve adamları geçen kervanlardan geçiş hakkı toplamakla savaşlarına maddi destek sağlıyorlardı.

Daha önce de Muhammed Emin ve Faruk Sümer'in bir konuda aynı fikirde olmadıklarını belirtmiştik nitekim Muhammed Emin Köroğlu'nu Horasanlı, Faruk Sümer ise Anadolulu ve bazı diğer araştırmacılar o cümleden Profesör Samueliyan Azerbaycanlı olduğunu belirtmişlerdir.

İzlenimlerimize göre adları geçen araştırmacıların hepsi doğruyu söylemektedirler, ancak bir konu gözlerinden kaçmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bir grup Babai Türkmen İran'ın Horasan eyaletinden Bektaşî velî ile Anadolu'ya gelerek Sulucakaraöyük'te yerleşmişlerdir. Bu Türkmenlerin izini sürdüğümüzde izlerini Celali ayaklanmalarında bulmaktayız. Köroğlu araştırmalarda da belirttiğimiz gibi Osmanlıdan yakalanma emri geldikten sonra Ankara yakınlarında Yesivirana gitmiştir. İlk görüştüğü veya ona katıldığı Mahmud'un kim olduğunu bilmesek de daha sonra Muhammed Paşa Kalenderoğlu'na katılarak onunla beraber Celâlîlerle birlikte Osmanlı siyasetlerine karşı isyan etmiş olması birçok araştırmacı tarafından teyit edilmektedir.

Celali Köroğlu

Köroğlu bulunduğu Bolu etrafı bölgesinde takip altına alınınca Mustafa Bey'le Muhammed Paşa Kalenderoğlu'na katılarak Celali olmuştur. Gerede bölgesinden ona katılan yiğitlerle beraber Osmanlıya isyan ederek Celali ayaklanmasında önemli bir rol oynamıştır. Çelebi seyahatnamesi ve birçok yazarın ittifakı olduğu konu, Köroğlu'nun Osmanlıya başkaldıran Türk ve sofi Celâlîlerden olmasından yanadır.

Köroğlu destanlarındaki şahsiyetlerin isimlerine dayanarak bazı yerleri ona mensup etmekte olsalar da Köroğlu Celâlîlerle birlikte Anadolu'dan Safevî İran'ına göç etmiştir. Bu konuya istinaden, Köroğlu destanlarında şu Anadolu Celâlîlerini anmaktadır:⁹⁰

• Kizir oğlu Mustafa bey • Deli Huylu ve yahut Deli Hoylu (Deli xuylu, deli Xoylu- دلي خويلو) • Kara Said (Qara Səid) • Kürd Haydar (Kürd Heydər) • Celali bey • Polad oğlu • Muhammed Kalenderoğlu (Muhamməd Qələndır oğlu) • Abdulhalim Karayazıcı (Əbdulhəlim Qarayazıcı) • Gürcü oğlu Muhammed • Deli Zülfikar (Dəli Zülfıqar) • Kara Hüseyin (Qara Hüseın) • Deli Hasan	• Demirçioğlu • Ayvaz • Acemoğlu • Topdağdan • Cunun • Halaypozan • Koca Arap (Qoca Ərəb) • Deli Balta • Arap Reyhan • İsa Ballı • Beygi Yusuf • Musa İrevani

⁹⁰ Behruz Hakki – Cehan biniye hemaseye Köroğlu – Berlin 1367

Bu Celâlilerin izini Safevi kaynaklarında bulmaktayız: Muhammed Paşa Kalenderoğlu, Kara Said, Kürd Haydar, Kara Hüseyin, Tumul İsa (büyük ihtimalle İsa Ballı'dır) vs.

Köroğlu destanında bulunan bu ve birçok başka isimler onun Celali olduğunu göstermektedir. Celaliler anlatıldığı gibi İran Safevi devletinde Şah Abbas'tan büyük bir ilgi görerek ağırlandırlardır. Ancak Osmanlı devletinin af yasasından sonra birçoğu Osmanlıya geri dönmüştür ve sadece küçük bir kısım Azerbaycan'da Urmiye, Salmas ve Hoy gibi bölgelerde kalmışlardır. Bunlardan bazıları Dum Dum Kalesi civarında yerleşse de bir kısım Salmas ve Hoy etrafında iskân edilmişlerdir. Celali bölümüne özet olarak şunları hatırlatmamızda fayda var diye düşünüyöruz:

Kuyucu Murad Paşa şiddetle Celâlilerin isyanlarını bastırınca Kalenderoğlu'yla birlikte yeniçeri ordusuna mağlup olarak doğuya taraf- Erzurum ve Bayburt'a- geri çekilmişlerdir. Bayburt-Erzurum'da başka bir savaşta Osmanlıya bir daha yenilince İran Safevi devletine giderek oradan sığınma talep etmişlerdir. Celaliler bölümünde detaylarını anlattığımız gibi, İran Azerbaycan veziri tarafından Salmas ve Hoy arasında bulunan ve daha sonra "Küresinli Mahalı" adlanan bölgeye iskân edilmişlerdir. Ruşen Köroğlu, Höder kalesini yaparak ve yahut onarak kendi izini orada bırakmıştır. Bulunduğu bölgeye Çenlibel ve kalesine Köroğlu kalesi ismi verilmiştir. Anlattığımız nedenlere dayanarak Köroğlu'nun Küresinli olması kuvvetli ihtimaldir.

Kuşaktan kuşağa geçen şifahi soy ağacına bakarak Girayı, isimli kişi Osmanlı Topraklarından İran'a göç etmiştir. Giray ve yahut Girayının Köroğlu gibi biri olması yüksek olasılıktır. Bu şahsın oğulları Muhammed, Ali ve Ahmed'e Safevi Azerbaycan veziri Pir Budak Han tarafından Hoy ve Salmas arasında bulunan Küresinli Mahalında iskân yeri verilmiştir. Ahmed Çiçek köyünde, Ali Rehal köyünde ve Muhammed ise Şekeryazı köyünde yerleşmişlerdir. Şekeryazıda yerleşen Muhammed'in, Ali ve Hüdaverdi isimli iki oğlunun olduğu bilinmektedir.

Hüdaverdi'nin 7 oğlundan biri yüzbaşı idi. Aynı soyun devamında Gada Mehmedin iki oğlu yüzbaşı idiler. O dönemde mıntıkanın devamlı Osmanlı ve İran hükümetleri arasında el değıştirdiğinden dolayı hangi devletin yüzbaşısı olduğunu şimdilik bilmiyoruz. Şekeryazı köyünde ikamet eden Giray oğlu Muhammed aynı Köroğlu gibi Şekeryazı yakınında yerleşen Kav gediğinden geçen kervanlardan haraç topluyordu (Soy ağacı kitabın sonunda sunulmaktadır).

Dunbuliler

Küresinliler ve Dunbuliler

Küresinli ismi karesi ve Güresin olmakla bazı Osmanlı kaynaklarında köy ve bölge olarak görünmektedir ancak bir aşiret ve yahut klan olarak Türkiye'de ancak cumhuriyetten sonra ve İran'da Dunbuli olaylarında iştihardı tarafından adı çekilmiştir. Bu konu Hoy savaşlarından birinde olduğundan dolayı ilgimizi çekmektedir.

Hoy tarihinde bir kabilenin adı hep geçmiştir. Kâh Hoy'un emiri olarak kâh büyük savaşlarda yerel devletlere özellikle Nadiri, Safevi ve Osmanlı gibi büyük devletlerin yanında savaşarak isimlerini Hoy tarihine kazımışlardır. Bu kabile Dunbuli aşiretidir. Küresinliler bu aşiretle ta Akkoyunlu zamanından tanıştıkları ve komşu olduklarından dolayı onlarla akraba olmuşlardır, nitekim Dunbuli aşiretinin liderlerinden biri Şahbaz Han bir Küresinli bayanla evlenmiştir ve onun oğlu Necef kulu, Hoy tarihinde ismi defalarca geçmiştir. Hoy tarihini anlamak için bu aşireti biraz tanımak gerekmektedir.

Dunbuliler tarihi

Dunbuliler İran kabileler listesinde bulunan kabilelerden biridir. Eskiden Musul'da ikamet ettiklerini daha sonra Diyarbakır'da bulunduktan sonra İran Azerbaycan bölgesine göç ettiklerini biliyoruz. Tasavvufla bağları olan bu aşiretin soyları aslen Bermeklere⁹¹ dayanmaktadır. İsimleri Diyarbakır'da bir dağ adından alınmıştır. Dunbulilerden Amir Yahya Dunbuli (امير يحيى دنبلى) Bektaşî şeyhlerinden biri idi. Şii muhaddisin `den Muhammed bin Vahban Dunbuli, bu Kabileden idi. Dunbuliler önceden İzedi⁹² dininde idiler ancak daha sonra bir kısmı Sünni-Şafii mezhebine geçerek İslam'ı kabul etmişlerdir. İkinci Şah İsmail Safevi devrine kadar Dunbuliler İzedi ve Sünni-Şafii mezheplerine bağlı idiler. Bunlardan bazıları birinci Şah Abbas döneminde Şiiliğe geçmişlerdir. Avşar⁹³, Zandiy⁹⁴ ve Kacar⁹⁵ dönemlerinde Dunbulilerin büyük kısmı artık Şii mezhebine dönmüşlerdir.⁹⁶ Bitlisi Şeref namesinde Kürt aşiretleri arasında yer almakta olan bu kabileni İran'ın Hudabende Şehrini Bohti (بختی) köyünden geldiklerini söylemektedir. Kürtler arasında onlara Dunbuli Bohti söylenmektedir. Dunbuliler kendilerini Bermek'lere bağlasalar `da soylarının Bektaşî halifelerinden geldiğini de iddia edilmektedir. Bu kabile zaman zaman Diyarbakır ve Azerbaycan'da kâh müstakil kâh da bağımlı hükümet kurmuştur. Ak Koyunlular döneminde Hakkârî emareti onlara verilmiştir. Tarihe göre ilk kez Şems-al Mülk Dunbuli Hoy'u kendi hükümetinin baş şehri yapmıştır.⁹⁷

Şeref Name-ye Bitlisi ye göre Dunbulilerin nesebi İsa isimli Şam'ın Arap milletine varmaktadır. Aynı kaynak onun Ümriyeden (عمريه) Azerbaycan'a gelerek zamanın Şahları Hoy'un Sekmenabad nahiyelerini ucaklık olarak ona vermişlerdir. Zaman zaman başka aşiretler ve kabileler onun etrafında toplanmışlardır. Aynı kaynağa göre birinci Şah Tahmasb Safevi, Sultan lakabı ve Hoy hükümetini (الكای خوى) İsa Bey torunu **Hacı Bey** Dunbuliye vermiştir. Aynı zamanda Van nahiyesinde, İran – Osmanlı sınırından muhafaza etme görevi ona verilmiştir. Bu kabilenin Mahmudi Kürt aşiretiyle eskiden düşmanlıkları bulunmaktadır. Osmanlı Mahmudilerden himaye ediyordu. Hacı Bey Mahmudilerle savaşta öldürüldü. Daha sonra Dunbuliler Şah Tahmasb'ın emirlerini dinlemedikleri için Safeviler tarafından katliama maruz kalmışlardır. Safevilerin bu amelinden rencide olan Dunbuliler, Osmanlıya şikâyetle bulunmuşlardır. Mansur Bey Dunbuli, Osmanlı Sultanı tarafından Kotur(قطور)⁹⁸ hükümetine getirilmiştir. Mansur Bey den sonra oğlu Veli Bey Kotur hükümetine geçmiştir.

Safevinin 4cü şahı olan Şah Muhammed Hudabende tarafından Dunbuli İmareti Sultan Ali Dunbuli ye verilmiştir. Bu intisaptan sonra Şeref Name de ilk olarak Hoy da Dunbuli emirlerinden İmareti Dunbuli olarak söz edilmektedir. Sultan Ali beyden sonra Nazar Bey babasının yerine oturuyor ve belirsiz bir nedenden dolayı bazı Kızılbaş emirleri ve yerel Hanlarla birlikte Osmanlıya katılıyor. Nazar Bey Sakmanabad tasarrufu için Mahmudilerle yapılan bir savaşta katledilmiştir.

Birinci şah Abbas döneminde Dunbuliler Tebriz'i Osmanlıdan geri almak için Safevi ordularına katılmışlardır. Dunbuliler Safevi döneminde Hoy'dan başka, batı Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde de mevki sahibi olmuşlardır

⁹¹ İran Barmaki hanedanı- Abbasiler döneminde önemli mevkilere gelmişlerdir. Harun o Alraşid veziri barmaki idi.

⁹² İslamdan önce mintıkada olan bir din. Bu dine inananlar Yazdan-i Pak ve yahut İzede inanıyorlar ki Zardüşti dininin tanrısıdır.

⁹³ Türk silsilesi. 1736-1796 senelerinde İrana hükümet etmişlerdir. Kurucusu Nadir Şah Avşar idi.

⁹⁴ Avşarlardan sonra Kacarlar hakim olana kadar 43 yıl İrana hüküm sürmüşlerdir.

⁹⁵ Zandlerden sonra İrana hakim olan Türk silsilesi. Kurucusu Ağa Muhammed Kacar ve İranda yüz otuz yıl hükümet etmişlerdir.

⁹⁶ هاديان، كوروش. جايگاه و كارکرد خاندان ننبلى در تاريخ ايران. فصلنامه پژوهش‌های تاريخی. سال اول، شماره ۳، پاييز ۱۳۸۸

⁹⁷ هاديان، كوروش. جايگاه و كارکرد خاندان ننبلى در تاريخ ايران. فصلنامه پژوهش‌های تاريخی. سال اول، شماره 3، پاييز 1388

⁹⁸ Kotur İran – türkiye sınır hattında Hoy'a bağlı bir bölgenin ismidir. Küresinliler de bu bölgede yaşamaktadırlar.

o cümleden Cemşid Sultan Dunbuli Merend⁹⁹ hâkimi ve Salman Sultan Dunbuli Çorus¹⁰⁰ hâkimi olmuşlardır. Azerbaycan dışındaki emirlerden de Maksut Sultan Dunbuliden söz etmek mümkündür. Safevi döneminin sonlarında Dunbulilerin bazı emirlerine Tebriz de Beylerbeyi unvanı verilmiştir. Dunbuli emirlerinin hakimiyeti Hoy ve civarında Safevi Şah Sultan Hüseyin zamanına kadar devam etmiştir. Bu emirlik Osmanlı ordusunun Hoy'a saldırmasıyla ve Şahbaz Han Dunbulinin ölümüyle son bulmuştur.¹⁰¹ Şahbaz Han Dunbulinin eşi Küresinlilerdendir. Osmanlı hamlesi ve Hoy'u koruma vakasını elimizde olan ayrıntılarıyla anlatmaya çalışacağız.

Şahbaz Han

Şahbaz Han, Mürteza Kulu Han oğlu, babasının ölümünden sonra Hoy ve Çorus hükümetine getirilmiştir ve Şah Süleyman'ın ölümüne kadar dirayetle hükümet etmiştir. Aynı zamanda Şahbaz Han bütün Dunbuli kabilelerinin de başı olmuştur.

Safevi emirlerinin ve Beylerbeylerinin bazı kifayetsizliğini gören Şahbaz Han Sultan Hüseyin hizmeti ve verdiği hükümetten çekilerek Pere (Firurek) köyüne giderek siyasetten uzak bir hayat başlamıştır. 1724 yılında Osmanlı ordusu Hoy'a saldırdığı zaman, Şahbaz Han tekrar Hoy hâkimi olmuştur ve Osmanlılarla savaşmıştır.

İştiharı bu olayı şöyle anlatıyor:

“Osmanlı komutanı Abdullah Paşa Hoy'a yürüdüğü haberini duyan Hoy hâkimi Hoy Kalesinden Tebriz'e kaçmıştır. Halk Pere köyüne giderek yaşlı Şahbaz Handan Hoy'u korumasını istemişlerdir. Bu mukavemetin ödülü olarak onun oğullarına Hoy hakimiyetini vereceklerini vadetmişlerdir. Şahbaz Han Kaleye giderek, ortanca oğlu Rüstem Beyi kendi yanında tutmuştur ancak küçük oğlu Necef Kulu Beyi Küresinli annesinin obasına göndermiştir ve 4 ay boyunca muhacimlerle savaşmıştır. Defalarca toplar güllesi kale duvarlarında yıkım yapıyordu ancak hemen onarılıyordu. Sonunda Osmanlılar Kalenin bir duvarını yıkarak şehre girmişlerdir. Şahbaz Han top güllesi isabetiyle şehit olmuştur. Rumlar kaleni kahır ve galebeyle almışlardır. Erkekleri tutuklamışlardır ve yüzü kapalıları (kadınları) esir etmişlerdir. Ölenler arasında 30 kişi Şahbaz Hanın akrabası ve 7 oğlu bulunmakta idi. Hoy'da sadece 17 kişiden başka kimse kalmamıştır.¹⁰² “

İştiharı yazılarından anlıyoruz ki Küresinliler'le Dunbuliler arasında çok iyi ve dostane münasebetler bulunuyormuş nitekim Şahbaz Hanın eşi Küresinli idi ve oğlunu, güvende olsun diye, anne obasına yani Küresinli obasına göndermiştir. Bu iyi ilişkiler Şahbaz Hanın ölümünden sonra da devam etmiştir.

Kendisi de Osmanlı Abdullah Paşa ordusunda Hoy saldırısında görevde olan bir Ermeni yazar şöyle anlatıyor: “6 Kasım 1724 senesinde Osmanlı Sultanından Abdullah Paşa'ya gelen bir emriye sonucu Tebriz'e seferin hazırlıkları başlamıştı ve her şey hazırlandıktan sonra Şubat 1725'te harekete geçilmiştir. Osmanlı ordusunun yaklaştığını duyan Hoy etraf köylerinin halkı- ki bunların içinde Ermeni halkıda bulunuyordu- hepsi Hoy kalesine sığınmışlardı. Kaleni kuşatma esnasında halk büyük sıkıntı içindeydi o yüzden Ermeni ak sakalları şehri Osmanlıya teslim etmek istiyorlardı ancak İranlılar duyunca onları katletmekle tehdit etmişlerdi o yüzden onlarda susmuşlardı. Osmanlılar 40 gün şehri top gülleleriyle vurmuşlardı ve büyük yıkımlar yaptıktan sonra 6 saatlik bir savaşta İranlı savunmacıları kılıçtan geçirmişlerdi lakin Hristiyanları esir etmişlerdi.¹⁰³”

⁹⁹ İran – Batı Azerbaycan da bir şehir

¹⁰⁰ İran – Batı Azerbaycan da bir yer ismi

¹⁰¹ 1388 هجری، کوروش، جایگاه و کارکرد خاندان دُنْبُلِی در تاریخ ایران. فصلنامه پژوهش‌های تاریخی. سال اول، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۸

¹⁰² تذکره الدنابله از: محمدحسن بن عبدالکریم منشی اشتیاردی (قرن ۱۳ ق)

¹⁰³ تاریخ جنگهای عثمانی بر ضد شهرهای ایران و ارمنستان

Annesi Küresinli olan Necef Kulu Han oğlu Abdul Rezzak Han kitabında kuşatmanın 9 ay sürdüğünü söylemektedir. Anlaşılan şudur ki kuşatma zamanı tam olarak belli değildir ancak Abdul Rezzak babası Necef Kulu bey o savaşta Küresinli obasında olduğundan, Kalede bulunmuyordu ancak zamanla ilgili oğluna abartılı bilgi vermiştir diye düşünmekteyiz. Eski İran tarihçilerinde rakamlar genelde çok abartılı olabiliyordu, nitekim 100 kişiye bin kişi ve bazen 10 bin kişi rahatça söyleye biliyorlardı. O yüzden de Safevi devletini yıkmaya giden ögle bir güçlü Osmanlı ordusu devlet yardımı da bulunmayan Hoy gibi bir kaleyi 9 ay kuşatmak ihtiyacı duymaz diye düşünüyoruz.

Bazı Osmanlı kaynaklarda bu kuşatma 53 gün belirtildiyse de Ermeni yazarın yazdığı 40 gün savunma, daha mantıklıdır diye düşünüyoruz.

Abdul Rezzak olaydan sonrasından bir komik hikâye babasının hizmetkarı dilinden anlatmaktadır: “Hoy’un Sün-nilerinden biri Osmanlılarla aynı mezhepten oldukları için Osmanlı zaferinden sevinçli idi ve söylüyordu “Elham-dülillah dinimiz geldi dölümüz geldi” (الحمد لله دينمیز گلدی دونومیز گلدی). Osmanlılar şehri aldıklarında yeniçeri bu adamın kollarını arkadan tutarak kafası kırık yüzünden kan akarak küçümsemiş bir şekilde götürüyordu. Sordum sen o adamısın ki dedin dinimiz geldi dölümüz geldi. Cevap verdi ey muannit maskara etme ki benim derdim bana yeter.”

Kitap Farsça yazıldığı için bu cümle Arap alfabesiyle Türkçe yazılmış ancak Dölümüz yerine Dönümüz yazmıştır. Dölümüz daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Dölümüz bizim soyumuz anlamındadır. Osmanlılarda Türk ve Sünni oldukları için Dinimiz ve Irkımız anlamında söylenmiştir.

Abdul Rezzak’ın anlattığı kişi büyük ihtimalle Küresinlidir çünkü onlar Ak Koyunlulardan sonra Osmanlı tarafını (Celali dönemi hariç) her daim tutmuşlardır ve Osmanlıda onlara her zaman lütufta bulunmuştur. Bu konuyu Osmanlı arşivlerindeki belgelerden de anlamak mümkündür. Şahbaz Han oğlunu güvende olsun diye Küresinli obasına göndermesi de Osmanlıyla Küresinlilerin iyi ilişkileri olmasından yanadır.

Sözü geçen zamanlarda ırk ve milliyet insanlar arasında büyük önem arz etmiyordu. Din ve mezhep o kadar güçlü idi ki insanlar aynı ırktan ancak farklı din ve yahut farklı mezhepten olduklarında birbirlerine yabancı oluyorlardı.

Bektaşî tarikatına bağlı olan Sünni-Şafii Küresinliler aynı şekilde Bektaşî tarikatında olan Sünni-Şafii Dunbulilerle büyük ihtimal Ak Koyunlu döneminde Diyarbakır da tanışmışlardır. Küresinlilerin bir kısmı Kotur bölgesinde bu kabileyle akrabalıkta yaparak ilişkilerini pekiştirmişlerdir. Dunbuli kabilesi daha büyük ve devlet nezdinde daha güçlü olduğu için sözü geçen Küresinlilerin bir kısmı onların içinde cezp olmaya başlamışlardır. Büyük olan her zaman küçük olanı yutar. Küresinlilerle- Dunbuliler arasında sadece ırk farkı bulunuyordu ancak inançları ve müritlik ettikleri şeyhleri ve pirleri aynı olmuştur. Şeyhleri ve pirleri zaman zaman hem Küresinlilerden hem de Dunbulilerden olmuştur. Bildiğimiz kadarı ile Pir Saltuk, Hacı Efendi gibi şeyhleri Küresinlilerden ve Emir Yahya Dunbulilerden olmuştur.

İngilizce Encyclopedea Iranica da bu hakta şöyle yazıyor:

Kora-Sonni İran'ın Batı Azerbaycanında bulunuyorlardır. Vasili Nikitin kabilenin adını "Kuresinli" olarak telaffuz ederek, yalnızca yakın bir zamanda Kürtleşmiş bir Türk kabilesi olarak tanımlamaktadır (s. 116). Lieut Col. Charles Stuart Kora-Sonnileri Ocak 1835 de ziyaret ettiğinde hala Türk idiler (ss. 124-25). Şimdi onlar Sünni'dirler ve Kürtçe konuşuyorlar (Afşâr-Sistâni, s. 170).

Kabile artık yerleşik hayata geçmiş ve iki kola bölünmüştür. Bir kol Hoyun güney batısında Kora-Sonni dehestanında ikamet etmektedir. Bu dehestan 1920 İran Azerbaycan Tetkik Raporuna dayanarak 250 haneden ve 15 ta 20 köyden ibarettir (ss. 48-49). 1963 İranşehr raporuna göre 400 haneden ibaret idi (Vol. I, s. 120). İkinci kol Urmienin güney doğusunda Dol dehestanında ikamet etmektedir. 1960 senesinde 9 köyden oluşuyordu (Pierre Oberling, s. 66). Hoy Kora-Sonnilerinin baş köyü Seylab köyüdür (Razmārā, IV, s. 416).

Tetkik raporunda bir yetkiliden (aksi halde tanımlanamayan) Hoy Kora-Sonni'leri Kafkas dan ve Urmiye dekiler Van ve Şemdinli'den geldiklerini iddia etmektedir. Aynı zamanda, Kora-sonni isminin çok ileri sürülen bir etimolojisini, yani "Kör Hasan" (ss. 48-49) ismiyle giden kör bir liderden elde edildiğini ortaya koymaktadır. Bölgede iken, yazar isminin Giresun kentinden geldiği ve isminin "Korāsāni" veya "Horasan" dan geldiğini duymuştur (Oberling, s. 67). 1920'lerin başında Kora-sonni, Pers yönetimine karşı büyük bir Kürt ayaklanmasına katılmıştır (Arfa, s. 92-93)."

Kotur Küresinlileri

Özet olarak Kotur da bulunan Küresinliler 1835'te Amerikan Col. Çarlz Stuart bölgeden geçtiğinde hepsinden Türk olarak söz etmekte ve Türkçe konuştuklarını ifade etmektedir. Hatta lehcelerinin Azerbaycan Türkçesi olduğunda beyan ederek Konstantinapol (İstanbul) Türkçesiyle aynı lehcede olmadıklarını ifade etmektedir.¹⁰⁴ Nikitin Vasili ise son zamanlarda Kürtleşen Türkler olarak onlardan söz etmiştir. Bunlardan bu sonuca varıyoruz ki Kotur Küresinlileri 20ci yüzyılın başlarından başlayarak Kürtleşmişlerdir ta ki 1987 yılında İran Kabileleri ve Göçeri aşiretler Kitabında artık onlardan Kürt kabilesi olarak söz etmiştir.

"Bu kabile İranın batı kürt kabilelerinden biridir ve onun halkı İran-Türkiye sınır halklarındandır ve Hoy civarında yaşamaktadırlar. Bu kabilenin yaylağı Sakman kışlağıyla Kotur dur. Artık tahta kapı (oturaklı hayat) olmuşlar ve hayvancılık yanında tarımla da meşgul oluyorlardır. Bu kabilenin insanları saf ve sadedirler ve at binmekte ve ok atmakta mahirdirler. Bu kabilenin 400 hanelik bir obası vardır. Dinleri İslam ve mezhepleri Sünni – Şafii'dir (s.170)." ¹⁰⁵

Unutmayalım ki Hoy civarında raporda belirtilen Sakmanabad bölgesi Dunbuli bölgesi olduğundan dolayı onların Kürtleşmesinde etkili olmuştur ancak Hoy civarında yaşayan Küresinlilerin sadece bir kısmı Kürtleşmiştir ve diğer kısımlar Türklüklerini korumuşlardır. Salmas civarında Küresinli Mahalında bulunan Küresinli köylerinin hepsi Türk kalmışlardır. Kürtleşen Küresinlilerden Koturda ikamet ettikleri için artık Kotur Küresinlileri olarak söz edeceğiz nitekim Koturda bile tamamen Türk kalan Küresinli köyleri bulunmaktadır. O cümleden Estiran köyünü saymak mümkündür.

İranika Ansiklopedisi Küresinlileri Korahsunni ismiyle Hoyun güney-batısında bulunan Kürtleşen Türkler olarak kaydetmiştir (Korahsunni -Kurdicized Turks, southwest of Koy). Aynı kaynakda Sonnata ve Zağa civarında Tilakui isimli başka bir Kürtleşen Türk klandan bahsetmiştir. Tilaku'i (Kurdicized Turks, around Sonnata and Zāğa). Aynı

¹⁰⁴ Charles Stuart – Journal of a Residence in Northern Persia and the Adjacent Provinces of Turkey s.124-125

¹⁰⁵ İl: Çadorneşinan va Tavayef e Aşayeriye İran. İrac Afşar Sistani s. 169-170 ایله چادر نشینان و طوایف عشایری ایران – ایرج افشار سیستانی

Şekeryazı, Kangeni, Çiçek, Sılav, Seremerih, Verdan, İlkava, Höder, Şorik, ve Şireki

Daha öncede söylediğimiz gibi günümüzde batı Azerbaycan eyaletinde bütün Sünni Türkler Küresinle ve yahut Küresünni ismini benimsedikleri için, İstisu tarihinide bilmemekle birlikte, Sünni Türk ve ya Küresünni köyüdür. Bu köy Küresinli mahalında bulunmamaktadır. Urmiye Salmas yolunda Kuşçu gediğinde bulunan bu köy halkı genelde Türk ve Şafiidirler. Köy taksimatında bu köy Kenarbroj sayılmaktadır. Bu köyde Malik ibn Enes mezarı bulunmaktadır. İsti suda dağdan çıkan madeni su bulunduğu için bu ismi almıştır. İstisuda Malik ibni Enes tedavi için bu köyde kalmıştır ve orada da vefat etmiştir. İstisu köyünde ünlü Türk şeyhlerinden Şeyh Mahmudunda mezarı bulunmaktadır.

Küresinlilerin Ocakları

Daha önce de kaydettiğimiz gibi Küresinlilerin İslami inançları Ahmed Yeseviden gelen ve Bektaşî veliyle devam eden, Türkün İslam’a bakış tarzıdır nitekim Türklerin eski inançları olan totemleri Küresinlilerde aşikâr şekilde görmek mümkündür.

Küresinlilerin ziyaret ettikleri yerlerine Ocak kelimesini kullanmaktadırlar, ki bu da onların ateşe verdikleri önemdendir. Ocaklarını eski inançlarına dayanarak yüksekliklerde yaparak onlara tasavvuf inançlarına dayanarak Baba ve Halife gibi örnek ve yahut sonek eklemeleri pirlerinin tasavvuf aleminden olmasına dairdir. Küresinlilerin ocaklarından Höder de Baba Uzen ya Baba Erzen, Verdan da Hak Nazer ve Tamiye ocakları, Sılav ziyaretgahı, Yengicede Kesim (Qasim) efendi ve Şeydan da Girdik ocağını saymak mümkündür. Küresinli ocakları sade ve herhangi bir gösteriş ve tecemmulardan yoksundurlar¹⁰⁸. Saydığımız Ocaklar Küresinli mahalındadırlar ancak başka Küresinli köylerinde başka ocaklarda bulunmaktadır.

Evliya Çelebi Hoy’da

Evliya Çelebi 17ci yüzyılın ortalarında Hoy’a giderek oradan kendi gördüklerini yazmıştır. İlgimizi çeken bir konu onun Hoy da olduğu dönem Şah Abbas Safevi hükümeti dönemidir ancak Çelebi ilçenin büyük ekseriyetinin Sünni – Şafii olduğunu söylemektedir.¹⁰⁹ Hatta Şah İsmail’in uzun sakallı olanlardan haraç aldığını ancak Şah Sefi döneminde bu haraç yasak olduğundan herkes artık uzun sakal bırakarak bildiğini söylemektedir. Çelebi, Türkmen Emir Bugay ve Şemsi Tebrizi mezarlarını ziyaret ettiğini de kaydetmektedir (s. 180). Şah İsmail’in kışlağı olan Hoy, zaman zaman başka Safevi şahlarının da istirahat yeri olmuştur. Demek ki Tebriz ve diğer yerlerde bulunan Şiileştirme baskısı Hoy ve civarında olmamıştır, ya da bu bölge sınırı hala belli olmadığı için Safevi devleti baskı ederse Osmanlıya katılmalarından korkmuştur. En iyi örneği Küresinlilerdir nitekim yüzlerce yıldır Sünni ve tasavvuf tarikatında oldukları ve Safevi döneminde bile onu koruyup muhafaza etmişlerdir. Pir Saltuk araştırmasında da bunu görüyoruz nasıl ki tarikatlar Sünni olsalar bile Safeviler tarafından herhangi bir şiddete maruz kalmamışlardır.

Küresinli yerlerinde Osmanlı-Dunbuli- Avşar savaşı

Dunbuliler Nadir Şah Avşar döneminde de Salmas, Hoy ve Van bölgelerinde bazen Avşarlarla birlik olup bazen de Avşarların vergilerine dayanamayarak Osmanlıya biat etmişlerdir. O olaylardan birini Küresinlilerle de ilgili olabileceğini düşündüğümüz için özet olarak anlatıyoruz.

¹⁰⁸ Küresinli tarih ve Kültürü – Şehram Kasimzade

¹⁰⁹ مهدي آغاسی – تاریخ خوی – Tarih-e Hoy – Mehdi Ağasi

İki kardeş, Murteza Kulu Han ve Necef Kulu Han Dunbuli, Nadir Şah Avşar yanında savaşlar yapmışlardır ancak Hoy hakimiyeti ve vergi işi bu ikisinde olduğu için Nadir Şah onları vergi kaçırmakla suçlayarak, yüz bin Tümen ceza kesmiştir. Onlarda can korkusundan obalarına giderek o parayı toplamak istemişlerdir. Nadir Şah hükümeti iki vergi toplama görevlisini parayı almak için bunlarla obalarına göndermiştir ancak ne kadar uğraşsalar da üç bin Tümeden fazla toplayamamışlardır. İki kardeşin amcaoğulları, Şafi Beyle Hasan Ali Bey, vergi görevlilerini öldürerek Nadir Şaha isyan ederek Kars ve Erzurum paşalarına mektup yazarak Osmanlıya bağlanmak istemişlerdir.

Nadir Şah onların bu işine çok kızmıştır ve Muhammed Rıza Han Kirihlu-ye Avşar'a hızla Azerbaycan'a revan olarak Şirvan, Erivan ve Urmu beylerbeyleriyle birlikte Dunbuli isyankâr emirlerine iyi bir ders vermelerini emretmiştir.

Mürteza Kulu Han bu haberi duyunca amcası oğlunu hediyeler ve töhfelele Muhammed Rıza Hanın yanına göndererek mektupta şöyle yazmıştır: Biz Nadir Şah yanında birçok savaşa katıldık ve hep ona vefalı kaldık ancak sizde biliyorsunuz ki bu meblağı ödeme gücümüz yoktur ve bu isyan da can korkusundan, namus ve nam korumasındandır. Muhammed Rıza Han, bu lafların faydası yoktur diyerekten, biz yüz bin tümeni alarak Dunbuli kabilesinin emirlerini eli bağlı Nadir Şaha götürmekle görevlendirilmişiz diye haber göndermiştir.

Bunu duyan Mürteza Kulu Han, göçe gücü olan Dunbulileri Osmanlı topraklarına göçmelerini emrederek kendisi adamlarıyla birlikte Avşarlarla savaşmaya gitmiştir. Dum Dum kabilesi de göç edenlerle idi ancak Dunbuli kabilesinin idaresinde Mürteza Kulu Hanla ihtilaflarından dolayı Hoy ve Salmans'dan olan göçenlerden de bazılarını kendilerine katarak İran'a dönmüşlerdir. Dum Dum kabilesinden kimi kastettiğinden emin değiliz ancak Küresinliler Celali ismiyle Dum Dum de savaşarak orada bir müddet iskân ettikleri için, onları kastetmesi muhtemeldir. Mürteza Kulu Han ordusunda ihtilaflardan dolayı karışıklık olunca artık Avşar ordusuyla savaşacak gücü olmadığı için kendi obasına katılarak Erzurum'a göç etmişlerdir. Bir müddet sonra Mürteza Kulu Han Osmanlı Paşası olan Yusuf Paşa'nı ikna ederek onunla birlikte İran'a sefer düzenleyerek Van'la Hoy arasında Küresinli mıntıkası olan "Çenlibeli- Köroğlu da"¹¹⁰ oturak etmişlerdir. Büyük bir savaş sonucu Yusuf Paşa kaçmıştır ancak Mürteza Kulu Han öldürülmüştür. Nadir Şah Muhammed Rıza Han'a altı bin askerle Hoy'da kalmasını emretmiştir.

Göçlerde Dunbulilerle iyi ilişkileri olan Kotur Küresinlileri ve onlarla akraba olanlar bu olaylardan ayrı olmaları mümkün değildir, o yüzden onlarla göç edip ve hala o topraklarda kalanların bulunduğunu düşünmekteyiz. Necef Kulu Hanın annesi Küresinlidir ve o yüzden Osmanlı Paşasıyla geldiğinde Küresinli Mahalinde Çenlibelde oturak etmişlerdir. Unutmayalım ki o dönemde Van Salmas ve Hoy isimleri her yerde aynı sırada söyleniyordu ve Van Nadir Şah Avşar zamanı İran toprağı idi.

Girayi - Giravi

Kuşaktan kuşağa geçen şifahi soy ağacına dayanarak, Girayi, isimli kişi Osmanlı Topraklarından İrana göç etmiştir. Girayi zamanla Giravi olarak da talaffuz edilmiştir. Peki Girayi kimdir?

Nikitin Vasili¹¹¹ batı Azerbaycanda yaptığı araştırmalar ve denetlemeler sırasında Küresinliler hakta şöyle yazmıştır:

¹¹⁰ Çamlı Belı Korğlu Hoy ve Van arasında Kotur Deresinde

¹¹¹ Nikitin Vasili 1915 Miladi senesinde Urmiyede bulunan Rus sefiridir (B harfı Kiril alfabesinde V talaffuz olduğunu bilmedikleri için, "Vasili" soyadı olan sefir İranda ve Türkiyede yanlışlıkla "Basili" olarak tanınmıştır). Sefirlik yanında kendisi Şarkşünasdır ve aslen Polonyalıdır. Babası Rus Annesi Polonyalı Nikitin, Rusca dışında Arapca, Farsca ve Fransızca bilmekte idi.

Osmanlı ve Safevi tarihi bilgilerde Kırım hanedanından olan Gazi Giray Han ve Adil Giray Han hakta bilgilere var-maktayız. Giray hanedanının Çengiz Han Moğolun oğlu Cuçi'ye dayandığından, hem de adı geçen iki Giray Hanın Safevi devletinde bulunduklarından dolayı, şifahi soyağacında bulunan Giray ve yahut Girayınin Adil Giray Han olduğunu düşünmeden geçemiyoruz. Safevi, Abbasi dönemini yazan İskender Münşi Alem Araye Abbaside onlar hakta bilgi sunmaktadır.

Giray Hanedanı

Çengiz han Moğolun Cuçi oğlunun soyundan geldiklerine inanılan Giray Hanedanı Rus ve Osmanlı arasında tampon bir hanlık olarak kendi hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Şirvanşahlar başka bir tampon hanlık olarak Rus ve kuzey Kafkasla İran arasında bulunuyorlardı. Safevi devleti şirvanşahları yıkarak hem Gürci ve kuzey Kafkaz hücumlarına maruz kaldı hem de Şirvanı koruyup hakimiyet altında tutmak Safevi devletinin büyük bir çelişmesine döndü. Şah Tahmasbın kardeşi Elkas Mirza Şirvan hakimiyetine getirildi ancak onun da Osmanlıya iltica etmesi neticesinde Safevi şahına büyük sorunlar yaratmıştır. Daha sonra Şahın oğlu ikinci Şah İsmail ve diğerleride Şirvan hakimiyetine getirilseler de Osmanlı'nı büyük gücü önünde mukaavemet güçlerinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Osmanlı Şirvanı alarak kendi hakimiyetine katmıştır. Şah Tahmasb'ın 1576 yılında ölümünden mütevellid Safevi derbarında veraset ihtilaf ve savaşları sürerken Şah Tahmasbın oğlu ikinci İsmail tahta oturdu ancak babası döneminde uzun müddetli hapislerinden dolayı hükumetten çok şey bilmiyordu. O az sonra 1577 yılında öldükten sonra gözleri az gören kardeşi Sultan Muhammed Hudabende tahta oturdu Sultan Muhammed Hudabende saltanata kifayeti olmadıktan dolayı Şah Tahmasbın eşi saltanat işlerini eline geçirmiştir. Kızılbaş büyükleri bu konuyu kabullenmede zorluk çekiyorlardı. Bu durumdan istifade eden Osmanlı Amasya barış anlaşmasına sadık kalmayarak İranın batı bölgelerine saldırmıştır. Mustafa Paşa bir orduyla Gürcüstan tarafından Şirvana sefer düzenlemiştir. Şirvanda Osmanlı ordusunu Osman Paşaya devrederek kendisi babı aliye dönmüştür.

Kırım hanları 1578 yılında Osmanlı üçüncü Sultan Murad emriyle Mustafa Paşa ordusuna yardım için Kıpçak düzünden (Qıbçaq) ve ya hut Hazar (Xəzər) düzünden güney kafkaza yürümüşlerdir. Onlar Derbendden sonra Osmanlı ordusuna katılmışlardır.

Osmanlı sultanı mektuplarla (1577-1584) ikinci Muhammed Giray Handan rafizileri (Şiileri) defetmek için dini kanunları düzenlemek namına Şirvanı zabtetmek için harekete geçmesini istemiştir.

İlk başta Hıristiyanları birleştirmek ve bir Hıristiyan devleti yaratmalarını organize etmeye batı Azerbaycana gelen Nikitin daha sonra onlardan ümidi kesince ilgisini çeken Kürtler üzerinde çalışmıştır. Bu konuları kendisi bıraktığı kitaplarında güzel bir şekilde anlatmaktadır. Kürt aşiretlerini iyice araştıran bu Sefir Kürtleşen Küresinlileri "son dönemlerde Kürtleşen Türkler (recently Kurdicized Turks) olarak yazmıştır. Nikitin Vasili, Kürt aşiretleri ve Kürdistan, Misyo Nikitinin hatıraları, Kürtce Rusca konuşma kitabı ve bir çok başka eser kendisinden bırakmaktadır.

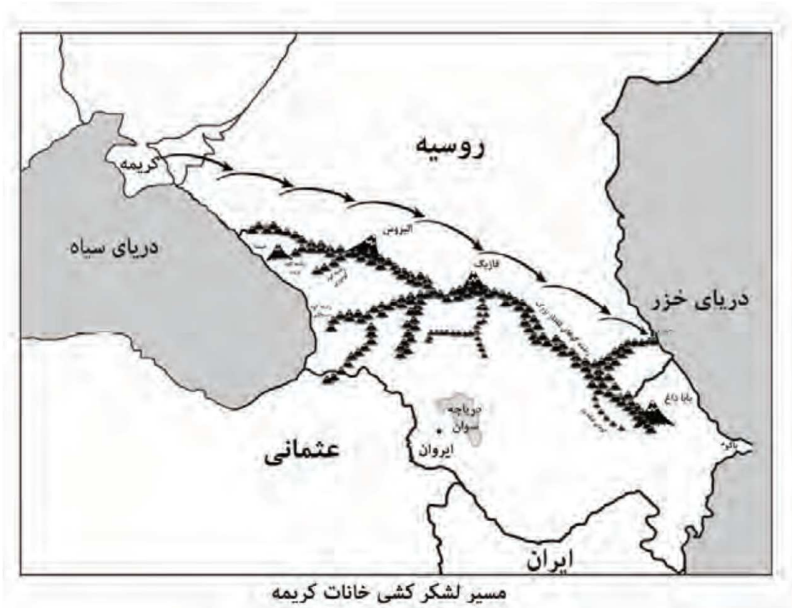
Muhammed Giray Han Osmanlı sultanının isteyi üzerine kardeşleri Adil Giray Han ve İslam Giray Hanı 20 bin (bazı kaynaklarda 40 bin) askerle Kafkaza göndermiştir. Bu ordu 11 Kasım 1578 yılında İran Safevi ordusuna saldırarak Eres Han Rumlunu öldürmüşlerdir. İranın ana ordusu, Mirza Salman Cabiri komutasında bu haberdan agah olunca kuşattıkları Şamahı kalesinde mahsur ettikleri Osman paşanı bırakarak Kırım ordusuna taraf yürümüşlerdir. İran ve Kırım hanlarının savaşında İran ordusu muzaffer olarak ordunun komutanlarını esir almıştır. Bu savaş 8 Ocak 1578 yılında Şamahı civarında “Molla Hasan” isimli bir bölgede vukuu bulmuştur. Bu savaşta Adil Giray ve diğer komutanlar esir alınmışlardır. Adil Giray Han, Hamza Mirza, veliaht ve Şahın eşi Mehdi Ulya`yla birlikte İran-Osmanlı ilişkilerinde kullanmak amacıyla Kazvine intikal etmişlerdir.¹¹²

Hudabende saltanatı döneminde İran-Osmanlı barış antlaşmasında, Osmanlıların şartlarından biri Kırım Hanının kardeşlerinin sağ salim teslim edilmesi idi.¹¹³

Kazvinde Hamza Mirza ve Mahdi Ulya Tatarların himayesini celpetmek için Adil Giray Hanla dostane münasebet yürütmüşlerdir ve onu Divan Haneye muttasıl bir evde iskan etmişlerdir. Bu iltifatlar yerini bularak Adil Giray Han abisi Muhammed Giray Hana bir mektup yazarak kendisine iyi davranılmasından dolayı İrana sefer düzenlerken bir daha düşünmesini istemiştir. Şah da bir dostluk mektubu Kırım hanına yazarak Adil Giray Hanın 10 mulazimi ve bir kişi Şah elçisi olarak Kırımı gönderilmiştir. Mektubun cevabı gelmekten önce Kızılbaşlar dahili bir ihtilafdan ötürü, Adil Giray Hanı ve bir gün sonra Mehdi Ulyanı öldürmüşlerdir. Alem Araye Abbaside Adil Giray Han aracılık ederken yanlışlıkla öldürüldüğünü söylese de başka yerlerde onun Mehdi Ulyayla ilişkisi olduğundan dolayı öldürüldüğünü öğrenmekteyiz. Bu olay Kırım Hanlarını İrana sefer düzenlemeye zorlamıştır nitekim Muhammed Giray Han 1579 yılının sonlarında üç kardeşi, Gazi Giray Han, Sefi Giray Han ve Seadet Giray Han la birlikte Derbend ve Şirvana doğru sefer etmişlerdir. Bu seferde ordularıyla Osman Paşaya katılarak Şirvanın Safevi Hakimi Muhammed Kulu Han Zulkadri Semur çayı kenarında yenmişlerdir. Muhammed Giray Han Kırımı dönmüştür ancak kardeşi Gazi Giray Hanı Osman Paşaya yardım etmesi için Şirvanda bırakmıştır. Şamahıda vukuu bulan İran ordusu ve Kırım Hanlığı savaşında Gazi Giray Han Safevi ordusuna esir düşerek Karabağa Şah ordusuna intikal edilmiştir.

¹¹² Abubakr bin Abdullah s.74-75

¹¹³ Gazi Ahmed Komi (Qazi Əhməd Qomi) s. 110

♦♦♦ خان ات کریم ۵؛ همپیمانان عثمانی در تص رف قفقاز (995

986(*) ق

حسین زرینی

Giray : Kuvvetli, kudretli. Kırım hanları tarafından unvan olarak kullanılmıştır

Gazi Giray Han

Devlet Giray Hanın oğlu Gazi Giray Han 1554 yılında Kırımın Bahçesaray bölgesinde doğdu. 1579-1580 yılında İran - Osmanlı savaşında üç yüz kişilik kuvvetle Şamahıda İran Safevi ordusuna saldırarak Safevilere esir düşerek Karabağda bulunan Şah ordusuna intikal ettirilmiştir. İranda ulaşması zor olan Alamut kalesinde dört yıl (bazı kaynaklarda 6 yıl) tutsak kalmıştır. 1584 yılında Şahın emriyle kaleden çıkarılarak Tatarları Osmanlıdan koparmak amacıyla iyi davranılmıştır. ¹¹⁴ Daha sonra Kızılbaş meclisinin haberlerini Osmanlılara verdiği için Safevilerin ona karşı davranışları değişmiştir. ¹¹⁵

Kefe kadısına hüküm: Celali sultanlar ile münasebet tesis edip bunların tabilerine yardım ettiği İslam Giray tarafından bildirilen Kefe beylerbeyisi İbrahim'in ahvalı tedkik olunması. a.g.tt.

22 Aralık 1585

¹¹⁴ Alem Araye Abbasi – İskender Münşi s.756

¹¹⁵ Muneccim Yezdiye s. 55

Celalilerin ayaklandığı dönemlerde Kırım hanedanı arasında ihtilaflar baş göstermiştir. Bu hanedanlardan Gazi Giray ve Adil Giray Şirvan savaşlarında Safeviye esir düşmüşlerdir. Adil Giray Safevi derbarında katledildikten sonra onun kardeşleri Safeviye saldırmışlardır. Daha sonra Şahin Giray Kırım da amcası oğlu tarafından öldürül-
mekten endişe ederek kaçarak Safevi devletine sığınmıştır. Bir dönemde Mehmed Giray Osmanlı ordusu komu-
tanı Osman paşayla savaşmıştır.

Bu ikili siyaset Giray hanedanı arasında bazılarını Safevi devleti dostu ve diğer bazılarını da Osmanlı yanında tut-
muştur. Osmanlı yandaşı olan Giray lara isyan eden diğer giraylar Celalilerle iş birliğine girmişlerdir.

#		Döne	F	Kutu	Gömlük	Sıra	Özet	Tarih
1	✕	Osmanlı	A.çDVNSMHM.d...	60	162	0	Kefe kadısına hüküm: Celali sultanlar ile münasebet tesis edip bunların tabilerine yardım ettiği İslam Giray tarafından bildirilen Kefe beylerbeyisi İbrahim'in ahvali tedkik olunması. a.g.tt.	H-29-12-993

Bu Giray ailesinden olanlar Muhammed Paşa Kalenderoğluna katıldıkları düşünülmektedir.

Şeyh Ubeydullah Nahri isyanları

Sene 1880 miladi, İran'da Kacar hanedanı saltanatında Nasireddin Şah hükümeti zamanı İran'ın Kuzey-Batı bölgesinde (Batı Azerbaycan) Azerbaycan hakimlerinin Sünnilere yaptıkları baskılardan dolayı Nakşibendi tarikat mensupları isyana kalkışmışlardır. Bu isyan Osmanlı tarafında bulunan Nakşibendi tarikatı yandaşlarına da sıçramıştır. Bu hareket bazı yazarlar tarafından Kürt milliyetçi hareketi olarak adlandırılrsa da daha önce de kaydettiğimiz gibi Sünni harekâtı olarak başlamıştır ancak o bölgede Sünnilerin çoğu Kürt oldukları için Kürt harekâtı sanılmıştır. Bu isyan İran tarihinde dönemin en büyük isyanlarından biri olmuştur nitekim Muhammed Hasan Han İtimad al Dovle Babi harekâtından sonra en büyük isyan olarak adlandırmıştır. Bu olayın can kaybı 30 binden yüz bine kadar beyan edilmiştir. ¹¹⁶

Şeyh Ubeydullah babası Şeyh Taha Nakşibendi tarikatı liderinden elde ettiği mirastan sonra hem de Rus Osmanlı savaşı (1877-78 miladi) adamlarının elinde kalan silahlarla isyana başlamıştır.

Şeyh Ubeydullah'ın oğulları Şeyh Sadık (Sâdiq) ve Şeyh Abdulkadir Hoy, Salmas ve Tebriz'i tasarruf etmek için yola çıkarak Şeyh Ubeydullah kendisi Urmiyeni ele geçirmek için İran'ı Kacar zulmünden kurtarmak sloganıyla Azerbaycan'a hücum etmişlerdir.

Bu harekât ilk Sünni Şii ayrımından dolayı başlasa da daha sonra Kürt milliyetçilik elbisesi giymiştir nitekim Şeyh Ubeydullah Tebriz'de yerleşen İngiltere konsolosuna gönderdiği mektupta şöyle demiştir: "Kürtler beş yüz bin nüfusla ırk ve mezhep olarak diğer halklardan (İran ve Türk) farklıdır. Onlar kendi topraklarında kendi kurallarını icra ediyorlar o yüzden ben oğullarımı Soğuk bulağa (Mahabad) Kürdistanı bütün etmeleri için gönderdim."¹¹⁷ Aynı zamanda Şeyh Ubeydullah İngiltere devletiyle onların himayesini almak için bağlantıya geçmeye çalışıyordu. Şeyh Ubeydullah mektubu Urmiye'de bulunan Amerikan Misyoneri Cozef Koçeranla göndermiştir.¹¹⁸

1878 Miladi Berlin konferansının 61ci bendi Osmanlının doğusunda bulunan Ermenilere Avrupa devletleri desteğiyle müstakil bir Ermenistan kurmaları için imkân tanıyordu. Bu haberi duyan Şeyh Ubeydullah Van il valisi Tosun Paşaya şöyle demiştir: "Ne duyuyorum! Kürtlerin topraklarında müstakil Ermenistan eyaleti? Kadınları ordumda yerleştirmek zorunda kalsam bile kesinlikle buna izin vermeyeceğim." ¹¹⁹

¹¹⁶ İle Şureşe Kordha be rahbariye Şeyh Ubeydullah Nahri Nakşibendi – Macid Aşuri

¹¹⁷ No 61.Thomson to Earl granvil.tehran.October.31,1880,Great Britain. turkey.5(1881), 44.

¹¹⁸ Robert E.speer," Hakim sahib ," the foreign doctor: Biography Joseph Plumb Cochran, M.D. of Persia (New York: Fleming H Revel, 1911), 76.

¹¹⁹ Indo.1 in No 7.Clyton to Trotter .Bashkala,july.11,1880, Great Britain. turkey.5 (1881), 7

Kacar hakimlerinin zulmü ve tacizi özellikle Sünni olan halk için o kadar fazla olmuştur ki Kacar hanedanına karşı büyük bir harekâtı tetiklemekte idi.

Rus ve Ermenilere karşı Küresinliler Ubeydullah'a yardımda bulundukları kuvvetli ihtimaldir ancak bu harekât Kürt milliyetçilik rengi aldıktan sonra yardımlarına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

Şeyh Ubeydullah Mekke şerifine ve Mısır hedivi'ne (xədiv)¹²⁰ mektuplar yazarak isyandan hedefini Şii ve Sünni zulmü olarak belirtmiştir nitekim İran'da Şii kacar Hükumeti ve Şii Azeri Türkleri Sünni olan Küresinli Türklerine ve yine de Sünni olan Kürtlere daha çok zulüm ederek tacizlerde bulunuyorlardı. Nasireddin Şah bu zulümlerden habersizdi nitekim Muzeffereddin Mirza Azerbaycan hâkimiyetini, şimdiki hakimlerin ve yandaşlarının Azerbaycan halkına zulmetmekten vazgeçmeleri şartıyla kabul etmiştir. Haberler Nasireddin Şaha varmıyordu ve Şeyh Ubeydullah isyanları sınır tacizleri olarak geçirtiliyordu. Şaha haber verildiği zaman artık Şeyh Ubeydullah ve ordusu Azerbaycan Kasabası Bunab'a kadar varmışlardı.

Abdullah Han Zerza ve İbrahim Han Zerza nesillerdi Üşneviye hâkimi idiler ancak vergi işkencesi ve zorlaması neticesinde Tebriz'e gönderilerek 12 bin tümen cezalananarak at çiftliğinde amelelikle cezalandırılmışlardır. Bu haksızlığa devlet erkanından kimse itiraz etmeyince onlar da Şeyh Ubeydullah'la biat etmişlerdir.¹²¹

Vilyam Abut bir mektupta Ronald Tamsona şöyle yazıyor: "Azerbaycan hakimleri Sünnilerden yılda 9 kere çeşitli bahanelerle vergi ve bayramlık alıyorlar, Nevruz bayramı, Peygamberin miladı, Muharrem ayının başlangıcı, biçim zamanı, Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı ve saire"

Kacar şehzadesi Nadir Mirza da Şeyh Ubeydullah isyanının nedenini Soğuk Bulak hâkimi tarafından yürütülen zorbalık, rüşvet ve diğer ahlaksız davranışlar olarak belirtmiştir.¹²²

Adı geçen zorlamalar ve zulümler sadece Kürtlere karşı hayata geçmiyordu, Hristiyanlar ve Sünni Türkler de bu zulümlere maruz kalıyorlardı.

Küresinlilerin Şeyh Ubeydullah isyanlarında bulunup bulunmadıklarıyla ilgili elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır ancak isyanın mahiyet itibarıyla ve Sünni mezhebi münasebetiyle ve en önemlisi Şeyh Ubeydullah'ın Tasavvuf Şeyhi olmasından mütevellit, en azından İran tarafında bu harekâta destek vermiş olmaları kuvvetli ihtimaldir. Bu konuda daha fazla belge elde etmek umuduyla araştırmalar devam etmektedir.

¹²⁰ Hediv (Xədiv) Padişah vey a Emir anlamındadır.

¹²¹ نظیری، تاریخ اکرا. دقم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ش 9777

¹²² نادر میرزا قاجار، تاریخ و جغرافیای دارالسلطنه تبریز، زبه کوشش غلامرضا طباطبائی مجد (تهران: اقبال، 1351)

Küresinliler, Ermeni, Asuri ve Kürt isyanları

Bu bölümde Küresinlilerin yaşadıkları bölgelerdeki karışıklıkları ve savaşları? en önemlisi Küresinlilerin Türkiye'ye göç etmelerini detaylı olarak anlatmaya çalışacağız. Bu bölümü ayrıntılarıyla anlatmaktan amacımız o dönemi iyice hissedip göç sebeplerini iyice anlamaktır. Bazı tarihi ve savaş kitaplarında olaylar anlatılsa da bu bölümde daha çok "Emanullah Cehanbani", "Neberd i Şekeryazı ve Sarıdaş" askeri raporlardan hem de "Mirza Abu al Kasım Emin -al Şar" (Əbu al Qasım Əmin al Şar - میرزا ابوالقاسم امین الشرع) el yazılarından istifade edilmiştir çünkü bu iki eserin yazarları kendileri bizzat o dönemde olaylara şahit olup ya da güvenilir kaynaklardan duymuşlardır.

Misteralyuz

Bu savaşlarda adı çok geçen bir silah adı vardır. Bu silahın ismi Misteralyuz'dur. Bu silah o dönemin önemli silahlarından biri olarak savaşlarda kullanılmakta idi. Otomatik seri atışlarıyla karşı tarafa büyük zayıat verme gücüne sahiptir. Misteralyuz anlatılanlara göre Maksim silahı ve ya ona benzer bir silahtır. Aşağıdaki resim Maksim silahına aittir.

Resim ...

donya-e-eqtesad.com

Kazzak Ordusu

Bu bölümde hem de Kazzak (Qəzzaq) isimli İran askerlerinden çok söz edilecektir. Kazzak (İngilizce Cosaque), sert erkek anlamında 7 hicride Cengiz Hana tabi olan bir Tatar Türk kavminin ismidir. Uzun aba şeklinde elbise

ve deri yün şapkaları olan Rus askerlerine söylenilen bir isimdir. Rus ve İran iş birliğiyle oluşan bu askeri birim ve Elbiseleri de Rus elbisesine benzeyen İran askerlerine, Kazzak ismini kullanmışlardır ¹²³.

Kazzak ordusu 1879 yılında Tezar Rusya'sıyla Nasireddin Şah Kacar arasında bağlanan anlaşma sonucu önce tугай daha sonra ordu şeklinde Rus komutanlarının komutasında (Kazzak Askerleri) oluşturulmuştur. Kazzak komutanlarından örnek olarak Pehlevi Padişahlığını kuran Rıza Hanı saymak mümkündür. ¹²⁴

Resim

Kazzak askerleri Müzik grubu
Kazvin Kazzakhanesi (Qəzvin Qəz-
zaqxanası))

www.yjc.ir

1908 göçünden sonra Küresinlilerin en büyük göçlerinden biri 1922 yılında vukuu bulmuştur. Bu göçü anlamak ve hissetmek için 1918-den başlayan olayları elimizde olan kaynaklardan anlamaya çalışacağız.

1908 göçü Osmanlı arşivlerinden elde ettiğimiz belgelerde belirtilmiştir. Bu belgeler önümüzdeki bölümlerde açıklanacaklardır.

¹²³ Farhang e Amid

¹²⁴ Farsca wikipedia

Küresinli bölgelerinde Ermeni-Asuri isyanları

Bu bölümde Nesrani ve ya Nesari deyince Hristiyanları, Celo (Cilo)¹²⁵ deyince ise Asuri halkını kastetmekteyiz. 1918 senesinde Urmiye, Salmas ve Hoy, bir hayli karışıklara sahne olmuşlardır. Bu olayları zamanında yaşamış, şu an yazıları elimizde bulunan, Abu al Kasım Emin-al Şar ve diğer yazarların eserlerine dayanarak ifade etmeye çalışacağız. Okuyucuya daha rahat olsun diye bu şahıstan Abulkasım diye bahsedeceğiz.

İlk önce bunu bilmemiz gerekmektedir ki “Marşimon” Hristiyan milletin dini lideri ve kendi ifadesine göre soyu Hz. İsa'nın havarilerinden olan “Şamun ibni Safaya” dayanan kişidir. Mar-Şimon ya Mar-Şamun Bünyamin Osmanlı Hristiyanlarının dini lideridir. Celo (Cilo) Hristiyan kavmiyle birlikte Osmanlı topraklarından takriben on bin kişiyle beraber Hoy'a, oradan Salmas ve Urmiye'ye göç ederek batı Azerbaycan da silahlı bir ordu kurmuştur. Abulkasım kendisiyle görüşmüş ve onun hakkında şöyle anlatmaktadır:

“Kendisiyle Hoy'da görüştüm, güzel yüzlü ve beyaz suratlı biriydi, riyazet eserleri yüzünden belliydi. Dervişler gibi şapkası (Çehel tar) vardı. Diyorlar ki zamanının çoğunu riyazet çekmeğe sarf ediyor ve kendi iddiasına göre ceylan derisinde Kufi hattıyla Hz. Ali'nin kâtibi tarafından yazılmış olan Hz. Ali bin Nesari ile bağlanan Peyman ve ona bir cizye verildiği yazı kendisinde kiliselerinde bulunmaktadır. “

Abulkasım şöyle devam ediyor: Hakikaten de Nesariler ve Ruslar İran'a girdikten sonra bam başka bir cesaret bulmuşlardı o kadar ki hayal aleminde memleketi kendilerinin biliyorlardı. Bu Haç perest cemaat akıllı ve dünyevi işlerde çalışkan ve basiretlidirler. Bakmayarak ki Ermeni ve Nesari milletlerinin arasında büyük ihtilaflar bulunmaktadır ancak dindaş oldukları için birleşip mezhebi ihtilaflarına rağmen bir güruh haline gelmişlerdir. Müslümanların tersine ki birkaç mezhebe bölünmüşlerdir ve hiçbir zaman birlik olmamışlardır, o yüzden alemin en zebun ve hakir milleti haline gelmişlerdir ve hiçbir işi başarmaya kabil değillerdir.

Devlet bütün ittifaktan doğar Devletsizlik nifaktan kalkar

¹²⁵ Cilo ve yahut Celo Hakkaride bir bölge ismidir. Bu bölgede büyük bir Asuri halkı ve az Kürt halkı yaşamakta idi.

Resim

Marşimon

Wikipedia

Rus devleti Ermeni ve Nesarilerden himaye ederek Hristiyan bir devlet yaratmak istiyordu (Nikitin Vasili). Rus askerleri (askerleri) İran'da bulunduklarında Rusya'da devrim ilerlemekte idi o yüzden İran'da bulunan Rus askerleri Bolşevik taraftarlığı adına İran şehirlerinde fermansız etmeye başlayarak pazarları yağmaladıktan sonra yakıyorlardı. Sıra Hoy'a gelince Hoy halkı ilk önce başka şehirlerin yağma haberini duydukları için dükkanlarda az eşya bulunuyorlardı ancak bu iş gecikince bir daha malları evlerden dükkanlara taşıyanlar oldu. Soldatlar ilk başta şehri güvensiz göstermek ve dükkân sahiplerini evlerine göndermek için kaç el ateş açmışlardır. Daha sonra pazarı koruk ederek bütün değerli eşyaları çalarak kendileriyle götürdükten sonra benzin döküp pazarı yakmışlardır. Aynı zamanlarda savaştan sonra Bolşevikler Bakü'ye saldırarak binlerce Müslüman öldürmüşlerdir nitekim Abulkasım şöyle izah etmiş: "Ermeni milleti etti o işleri ki tarih yazmasından acizdir."

Bir İranlı o olaylarda Bakü'de bulunuyordu şöyle anlatıyor: "biz takriben 300 İranlı bir kervansarayda konaklıyorduk. Birçok fedai (Ermeni) kervansaraya girerek bizim bütün eşyalarımızı-saat, para, şahsi eşyalarımızı, alarak bizi Nazmiye'ye götürerek istintak yaptıktan sonra elbiselerimizi bile bizden alarak Nazmiye'den dışarıya çıkarak söylediler ki şimdi sizi bir Guteiyeye (?) ki deniz kenarında yerleşmektedir götüreceğiz, oradan sizin özgürlük biletinizi çıkarıp sizi serbest bırakacağız. Bizde hakikaten Gutieyede bizim özgür bırakacaklar hayaliyle onlarla gece yola düştük ancak fedai silahlıları sağdan ve soldan iki taraftan (çergeden) gelerek yolumuzun üzerindeki bağlara varınca birden silahları ateşleyerek bizi söğüt yaprağı gibi yere serdiler. Kaç kere silahlarına kurşun sürüp tekrar emin olmak için ateş ettiler öğle ki 12 kurşun bana isabet ederek ayağımın kemiklerini parçalamışlardı. Daha sonra Ermeniler hurra çığıltısı atarak gittiler. 15 dakika geçmeden gördüm bir araba yaklaştı cesetlerin yanına varınca durdu arabadan inip cesetleri bir bir teftiş ettiler. Belli oldu ki İngilizlerdir, gelmişler eğer ölme-yen varsa müfatihe (?) için Cüsse haneye (?) götürsünler. O kadar insandan sadece dördümüz ölmemiştik. Bizi

taşıyarak hasta haneye götürdüler. İki kişide hastanede öldü 300 kişiden sadece iki kişi kurtulmayı başardık ancak ayağım kırılmış ve sakat kalmışım. Budur Ermeni ve Rusların Müslümanlara zalimane davranışları. “

Mirza Abulkasım daha sonra Rusların zulümlerinden bahsederek onların nasıl yeryüzüne fitne ve fesat yaydıklarından şikâyet ederek o dönemin siyasetinden anlatmaya başlamıştır.

O dönem Rusların Ermenileri eğitip silahlandırmalarından bahsederek Hoy ve Urmiye`de nasıl güçlendiklerini anlatıyor. Tebriz`den Ermeni ve Nesari milletin silahsızlandırma emir geldi. Hoy`da çok Ermeni olmadığından rahatça silahları ellerinden alındı ancak Urmiye`de halk devlet güçlerine yardım etmesine rağmen Ermeni ve Nesari silahsızlandırması sadece ilk gün başarılı oldu ve yüz-iki yüz silah toplandı. İkinci günden itibaren on binden fazla olan Ermeni ve Nesari halkı Müslümanlarla savaşa başlamışlardı. Devlet koşunları Kazak ve Karaca dağlılar mukavemet etmişlerdir ancak daha sonra Karaca dağlılar kaçmışlardır ve Kazzakların da komutanları ve bazı önemli askeri kişileri öldürüldükten sonra kuşatılmışlardır. Urmiye halkı askerlere yardım etmelerine rağmen devlet güçleri onların top atışlarına dayanamayarak Nesraniler ve Ermeniler Urmiye ve köylerini ele geçirmişlerdir. Urmiye ellerine geçtikten sonra birçok kişiyi öldürerek her yeri yağma etmişlerdir. Mirza Abulkasım bu olayların başladığından sonuna kadar 3-4 bin Urmiye halkından öldürdüklerini beyan etmektedir.

قوای مسلح جیلوها در اورمیه ۱۹۱۸ م

Resim

Celoların silahlı kuvveleri
Urmiye de

Sene 1918 Miladi

Ermeni ve Nesariler Urmiye`ye hâkim olunca Mar Şimon, askeri komutanı Petros ve Rus Palkovniki iki üç bin süvari ve piyade silahlı adamlarıyla birlikte Urmiye`den Salamasa giriş yapmışlardır. Salmas o dönem Şıkak Kürt aşiretinin başı İsmail Simitko hakimiyetinde idi o yüzden Mar Şimon doğruca Hristiyan köyü Hosrov Abad`a giderek siyasetle İsmail Simitkonu kendi tarafına çekmeyi planlamıştır.

پترس فرمانده جیلوها در حمله به
اورمیه و سلماس در سال ۱۲۹۶ ش

Resim ...

Urmie ve Salmasa saldıran Celo – Cilo silahlı grubun komutanı, Petros
Sene 1917

Cafer ağa Simitko'nun vurulması

İsmail Simitko eskiden beri devletle husumet içinde bulunuyor idi ve Şikak aşiretiyle birlikte zaman zaman isyan ediyor idi. Bu husumetin sebebi abisi Cafer ağanın ölümünden kaynaklandığı söylenilmektedir. Kuzey Azerbaycan'da Müslüman Türklerle Ermeniler arasında savaşlar yürümekte idi ve bu konu Tebriz Türklerinin de kanını coşturmakta idi o yüzden Cafer ağa devlet güvencesi olarak devlet erkanı tarafından Tebriz'e çağırılarak orada olası bir isyanda müdahale etmesi istenmişti. Bu olay 1905 senesinde Muzeffereddin Şah Kacar Avrupa'da olduğu zaman vukuu bulmuştur. Tahran'dan nedenini tam olarak bilmediğimiz sebepten dolayı bir mektupla onun öldürülmesine emir verilmiştir. Cafer ağa ziyafete çağırılarak kendisi ziyafet olduğu eve girerek adamları (7 kişi ve dayısı Mirza) evin ön bahçesinde beklemişlerdir. Cafer ağa eve girince onu silahla ateş ederek vurarak öldürmüşlerdir. Silah sesini duyan adamları hemen içeri girerek durumu görünce pencereden dama oradan da sokağa atlayarak kaçmışlardır. Evden kaçarken ikisi vurulsa da diğerleri kaçmayı başarmışlardır.¹²⁶

¹²⁶ Neberd i Şekeryazi ve Sarıdaş s.148

Cafer Simitko

Ismail Simitko

Ismail Simitko

Ismail ağa Simitko Muhammed ağanın oğlu ve Ali ağanın torunudur. Şikak ve yahut Şekkak telaffuz olan Kürt aşiretinin başıdır. Lakabı Serdar Nusret ancak Kürtler içinde Semko olarak tanınmaktadır. Semko fars diline Simitgo (سمیتگو) ve Türk diline Simitko olarak girmiştir. Semko Şikak lehçesinde İsmaili vurgulamaktadır.¹²⁷ İsmail Simitko Çehrik isimli bir dereye bulunan ve aynı ismi aşıyan bir köyde ikamet ediyordu. Bu köyde çok iyi yapılmış bir kale mevcuttur. Eski padişahlar tarafından yapılan bu kale Osmanlı ve İran sınırında yerleşmektedir. Bu dere Salmas`dan takriben 18 kilometre (3 Fersah) uzaklıktadır. Bu dere bir taraftan Osmanlı toprağına diğer taraftansa Somay Bradost`a varmaktadır. Oradan sonu "Sarı Daş`a" varan üç Tepeler isimli bir yol geçmektedir.

¹²⁷ قتل اسماعیل آقا سمیتگو «یداله ابراهیمی سلطان لشکر تبریز»

Resim

Çehrik köyü ve Kalesi - Sene 1926

Mirza Abulkasıma göre bu bölgede takriben 18 Kürt köyü bulunmaktadır ki genelde Sünni'dirler (Hanefi ve Şafii). Eskiden İsmail Simitko Makü serdarı İkbâl-al Saltana ye bağlı idi ve onun emrinde çalışıyordu nitekim serdarın ordusunda adamlarıyla savaşımıştır. Ruslar Azerbaycan'a geldikten sonra Kotur, Somay ve Bradost köylerinin idaresini İsmail Simitko'ya vererek onun sınırları koruması için Rus konsülü ayda dört bin tümen mevacip olarak veriyordu. 40 atçısı vardı ve konsülden 600-700 kaliteli 5-li tapanca almıştı ve vergi vermiyordu. İsmail ağa Ruslara karşı isyan etmeden önce kendi ailesiyle birlikte bir süre Hoy'da yaşamıştır. Rus askerleri habersizce evini Hoy'da kuşatarak kendisini gözaltına alarak Tiflis'e göndermişlerdi ancak oradan firar ederek kendi köyüne dönmüştür. Osmanlı Halil Paşa ordusuyla birlikte, Ruslara karşı kendisinden cesurca bir savaş sergilemiştir.

İsmail Simitko ve Mar Şimon görüşmesi

Mar Şimon Hosrov Abad'da yerleştikten sonra Salmas halkına, eğer bize itaat etmezseniz Salması Urmiyeden betereceğiz diye bildiri yaymıştır. Bu hedefi hayata geçirmek için İsmail Simitkodan başka bir güç önünde görmediği için onunla anlaşmayı planlamıştır. Mar Şimon İsmail ağaya bir elçi göndererek iltifatta bulunarak seninle görüşmek istiyorum diye haber salmıştır. Şöyle ki ya sen buyur Hosrov Abada gel ya da bir zaman söyle ben senin mekanına gelerek görüşelim.

İsmail Simitko iki gün ondan sonra en iyi adamlarından takriben 100 kişiyle Çehrikden Salmas yakınında yerleşen “Köhne Şehir” isimli kazada her zaman gittiği Teymur Ağa Köhne Şehrinin evinde misafir olmuştur. Mar Şimon’a saygıyla, buyur gel burada görüşelim, ben buraya saygıdeğer Mar Şimonla görüşmek için gelmişimdir diye haber göndermiştir. Mar Şimon doktor kardeşiyle, Rus polkovniki ve takriben 150 kazzak elbisesi geyinmiş atçısıyla Köhne Şehir’e giderek İsmail Ağayla görüşmüşlerdir. İsmail Simitko önceden adamlarına pusuda oturmalarını ve emir gelince Mar Şimonun adamlarının hepsini öldürmelerini emretmişti, o yüzden hepsi gizlenmiş şekilde silahlarıyla nişan alarak mevzi almışlardı. Mar Şimon Teymur ağanın evine girer ve İsmail ağayla tokalaşarak konuşmaya başlarlar. Konuşmaları bitince evden çıkarak faytona binmek istiyorlar. Kapını kapatır kapatmaz İsmail ağa Teymur ağayla birlikte dama çıkarak Mar Şimonu ve Palkovniki nişan alıyorlar. Ateş sesi gelince Mar Şimon adamlarını, Mirza Abulkasım tabiriyle, yaprak gibi yere dökmüşlerdir ve ölenlerin her bir şeyini talan etmişlerdir. Onlardan sadece birkaç kişi kurtulmayı başarmıştır.

سیمیتکو همراه با سورمه خواهر مارشیمون ونیکیتین سفیر روسها

Bu resimde Farsça şöyle yazıyor: Simitko, Mar Şimonun kız kardeşi Sürme ve Nikitin Rus sefiri
Farsça vikipediya

Celo ve Ermeni ordusunun Salmasa hücumları

Bu hadiseden sonra İsmail Simitko kendi köyüne dönüyor ancak Celolar-Asuriler) ve Ermeniler Köhne Şehri muhasara ederek katliam ediyorlar. Bu olaylardan sonra devlet Merend ve Hoy’dan asker toplayarak Ermenileri mağlup etmek için Salmasa gönderiyor. Tesuc tarafından da Serdar Erşed Karaca dağlı yola düşerek birkaç yerde onlarla savaşıyor lakin gücü yetmeyince geri çekilerek kaçıyor. Merend’le Hoy ordusu Salması Ermenilerden aldıklarına rağmen Tesuc ordusunun kaçışını duyduklarında geceyle kaçmışlardır. Salmas halkı Ermenilerin korkusundan Hoy a taraf kaçmaya başlamışlardı çünkü Ermeniler geldiklerinde başlarına ne geleceğini biliyorlardı.

Şanstan o gece hava soğuk ve yağmur yağıyordu, çaresiz Salmas halkı o şartlarda bile Hoy'a doğru çaresizce kaçıyorlardı. O gece Salmas ve Hoy arasında birkaç kadın ve çocuk yollarda telef oldu. 3 gün sonra Hoy dan bazı kişiler yolda ölenleri bulup toprağa vermişlerdi. Anlatılana göre bir kadının cesedini at arabasının çarkının altından çamur içinden çıkarmışlardı. Hoy'a kaçarken halk Küresinli topraklarından geçmekte idi ve bu hadiseden Küresinliler de mustarip ve korku içinde idiler.

Sonra malum oldu ki Nesraniler öğlene kadar Salmasa girmek cesaretinde bulunmamışlardır.

Devlet güçleri Ermeni ve Asurilerin önünde başarısız olunca, Ermeniler ve Celolar öldürülmüş liderleri Mar Şimonun intikamına Salmasda büyük katliam etmişlerdir. Yazılanlara göre evlere, hamamlara ve hatta camilere girip herkesi katlediyorlardı. Civar köylerde halk camilere sığınmışlardı ancak Petros emriyle mestralyuzi¹²⁸ camiye nişan alıp milleti yaprak gibi yere seriyorlardı.

Mirza Abulkasım'a göre Salmas din adamlarından olan Molla Abd al Kerim Mafini yakalayıp Hosrov Abad yolunda başını büyük bir taş arasına sıkıştırıp sağdan soldan Şii usulü Aşura'da yapıldığı gibi Şahsey Vahsey Hasan Hüseyin diyerek infaz etmişlerdi. Molla Fazıl isimli başka bir din adamını dam üstünde 17 kurşun sıkarak bedenini Mar Şimon kisası olarak parça parça kesmişlerdi. Onların liderini İsmail Simitko öldürmüştü ancak elleri ve güçleri ona varamayınca intikamını diğer Müslümanlardan alıyorlardı.

Devlet orduları mağlup olduktan sonra Petros, Celoların komutanı ve Samsun, Ermeni fedailerin komutanı, birlikte 3-4 bin adamla ve kaç vasıta topla habersiz Somay yoluyla Çehrike İsmail Simitkoya hücum etmişlerdir. Kürtler birden haberdar oluyorlar ki Çehrik deresine varan tepeni tamamen tutmuşlardır ve toplanarak Çehriki vurmaya başlamışlardır. İsmail Simitkonun anası vuruluyor ancak kendisi kaçmayı başarmıştır. Celolar 50 kişiye yakın Şikak kız ve kadınlarını esir almışlardır. Bu esirlerin içinde İsmail Simitkonun eşi de bulunmakta idi. Çehrik Celoların eline geçiyor ve İsmail Simitko Mamedi ve Abdoyi aşiretinden adamlarıyla birlikte kaçarak Hoy köylerinden Varupask ve Zaviye (Küresinli köyü) köylerini tutarak Hoy vergilerinden bir kısmını zorla alarak aç ve azıksız kalan Şikak ve Somay aşiretlerine dağıtıyor.

ارتش جیلو به فرماندهی پترس در حال حمله به سلماس ۱۲۹۶ ش

Copyright www.kalhari.com

¹²⁸ Bir Otomatik silah

Resim ...

Petros komutasında Celo ordusu– Cilo ordusu Salams saldırısında – Sene 1917

Abulkasım şöyle anlatıyor:

“1918 senesinde Urmiye ve Salmas katliamları hem de İsmail ağının onlardan mağlup olup Hoy köylerine geldiğinden dolayı Hoy halkı her gün stres ve ıstırapla yaşıyorlardı ve korkuyla bugün yarın Celolar gelip Hoy`da da katliam ve yağma edecekleri günü bekliyorlardı. Her gün Celoların ve Ermenilerin Hoy`a saldırmak hazırlığı yaptıkları ve gelmelerinin an meselesi olduğu haberi yayılıyordu. Bu mustarip günlerde iyi bir haber geldi. Duyduk ki Türklerin kumandanı ordusuyla Van`ı kuşatmış ve şiddetle Celolarla savaşmaktadır. Bu haberi duyan Celo ve Ermeni birimleri yese uğrayıp Hoy`a saldırmaktan vaz geçmişlerdi. Mar Şimon İsmail Simitkoyla görüştüğünde Azerbaycan hükümetini Kürtlere vad ederek kendisinin de Şiraz ve Buşehr limanına ordusuyla giderek İngiliz ordularına Basra körfezinde (Fars Körfezi) varması gerektiğini söylemişti. Hatta Celolardan bazılarını ona asker olarak İsmail Simitkonun emrine vereceğini vadetmişti. Rus ve İngiliz`in verdiği cesaret ve hayal, Türklerin ordusunun ayak sesini duyarak yerle bir olmuştur ve bırakın İran`a hüküm sürmeyi kendi canlarını kurtarmanın peşine düşmüşlerdir.”

Van`dan gelen Ermenilerin İran sınırında akıbetleri

Bu sıralarda Van komisyonundan Hoy hükümetine bu mazmunla bir haber vardı: Biz erkek, kadın, çocuk ve savaşçılardan oluşan takriben 16 bin kişi Van`dan dışlanıp Hoy`a gelmekteyiz. Hoy`da kalıcı değiliz sadece Hoy dan geçip Erivan Ermenileriyle birleşmek için Kafkasya`ya gideceğiz. O zaman Hoy hâkimi millet tarafından seçilen Amir Emced Makui idi. Öğrendik ki Türkler 16 gün Van`ı kuşattıktan sonra 17ci gün tüfeklerin süngüsü ile onlara saldırmışlardı bazılarını öldürdükten sonra kalanları da Van`dan ihraç etmişlerdi.”

Yazarın söylediğine göre bu Ermeniler, İran`dan mektuplarının cevabını ve izin verilmesini beklemeden, silah ve toplarıyla Hoy ve Salmasa taraf hareket halinde idiler. Bu yol Kotur deresinden geçmektedir ki çok zor bir yoldur (Kotur deresinde Küresinli köyleri bulunmaktadır).

Resim ...
Kotur deresi

Bunu duyan İsmail Simitko geceyle 4-5 yüz adamıyla Kotur deresinin kuzey kesiminde bir tepenin üzerinde taşların arkasında pusuya yatmıştır. Adamlarını şöyle uyarmıştır ki Ermenilerin hepsi dereye girmeden kimse ateş etmeyecektir. Güney kesimdeki tepelerin üstünde Ermeni silahlıları sıra şeklinde kendi cemiyetlerini koruyorlardı. Ermenilerin hepsi Kotur deresine girince Kürtler ateş etmeye başlamışlardır ve birçok Ermeni'ni öldürmüşlerdir, kurtulanlar ise Salmas ve Hoy'a doğru kaçmışlardır. Birçok insan ve hayvan cesedi Kotur deresinden akan Nehir'e düştüğünden birkaç gün nehrin ufuneti gitmiyordu. Abulkasıma göre eğer Ermenilerin silahlı adamları olmasaydı kimse o ateşten kurtulamayacaktı. Kurtulanlar Hoy ve Salmasa taraf kaçmışlardı.

جیلوها در سلماس

Resim ...

Celolar Salmas`da

Resim ...

Ermeni aileleri Salmas`da

Önceki olaylar ve bu olay Hoy halkını daha çok tehlikede bırakmakta idi. İran hükümetine birçok mektup yazıldı ve yardım istenildi ancak politik cevaplardan başka bir yardım alınamadı. Sonunda Şehbenderin kâtibi Hacı Muhammed Emin Hanı, Osmanlı sınırında Saray ilçesine göndererek Osmanlı ordusundan yardım istenildi. Bu yardım talebinde şöyle söylenildi “El-Eman ey İslam ordusu, bize de yardım edin ve bir az daha ilerleyin ki bizimde ömrümüzün sabahı Urmiye ve Salmas halkı gibi batmasın. Gelin ki sizi karşılamaya canla ve başla hazırız.” Yazar diyor ki: “evet biz Nesari ve Ermeni korkusundan Türk kardeşlerimizin eteğinden yapıştık ve kendi nam ve soymuzla ilgili efsaneler söyledik ve ispat ettik ki bizde ezelden Türk soy ve ulusundanız. “

3 günden sonra Türk ordusu savaş esbap edevatıyla Hoy'a geldi ve halkın ıstırap ve korkularına son verdi. Osmanlı ordusunun girişinden mütevellit, düşman mevziler yaparak, tüneller kazarak Hosrov Abad ve Ermeni köylerini savaşa hazırlıyordu ancak Osmanlı ordusundan çok korkuyorlardı. İlk gün Türk ordusuyla savaş yaptılar ancak Osmanlı bu savaştan sadece düşmanın güç ve neferlerinin ne kadar olduğunu öğrenmek için yapmıştı. Bu konuyu Yusuf Ziya Bey Şehbenderin yazılarından öğrenmekteyiz. Bu bir günlük savaştan sonra artık savaş olmadı ve Osmanlı ordusu top ve diğer ağır silahları Van'dan getirerek Salmasda konuşlandırdı. Savaş zamanı gelince birkaç saat içinde Osmanlı ordusu Celolari dağıtarak şehirden püskürttü. Osmanlı ordusu Şekeryazı (Küresinli köyü) taraflarında mevzilenmişti. Şekeryazıdan Salmasa kadar takriben 170 top ve misteralyuz çekmişlerdi. Bu mesafede asker az aralarla mevzi kazmış hazır bekliyordu. Ermeni ve nesariler 7 köyde bulunuyorlardı. Osmanlı ateşi başlayınca Düşmana hareket mecali vermiyordu ve iki üç saat içinde bütün celolar dağılarak Urmiyeye taraf kaçmaya başlamışlardı. Türkler Urmiye tarafını bilerek açık bırakmışlardı o yüzden onlar Urmiyeye taraf kaçmışlardı. Düşman silahlıları Şekeryazının yukarısında mevzilenen Türk ordusuna bir kere saldırmışlardı. Şekeryazı köyüne uzaktan görünmeyen bir dereden geldikleri için silahla müdahale mümkün olmadığından sadece yakın temas savaş taraflar arasında cereyan etmiştir. Mirza Abulkasım Osmanlı ordusunun komutanı Ali Rafet Bey olarak bildiriyor ancak Urmiyeni kurtaran komutanın Aliyan (Ali İhsan) Paşa olarak söylemektedir. Urmiye ve Salmas yolunda Kuşçu gediği (dağ geçidi) vardır. İstisu ve Kuluncu Küresinli köyleri, bu gedikte yerleşmektedirler. Ali Rafet Beyden nakildir ki "bu Gedikte bakıyorduk düşman katar gibi sıra düzülmüştür. Askerlerimiz düşman ordusu sanıp ateş ediyordu ancak mevzilerine girdikten sonra bakıyorduk Müslüman kadınları ve çocuklarıdır ki düşman canlı kalkan olarak bizim önümüze dizmiştir."

Erivan Ermenilerinin hücumu

24 Haziran 1918 de Osmanlı ordusu Ali İhsan Paşa kumandasında Celolar ve Ermenilerle Kuşçu gediğinde savaşıyorlarken, Hoy da sadece yüz asker Yusuf Ziya Bey komutasında bırakmış idi. Andranik isimli Ermeni komutan on bin civarında, milli Ermenilerden oluşan bir orduyla, Erivan'dan yola çıkarak Urmiye Ermenilerine yardım için yola çıktığı haberi geldi. Urmiye zaten onların kontrolünde idi ve sadece Hoy'u da ele geçirdilerse artık Kafkasya ve İran Azerbaycan'ı birleşerek büyük bir Ermeni devleti oluşturacaklarını hayal ederek Salmasa taraf gelmekte idiler. Beklide Salmasa taraf gelen Osmanlı ordusu Salmas ve Urmiyede Ermeni ve Asurileri mağlup edemesin diye sadece yardıma gelmişlerdi. Amaç ne olursa olsun şimdiye kadar katliamdan kurtulmayı başaran Hoy yeni bir tehdit ve tehlikeyle karşı karşıya kalmıştı. Yusuf Ziya Bey toplaya bildiği kadar İranlı asker iki zabitle Erivan'dan gelen Ermeni güçlerinin önüne yolladı ancak zabitlerin biri ve birçok asker öldürüldükten sonra kalan asker kaçarak şehre girmiştir. Ermeniler bunların ardınca top ve tüfekleri ateş ederek Haşiye Rud köyüne kadar gelmişlerdi. Hoy'da top sesleri duyulmakta idi. Yusuf Ziya Bey halkı camiye toplayarak herkese şöyle söyledi: Ben Kuşçu gediğinde olan güçlerimizden destek getirmeye gidiyorum. Eğer 18 saat Ermenilerin önünde dayanmayı başarırsanız size güvence veriyorum ki yeterli orduyla sizi kurtarmaya geleceğiz. Ne yapıp edin 18 saat Ermenileri şehrin kalesine sokmayın. Hoy halkının erkeklerinin bazıları ailesini götürmek bahanesiyle şehirden kaçarak Hoy'un batısında yerleşen Sekmenabad köyüne gitmişlerdi çünkü Ermeniler doğudan gelmekte idiler. Silahlarını da kendileriyle götürmüşlerdi. Kalan erkekler silahlarını götürerek şehrin kalesinin kapısını kapatarak duvarlarında mevzi almışlardı. Gece yarısı saat 3'ten sonra yaralı askerleri şehre getiriyorlardı nitekim o yaralı askerler sabahı silahlarını ele alıp savaşımaya başlamışlardı. Ramazan ayı olduğu için Ermeniler düşünmüşlerdi ki halk gündüz oruç tuttıkları için gece uyanık ancak gündüz uyuyacaklardır. O yüzden gece baskın yapılmadı. Gece hücum etselerdi şehri kolayca ele geçirmeleri mümkün idi çünkü hala kimse tam hazır değildi. Sabah erkenden top ve tüfek sesleri her yerde duyulmaya başladı. Ermeniler Sadabad ve Nevai bölgesinden hücum ediyorlardı ve Hoy'un Tazekend mehlesine varmaları an meselesi idi. Andranik gece Sadabad'da şu mezmunda bir çıkış etmişti: şehirde Osmanlı askerinin olduğunu ve halk önümüzde dayanacağını sanmıyorum, o yüzden yarın rahatça şehri ele geçireceğiz. Hoy halkı bölük bölük gelen Ermenileri görünce çok korkmuşlardı ancak Ermeniler Hoy'daki savunmayı görünce duvarların kenarına çekilerek ateş etmeye başlamışlardı. Toplar sürekli şehre atılıyordu ve durmadan silahlar ateş ediyorlardı. İki üç saat bu savaş sürerken Ermenilerden bazıları şehrin kible tarafından Kullabi (Qullabi) adlanan yerde bir yükseklikten misteralyuz konuşturup şehri ateş altında tutmuşlardı.

Hoy halkı da iki top şehrin kulesine çıkararak Ermenilere ateş etmeye başlamışlardı. Bu toplar torbayla dolan toplar oldukları için her patlayışta yüksek bir ses salarak her yeri titretiyordu o yüzden top atışları başladıktan sonra Ermeniler artık kalenin duvarlarına yaklaşmaya korkmuşlardı.

آندرانیک - از رؤسای ارمنه که در سال ۱۲۹۷ شمسی از طریق جلفا به خوی حمله کرد تا با اتصال به سلماس و اورمیه ارمنستان بزرگ را تشکیل دهد.
Copyright www.kalhor.com

Resim

Andranik Ermeni komutanı
1918 senesinde Ermeni fedailerıyla birlikte Eri-
van'dan yola çıkarak Culfadan geçerek Hoy'a saldır-
mıştır

Hüseyin Kulu Ovacıkı adamlarıyla şehre gelip Hoy halkına destek verdi. Teymur Han ve Semsam Humayun Eğri Bucak köyünden adamlarıyla birlikte ve takriben 150 asker Evoğlu ve Culfa ilçelerinden gelerek çok büyük bir cesaret sergilemişlerdir. Gün ortasından bir saat geçiyordu ki Salmas tarafında bulunan Gazanfer dağından top sesleri gelmeye başladı. Ermeni top sesleri değildi çünkü sesleri uzaktan geliyordu. Bu sesler Hoy savunmasına yeni bir ruh ve şevk bahşetmiştir.

Yusuf Ziya Bey kendisini Kuşçu gediğindeki orduya yetirerek imdat talep etmiştir ancak Ali İhsan Paşa ona Şehri bıraktığı için kızarak hapsetmişti ve kendisi bir kısım askerleriyle Hoy'un yardımına koşmuştu. İki fersahlıkta yerleşen Koruk (Qoruuq) köyüne varınca halkı ve Ermenileri kendilerinin geldiğinden haberdar etmesi amacıyla top atışı yapmıştı. Sonra İmamkendi ve Ulubaba mezarlığının arasında birkaç top güllesi atarak kendisi arabayla yüz askerle şehre gelmiş kalan ordunu da Ali Rafet kumandasına bırakarak arkadan Hatun köprüsüne gelerek Ermenilere saldırmalarını emretmişti. Hatun köprüsün 'de Rehal'da (Küresinli köyü) bulunan bir zabıt ve kaç asker bir misteralyuzla Kullabi'de bulunan Ermeni güçleriyle savaşıyorlardı. Paşa kendisi de yanındaki askerlerle Hoy'un duvarlarına mevzi alıp savaşmaya başlamıştı. Gazanfer deresinde gizlenen Ermeniler Paşanın üzerine atla hücum ediyorlar ki bir zabitle on- on iki askeri öldürmeyi başarıyorlar ancak diğer askerler onlarla savaşmaya devam ediyorlar.

3 saat gün batışına kalan artık Ermenilerin top sesleri gelmiyordu. Belli oldu Toplarını ve bazı ağır silahlarını Gazanfer dağında ve etrafta bırakarak Culfaya doğru geri çekilmişlerdir. Asker onları takip etmiş ancak Araz nehrinden geçerek Rusya'ya geçtiklerinden dolayı asker takibe devam etmemiştir. Araz nehrinden geçerken Ermenilerden bazıları hayatını kaybetmiştir.

Diğer taraftan Osmanlı ordusu Urmiyeye yaklaştığında, Celolar Urmiye halkına kimse dışarıya çıkmasın, çıkan olursa öldürülecektir diye uyarı yapmışlardır. Belli oldu ki o gece kendi ailelerini ve eşyalarını Musul'a gönderecek onların ardınca kendileri savaşarak Musul ve Kerkük'e hareket etmişlerdi.

İttihadı-i İslam

İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde Türkler, Kürtler, Ermeni ve Asuriler eskiden beri beraber yaşamaktadırlar. Ermeni ve Asuriler Hristiyan olmakla Türklerle Kürtler genelde Müslümandırlar. Batı Azerbaycan da Kürtler genelde Sünni ve Şafii'dirler ancak Türkler Şii, Sünni ve Müslüman olmayan Bahailer olarak üçe ayrılmaktadırlar. Urmiye, Hoy ve Salmas'da Şii Türkler çoğunluk olmakla beraber Sünni Türkler (Küresinliler) ve Sünni Kürtlerinde sayıları az değildir. Bu mezhep farkı Müslümanlar arasında büyük bir ikilik yaratmıştır o yüzden de Osmanlı ordusu Urmiye, Salmas ve Hoy'u Asuri Celolardan ve Ermeni fedailerinden kurtardıktan sonra oraların halkıyla çok iyi davranarak hepsini aynı İslam aleminden görmüştür. Mezhep farkını aradan kaldırmak için "İttihadı- İslam" dernekleri yaratarak Şii ve Sünni meselesi Müslümanların arasında ihtilaf yaratmasını engellemek istemiştir. Urmiyede bir cami yaparak halkın istifadesine vermiştir. Bu cami "İmam Şafii" camisi adlandırılmıştır ve günümüzde Sünniler camisi olarak da tanınmaktadır.

Asuri Ermeni olaylarından 6-7 ay sonra, yazılarında olayları detaylarıyla öğrenmemize el yazılarını bırakan Mirza Abulkasım, Hoy'da tanınmış biri olduğu için, Kurban Bayramı'nda Osmanlı komutanına teşekkür ve bayramlaşma amacıyla Urmiyeye taraf yola çıkmıştır. Bu yolculukta Hoy Hâkimi ve birkaç tanınmış Hoy şahsiyetleriyle birlikte ona yoldaşlık etmişlerdir. Yolda Salmasa varmadan Muğancuk'da bir zabıt ve kaç Osmanlı askeri bunlara saygıyla davranmışlardır. Buda bize batı Azerbaycan'ın kontrolünün Osmanlıda olduğunu göstermektedir. Geceni Salmas hakiminin (Farid -al- Saltana) evinde geçirdikten sonra Urmiyeye yola düşmüşlerdir.

Abulkasım Kuşçu kasabasında savaştan sonra kasabadaki ceset kokusundan ve Celoların ve Ermeni fedailerin yaptıkları yıkım ve viranlıktan bahsederek Osmanlının kurduğu ordu ve iki doktoru bulunan 30 çadırı askeri hastaneden söz etmektedir. Büyük bir çadır Ermeni ve Asuri Kadın esirlerine ve bir çadırdaki da onların hastaları için ihtisas edilmiştir. Abulkasım Devlet kanunuyla onlara iyi davranıldığından ve tedavi edilmelerinden hem de Osmanlı devletinin güvencesinde olduklarından bahsetmektedir. Urmiyeye varmadan Saatlu köyünden sonra elbiselerinden Müslüman olduklarını tahmin eden Mirza Abulkasım yol kenarında kurmuş 15 civarında cesetten söz ederek kimsenin onları toprağa vermemesinden şikâyet etmektedir. Urmiyeye 2 fersah kala Osmanlı komutanı onları almak için bir araba göndermişti çünkü telefonla gelmelerini daha önce haber vermişlerdi. Komutan Ali Rafet Bey onları çok iyi ağırlamış ve Andranikin Hoy'a saldırısından ve Hoy ahalisinin iyi mukavemet yapmasından dolayı Hoy halkını çok methetmiştir. Komutan Ali Rafet beyden, çok necip, haysiyetli, bilgili ve çok temiz bir insan olarak söz ederek Osmanlı ordusunu kendi kurtarıcıları olarak övmektedir. Bu heyetle Osmanlı komutanı minberlerde Şii Sünni ihtilafını körüklendirecek vaazlardan menedilme anlaşmasına varılmıştır.

Urmiye, Salmas ve Hoy civarında yaşayan Küresinliler bu Ermeni ve Asuri katliamlarından nasiplerini almışlardır çünkü olaylar genelde onların yaşadıkları topraklarda cereyan etmiştir o yüzden silahlanıp kendi köylerini tehlike zamanında korumak için teyakkuzda beklemişlerdir.

Osmanlı ordusu eskiden Küresinlileri Osmanlı tabileri olarak görmekte idi ve her zaman onlara güvenerek hem ırk hem de din ve mezhep olarak kendilerinden bildiği için komuta merkezleri ve asker üslerini Küresinli oturma yerlerinde kurmuştur, o cümleden Şekeryazı ve Çiçek Küresinli köylerindeki Osmanlı askeri üslerini Osmanlı arşiv belgelerinde görmek mümkündür.

Bütün Ermeni ve Asuri katliamları yerel halk hafızasında "Celoluk (Celoluq- Ciloluq)" olarak yer almıştır.

Resim ...

Urmieniyeni kurtaran Türk askerleri, Başçıları Osman Efendi çevresinde- Sözümüz

Osmanlı ordusunun Azerbaycan'ı terk etmesi

Kaç aydan sonra Macaristan inkılabı baş gösterdikten sonra Osmanlı Bulgaristan meselesinden dolayı bütün ordularını Güney Azerbaycan (İran'da yerleşen Azerbaycan) ve Kuzey Azerbaycan'dan geri çağırdığı için, Ali Rafet Paşa ve ordusu geri gitmeden önce Ali Rafet Bey bir nutuk yapmıştır. Bu nutukta, biz gidiyoruz ancak biliyoruz ki Ermeni güçlerinin geri gelme ihtimali bulunmaktadır o yüzden kendinize bir ordu kurarak kendi topraklarınızı koruyunuz demiştir. Kaç vasıta top, silah ve mühimmat istifadeleri için bırakarak İstanbul'a taraf yola çıkmışlardır.

Bu dönem İran'da Kacar saltanatı Ahmed Şah hakimiyetinde, son dönemlerini geçirmektedir. Tebriz ve birçok büyük şehirde meşrutiyet isteyenler isyan etmiş ve merkezi devlet onlarla uğraşmaktadır o yüzden Azerbaycan'la ilgilenmeye pek yanaşmıyorlardır. Batı Azerbaycan dağlarını dizginleyen bir tek ordu Osmanlı ordusu idi ki oda batı cephede lazım olduğu için artık bu toprakları terk etmiştir. Bu durumdan istifade eden Şıkak aşiretinin başı İsmail Simitko yanındaki adamlarıyla birlikte diğer Kürt aşiretlerini de kendi gücüne katarak büyük bir silahlı ordu kurmuştur.

[Bomba olayı](#)

Bu dönemde İran devleti tarafından Hoy'a, "Sikkat- al Sultan Tebrizi" isimli biri hüküm sürüyordu. Sikkat- al Sultan Tebrizi, Cihangir Mirza Hoyi ve Ağa Mir Hidayet, üçü birlikte İsmail Simitkonu öldürmek amacıyla, ona hediye görünümünde, bomba ayarlı kutu göndermişlerdir. Bu hediye İsmail ağa Simitkoya vardığında, kendisi Çehrik'de bir yeşillikte 20 adamı, oğlu ve kardeşi Ali ağayla birlikte idi.

Bomba patlayınca oğlu ve kardeşi ölüyorlar ancak kendisi yaralı olarak kurtulmayı başarmıştır. Bu olaya sinirlenen Simitko diğer kardeşi Ahmed ağanı altı yüz atçıyla Hoy'a saldırmaya göndermiştir. Ahmed ağa kendisi Hoy'un civarında bulunan Gazanfer dağında beklerken adamlarını civardaki köylere saldırmaya göndermiştir. Birkaç kişini öldürerek ve götüre bildikleri kadar eşya alarak geri dönmüşlerdir ancak şehre girmemişlerdir.

Hoy'a yeni bir hâkim olarak başkomutan Muhammed Kulu Tunikabuni seçilmişti ve kendisi Hoy'a yeni giriş yapmıştı.

Kendisi bu olayı bastırmak için bu bomba planını yapanları tutuklayarak İsmail Simitkoya teslim edilmesi için Mukrim-al Dovleni görevlendirmişti. Üç kişi tutuklanarak 10 Kazzak asker ve bir zabitle birlikte Çehrike Simitkoya teslim edilmek üzere yola çıkarılmışlardır. Salmas yolunda Ağa Mir Hidayet kaçmayı başarır lakin diğerleri Çehrike vararak İsmail Simitkoya teslim edilmişlerdir. Simitko onları getiren askerleri ve komutanlarını da yakalayarak kaç gün hapsettikten sonra elleri kapalı hepsini yüksek bir dağdan aşağıya atmıştır. Cihangir Mirza ne kadar bu kutudan haberim yoktur dese de ve hatta mal mülkünü onlara vermeye hazır olduğunu söylese de fayda etmemiştir. Cihangir Mirzaya göre o kutunu Mukrim al Memalik Tebriz'den göndermiştir. O ne kadar bana kurşun sıkarak öldürün ve dağdan atmayın diye yalvarsa da işe yaramamıştır ve onu da diğerleri gibi dağdan aşağıya atmışlardır.

Çehrik'de çok yüksek dağlar bulunmaktadır ve görünen budur ki Simitko dağdan atmayı kendisine bir infaz şekli olarak seçmiştir.

Şekeryazı Küresinlilerinden bazı aydınlarından Tebriz mücahitlerine mektup yazarak, meşrutiyete inandıklarını ve Simitko hükümetine bağlı olmadıklarını bildirmişlerdir. Bundan haberdar olan Simitko bu kişileri de aynı şekilde yükseklikten atarak infaz etmek istemiştir ancak bazı aksakalların itirazıyla karşılaşmıştır. Aksakallar Küresinliler de bizim gibi Sünni ve Şafiidirler, onları da kendimize düşman etmeyelim diye Simitkonu uyarmışlardır. Onların ısrarına ikna olan Simitko kendilerini dağdan atmak yerine altın cezasına bağlamıştır. Şekeryazılılar birlikte bu altınları toplayarak adamlarını infazdan kurtarmışlardır ¹²⁹.

Resim

Meşrutiyet savaşçıları

Devlet ordularının Simitkoyla savaşları

İsmail Simitko ve emrindeki aşiretler Salmasdan sonra Urmiyeni de ele geçirerek artık o bölgede ciddi bir şekilde arzı endam etmeye başlamışlardır. Üç yüz jandarma Urmiye gölü tarafından ve Mirza Rabi Marağa tarafından Urmiyeni tekrar ele geçirmek hayaliyle Simitko ordularıyla karşılaşınca ölenlerden başka herkes esir düşmüştür. Simitko esirleri Salmasa getirerek her şeylerini ellerinden alarak (yazarın söylediğine göre lüt üryan) rezil bir şekilde Tebriz'e göndermiştir.

Zayıflamış Kacar devleti Simitko gücünden tam olarak agah değildi ve hep bu gücü küçümsemiştir o yüzden birkaç yüz askerle Kürtleri mağlup edebileceği sanarak boşu boşuna askerleri ölüme göndermiştir.

¹²⁹ Haydar Saeididen nakildir. Kendisi Şekeryazılı yüksek tahsilli bir öğretmendir ve babalarından bu olayları duymuştur.

Rus komutan

1920 senesinde devlet, İsmail Simitko isyanını bastırmak için, başka bir ordu Filip isimli Rus bir komutan komutasında seferber etmiştir. Nemetullah Han İlhani büyük bir orduyla Makü ve Hoy tarafından, Ali Kulu Han Ovacı ve Seyf-al Saltana Merend tarafından, Nurullah Han Yekaniyla hepsi birleşerek 5 bin civarında bir orduyla Salmasa bağlı Köhne Şehirde toplanmışlardır. Salmas ve Köhne Şehir devlet güçlerinde idi o yüzden Filip de Salmasda ikamet etmiştir. Bir gün Köhne Şehirde oturak eden ordu Çehrik'e doğru yola çıkar. Güya ordu reisinin bu harekettten haberi yoktu. Çehrik'e varmadan Üç tepelerde, bir zaman Rusların kazdığı sağlam mevzilerde, İsmail Simitko pusuda bekliyormuş. Giden orduda Makü halkından Türk ve Kürt halkından bulunmakta idi ve bazıları özellikle Yekanlılar sadece ganimet toplamak amacıyla gelmişlerdi nitekim düzgün silahları bile bulunmamakta idi. Pusuda yatan Simitko adamları orduya ateş açarak birçoğunu öldürmüşlerdir ancak diğerleri kaçmışlardır. Toplam 150 civarında Yekanlı ve Makülü öldürülmüştür.

Simitko güçleri kaçanları takip ederek Köhne Şehir'e varmışlardır. Seyf-al Saltana giden komutanı dinlemeyerek ordusunu hareket ettirmemişti. Kaçanları takip eden Simitko adamlarının silah seslerini duyan Seyf-al Saltana Hoy ordusu askerleri panik halinde Salmasa doğru kaçarlar ancak Seyf-al Saltana takriben 60 adamıyla Köhne Şehir'de mevzi almıştır. Simitko adamları onların bulunduğu yeri kuşatırlar. Ordunun cephanesi bulundukları yerden 6-7 ev uzaklıkta idi. Askerler cephanelerini duvarları delerek kendi yanlarına taşımışlardır. Seyf al Saltana kendi atını uzaklaştırarak askerine güvence vermiştir ki kaçmak niyeti yoktur ve ölene kadar savaşacaktır. Yeterince cephaneleri olduğu için geceye kadar savaşmışlardır. 4 kişi ölü ve birkaç yaralıları olsa da hava kararınca Simitko adamları geri çekilmişlerdir ve Devlet güçleri emniyetli bir şekilde Dilmekana geri dönmüşlerdir.

Aynı gün Kazzak askerleri Salmasa gelmekteyken Şekeryazı köyünde Kürtlerle sıcak temas yaranmıştır nitekim karşılıklı ateşten sonra birbirlerine kılıçla saldırmışlardır. Her iki taraftan ölenler olduysa da Kazzak ordusu Kürtleri Şekeryazı Küresinli köyünden püskürtmeyi başarmıştır.

Ordunun Salmasda bulunduğu ve Çehrike giden yolları tuttuklarından dolayı İsmail Simitko ve o tarafın köyleri büyük azık kıtlığı çekmekte idiler. İsmail Simitko kardeşi Ahmed ağası Sılav Küresinli köyüne göndererek Hoy'dan orduya giden deve yükü azığın yolunu keserek askerleri yükleriyle birlikte götürmüşlerdir.

Mirza Abulkasım, İlhani (İlxani) gibi tecrübeli bir komutan varken Ordu komutasını Rus Filip'e verilmesinden şikâyet etmekte çünkü ona göre İlhani de Filip gibi Tiflis askeri okulundan mezundur. Mirza Abulkasım, Filipi İsmail Simitkoyla iş birliği içinde olmakla itham etmektedir. Ona göre Filip Salmasda Ziya-al Dovle vasıtasıyla İsmail ağayla gizli müzakereler yürütmüştür. Hatta diyor ki büyük bir meblağ kendisi ve vasıtası için aldıktan sonra, İsmail Simitko sulh etmiştir artık ordunun dönmesi gerekmektedir, diye emir vermiştir. İlhani bir şey yapılmadan dönemeyiz diye itiraz etse de komuta Filipde olduğundan dolayı bir şey yapamamıştır. Mirza Abulkasım bu işin arkasında Tahran'daki İngiliz sefirliğinin olduğunu öğrendik diye not düşmektedir.

Ordu Ziya-al Dovle'ni 50 Kazzakla Salmasda bırakarak Hoy üzerinden geri dönmüştür. İsmail ağa 10 gün sessiz kalmıştır ve Ziya-al Dovle de bir bahaneyle Tebriz'e dönmüştür. İsmail Simitko hakimsiz kalan Salması alarak köhne Şehirli Teymur ağası (Marşimonla Simitko onun evinde konuşmuşlardı) Salmasa hâkim tayin ederek, Fulağ ağa Kürdi (Kürt Polat ağa) Urmiye Nazmiye'sinin başına atamıştır.

Mirza Abulkasım, Simitkonun Salmas ve Urmiyede halka zulüm ettiğini söylemekte ve detaylar vermektedir ancak bu kitapta hepsinin yazılmasının gereksiz olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Simitkonun atadığı adamlar Urmiyelilerden on bin lira ve binlerce silah talep etmişlerdir. Millet onları toplamak için kendi eşyalarını satmaya başlasa da herkes aynı durumda olduğundan dolayı kimsede alacak güç olmamıştır o yüzden Soğuk bulaktan Kürt tacirler ucuz fiyata alıcı olarak gelmişlerdir.

Burada da mezhep farkı kendini göstermektedir nitekim Sünni Kürtler Urmiye halkına halifelere küfrettikleri ve şeyhleri sevmedikleri için işkenceyi hakkettiklerini düşündüklerini Mirza yazılarından öğrenmekteyiz.

Devlet ve Simitko güçlerinin ikinci savaşı

İsmail Simitko defalarca Hoy halkına mektupla, benim kanlım ve düşmanım olan Nimetullah Han İlhanini Hoy hâkimiyetinden ihraç ederek benim hükmüme giriniz yoksa sizi cezalandıracağım diye haber salmıştır. Hoy halkı bu tehditlere aldırmadıklarından bu vakalar vukuu bulmuştur.

Azerbaycan hâkimi Muhbir al Saltana, Zafer-al Dovle Merağeni 600 askeriyle, Seyf al Saltana Hoyini kendi askerleriyle ve Nusretullah Han jandarma komutanını 200 askeriyle birlikte Seyid Taceddin ¹³⁰ köyüne göndermiştir. Bu köyün Halkı Türk ve Şii'dirler. Zafer-al Dovle ve diğerleri İki koşun olarak Şekeryazıda birleşerek toplam 700 askerlik bir koşun oluşturmuşlardır. İlk başta Şekeryazıda oturak eden Simitko adamlarını bir çatışma sonucu Kangeriye¹³¹ taraf püskürtseler de onlara devamlı destek kuvveler gelerek savaş ateşi daha da alevlenmiştir. Devlet ordusu Hoy hâkimi, İlhaninin, onayıyla gelmediği için Hoy'da bulunan Hoy ve Makü askerlerinden 600'e yakın Kürt ve Türk'ten oluşan devlet güçlerini destek olarak göndermemiştir. İsmail Simitko güçleri hep çoğalınca ve takriben 4000'e ulaşınca artık devlet güçleri savaşa savaşa geri çekilerek Seyid Taceddinin yukarısındaki dağda mevzi alıp savaşımaya devam etmişlerdir. Bu savaşta İsmail Simitkonun kendisi de iştirak etmekte idi.

Savaşta bulunanların anlattığına göre, Simitko ordusu kaç bölüme bölünmekte idi. Savaşın ön sırasında Osmanlı Kürtleri ve Meto ağa birlikleri bulunmakta idiler. Osmanlı Kürtleri olduklarını onların uzun keçe şapkaları, geniş şalvarları ve tüfeklerinin hepsinin Osmanlı yapımı olmasından anlamak mümkün idi. Onların ardında Mamedi ve Abdoi aşiretlerinin adamları bulunuyordu. Bunlara İsmail ağa asker üniforması giyindirmişti ve silahları Rus yapımı Çap,3 tir ve 5 tir idi.

Son bölüm ise çok kalabalık olan İsmail Simitko birimidir ki kendisi `de yeşil bir bayrak altında onların içinde bulunuyordu ve dürbünle Hoy'dan destek gelip gelmediğini kontrol ediyordu. Bunların silahları Alman yapımı Şahı tüfekleri idi ve kaç tane mestralyuzlarında bulunmakta idi.

Diğer taraftan Koturda bulunan Milan aşireti (Helodo?) Hoy'dan destek gelmeyeceğini görünce, Sultan ağa Kasım adamlarıyla gizlice diğer taraftan gelip artık kuşatma her taraflı oluyor ve artık rahatça mevzilere saldırarak devlet koşunlarından birçok kişni öldürmüşler idi. Seyid Taceddin halkı dağdan seyrediyorlardı, koşunun kaçma yolunun bile kapandığını görünce herkesin öldürülmesinin yakın olduğunu anlamışlar idi, o yüzden 100 silahlı köylü Milan ve Misto birimlerine ateş açarak koşunun kaçma yolunu açmışlar idi. Koşun açılan taraftan kaçmıştır ancak sonuç olarak bu savaşta 150'e yakın asker, kazzak ve jandarma öldürülmüştür.

Mirza bu savaşta 300 kürdün öldürüldüğünü söylemektedir. Bu o yüzden doğru ola bilir ki devlet koşunları mevzilerde savunmada ancak Kürt orduları açık arazide ve saldırı halinde idiler. Bir de koşun yükseklikte ve Kürtler ise aşağıdan saldırıyorlardı. Salmasda kumaş dükkânı olan kişilerden nakletmektedir ki Kürtler bütün kefen için gereken çit, Çuval bezi (kerbas) vs. kumaşları satın almışlardı ancak yine de yetmediği için birçoğunu kefensiz defnetmişlerdi.

12 binlik bir Simitko ordusuna nasıl 700 kişilik bir koşun gönderilebilir? onu da o zamanın kifayetsiz vali ve hakimlerinden sormak lazım.

¹³⁰ Seyid Taceddin köyü Hoy ve Salmas yolunda Şekeryazının komşusudur. Küresinliler ve diğer yerel halk arasında köyün ismini Setacın olarak teleffüz ederler.

¹³¹ Kangeri (Kaniyan) bir Küresinli köyüdür ve ahalisi Türk ve Sünni'dirler.

Resim ...

İsmail Simitkonun Soğuk Bulak saldırısı

1921 senesi Ekim ayında bin civarında jandarma ve kazzak Soğuk Bulak ilçesinin içinde ve İndir Kaş (İndirkaş) isimle ilçe dışında Melikzade Tahrani kumandasında bulunmakta idiler. Bu ilçenin şimdiki adı Mahabad'dır ve halkının çoğu Soranî Kürtlerindendirler. Bir gün Melikzade ilçe büyükleriyle danışmadan kendi başına kaç kişni tutuklayarak Tebriz'e göndermek istiyor. Mirzanın söylediğine göre askerler milletin namusuna tacizde bulunuyorlardı ve Melikzade de kendisi geceler ayyaşlık ederek, gündüzleri de uyuyordu. Telgrafhanenin müdürünün söylediğine dayanarak hatta İsmail Simitko saldırdığında bile kimse Melikzadeni uyandırmaya cesaret edemiyordu nasıl ki top ve silahların sesi onu uykusundan uyandırmış idi. Bu ayyaşlıkları gören Soğuk Bulak halkı İsmail Simikoya gizlice bir mektup yazarak ondan gelmesini ve onları Melikzadeden kurtarmasını istemişlerdi. İsmail Simitko da ordusunu toplayarak acilen Soğuk Bulağa saldırmıştır. Halkta bunu görünce hemen Kazzak ve jandarmaları öldürmeye başlamışlardı. Melikzade az bir çatışmadan sonra yanlış bir karar vererek arkası dağlık olan İndir Kaş üssü bırakarak ordusuna ilçeye taraf gitmelerini emretmiştir. O an İsmail Simitko askerleri ve Osmanlı Kürtleri ilçeyi muhasara ederek beklemişlerdir. Geceni kuşatmada geçiren Melikzade sabah teslim olma emri verir ve herkes teslim olur. İsmail Simitko, Melikzadeye, ordusunu sıraya düzmesini ister. Sıraya geçtiklerinden sonra onları Misteralyuzla kurşuna düzer ve yaprak gibi yere serer. Herkes ölmediyse dursun ağa ona bahşış verecek diye seslenir. Ölmeyenleri aldatarak belirttikten sonra başlarını taşla ezerek öldürürler. Simitko, Melikzadeni öldürmemiştir ve kendisiyle Salmasa getirerek biraz para vererek serbest bırakmıştır. Anlaşılan şudur ki onu vatla teslim olmaya ikna etmiştir. Teslim olan Kazzak ve jandarmadan herkesi öldürmüştür. Sadece İndir kaşta kalan bazı askerler kaçarak Koşaçaya (Qoşaçay- Miyandoab) giderek kurtulmayı başarmışlardı. Bu olay hem Mirza Abulkasım hem de General Emanullah Cehanbanı kitabında çok dehşetli bir katliam olarak her yeri talan ettikleri anlatılmaktadır. Hatta Neberd-i Şekeryazı ve Saridaş'da kurtulan bir asker kendisini Türkiyeli (İzmirli) olarak göstermesi için Osmanlı bir asker tarafından kurtarıldığı ancak o askerinde nasıl yağma ettiği anlatılmaktadır (bu Osmanlı askeri İsmail Simitkoya katılan Türkiye Kürtlerindendir).

Resim

Kazzak Tugayı Soğuk Bulakta

13 Nisan 1913

Farsça wikipedia

Resim ...

İsmail Simitko tarafından
Katledilen Jandarmalar

Devlet güçleri ve İsmail Simitko Savaşı

Soğuk Bulak katliamından haberdar olan devlet, 40 bin tümen para serdar Erşed Karacadağıye vererek ordusunu oluşturup İsmail Simitko meselesini halletmesini ister. 3500 süvari ve piyade Sofyan kasabasında san görüldükten sonra Tesuc'a gelerek beklemekte kalırlar. Sene 1921 Kasım ayında sekiz yüz jandarma Tahran'dan yeterli mühimmatla ve İngiliz tüfekleriyle Kaptan Lasin ve İsveçli Lonbeze (لون بزع فرنگی سويتدی) komutasında büyük bir haşmet ve azametle Hoy'a giriş yaparlar. Bir gece Kaptana Serdar Erşedden şöyle bir haber geliyor: İsmail Simitko güçlerinden bir kısmını Gilmansaray¹³² ve Handam¹³³ (Xandam) köylerine göndererek aramızdaki hattı kesmek niyetindedir. Bu haberi alır almaz Kaptan büyük bir grup jandarmanı Ağa Mir Hidayet Hoyi adamlarıyla birlikte Hirsek (Xırsək) gediğine gönderir. Orada 3 gün içerisinde kaç sefer çatışma vukuu bulur. Jandarma dağın başını tutarak Kanlı dereye mevzi almıştı. Simitko güçleri saldırdıkları zaman misteralyuzla karşılık vermişlerdir. Bakmayarak ki Simitko güçleri mağlup durumunda idi jandarma Seyid Taceddin köyünden kalkarak Hoy'a gelmiştir. Bahaneleri bu idi: bizim silahlar İngiliz yapımı ve misteralyuzlarda sadece İngiliz fişeği (kurşunu) aldıklarından, kurşunları misteralyuzlarda kullanmak için tüfeklerde itlaf etmeyelim, o yüzden sizden başka tüfekler alarak İngiliz tüfeklerini kullanmayalım diye Hoy'a geldik. Hoy halkından 500 tüfek ve 250 bin fişek toplamışlardı.

Jandarma Seyid Taceddin'i terk ettikten sonra Kürtler oraya saldırmışlardı, o yüzden köylüler her şeylerini bırakıp kaçmaya başlamışlardır. Simitko güçleri Kızılca ve Tesuc'a doğru hareket ederler ancak orada Ahmed Han güçleri sadece 300 kişi olduğundan Simitko güçleri önünde dayanamayarak birçoğu öldürülmüş ve bazıları da esir düşmüş idi. Ahmed Han ve oğlu kaçarak kurtulmuşlardı. Sonra Simitko güçleri Topçu ve Çehregan köylerini talan ettikten sonra Tesuca doğru gitmişlerdi. Serdar Erşed emretmişti ki kimse ateş etmesin ta ki Tesuc bağlarına girene dek, o zaman ateş emri verir ve topla ve tüfikle her taraftan ateş açarlar ve onları Serdar Erşed komutasında ta Gilmansaraya kadar takip ettikten sonra geri dönerler. Simitko güçlerinden 500 kişi öldürüldüğünü söylemişlerdi.

¹³² İranın Doğu Azerbaycan eyaletinin Tesuc ilçesinin köylerinden

¹³³ İran Azerbaycan eyaletinde Salmasdan Tesuca taraf Şekeryazı ve Seyid Taceddin köyleriyle üçgen teşkil eden bir köy

Yestikan Saldırısı

Bir gece Hoy'da Tuğgeneral Han Halef ve Nusret Leşker 200 jandarma piyade 2 misteryuz ve 40 atlıyla birlikte Kaptan Lamin ve Lumbezeden habersiz Handizec köyünden Yestikan (Küresinli köyü) giderek oranı yağma etmek istemişlerdir. Yestikanı kuşatarak sabah ateşe tutmuşlardır. İsmail simitko güçleri orada bulunuyorlardı. İlk başta çok ordu geldiğini sanarak gizlenseler de daha sonra kaç kişi olduklarını görünce köyün etrafındaki dağlara geçerek ateşe cevap vermişlerdir. Sılavdan (Küresinli köyü) İsmail Simitko güçleri yardıma gelerek etraf dağları tutmuşlardır. Jandarma açık yerde kaldığından dolayı birçoğu telef olduktan sonra jandarma komutanı durumu görünce kaçmıştır. Jandarma kaçmaya başlasa da bölgeyi tanımadıkları için Simitko adamları onları yorgun ve sefil bir halde yakalamıştır. Bazılarını o durumda İsmail Simitkonun yanına götürmüşlerdir lakin eski esirlere yaptıklarına bakmayarak onlara elbise giyindirip yol harcı vererek serbest bırakmıştır.

Şekeryazı savaşı

İran'da 22 Şubat 1921'de, darbe sonucu savaş bakanı olan Rıza Han ordunu en yeni silahlarla donatarak İran Azerbaycan bölgesinin önemine vurgu yaparak General Emanullah Cehanbani komutasında güçlü bir ordu Azerbaycan'a göndermiştir. Bu ordu ilk Koşaçay (Miyandoab) ilçesine giderek kaç gün orada kaldıktan sonra Danalı limanından gemilerle Urmu gölünden Tesuc ilçesine hareket ederek Topçu köyü ve Şekeryazıya varmıştır. Şekeryazıda devlet alaylarından Pehlevi alayı Albay Rahim Azer komutasında Simitko güçleriyle savaşmaya başlamıştır. Simitko atçıları devlet askerlerini kandırmak amacıyla Şekeryazı etrafındaki dağlara kendi bayraklarını asarak her tarafta adamlarının olduğunu göstermeye çalışsalar da komutanlar bu hileye kanmayarak savaş tam hızıyla devam etmiştir.

4 Ağustos 1922 Kuzeybatı alayına Tesucdan Küzekünan köyüne hareket ederek Epi dağının yüksekliklerini almalarına ve Handandan Çobanluya giden yolu tutmalarına emredilmiştir. Savaşın ikinci günü savaş tam hızıyla devam ederken Kuzeybatı alayının cephanesi ve suyu bitmek üzereyken Etraf köylülerin gönüllü halkı tarafından katırlarla onlara su ve cephane götürülmüştür.

8 Ağustos da Kuzeybatı alayı Şekeryazı köyünün dağlarını, hem de Topçudağı yüksekliklerini tutarak Hoy alayıyla irtibat sağlanmasını yaratmak gerekmekte idi. 9 Ağustos sabahı simitko güçleri kuzeybatı yüksekliklerinden ve Mafikendi köyünün batısından saldırarak Topçu dağı yüksekliklerini almaya çalışmışlardır. Devlet askerleri saldırı önünde savunma yapamayarak kaçarak adı geçen yükseklikler simitko güçlerinin kontrolüne geçmiştir. Topçu dağı Kuzeybatı alayının elinden çıkınca çok zor durumda kalmışlardır ancak Hoy alayı kaptan Muhammed Han komutasında Misteryuzlarla ve diğer taraftan da 4 Rus yapımı sahra toplarıyla Topçudağını ateş altında tutmuşlardır. Simitko adamları diğer taraftan da Tebriz alayından piyade ve süvari saldırılarına maruz kalınca, Mafikendi köyünün dağına geri çekilerek köyün ağaçlarının içinde mevzi almışlardır. Sultan Erfe komutasındaki alay mevzi alan Simitko adamlarını köyden çıkararak Mafikendine girerek köyü ele geçirmişlerdir.

Kaçanları takip ederek Kangeni (Kaniyan) köyüne giren Simitko güçlerini köyde kıstırmışlardır ancak gece çöktüğü için Kangeniye girmemişlerdir. Diğer taraftan Tuğgeneral Zafer-al- Dogle komutasındaki askerlerle birlikte Şekeryazı yüksekliklerinden, hem de aşağısından Mafikendi istikametinde Simitko adamlarını püskürterek Kangeniye girmeye çalışmıştır ancak birkaç saldırıdan sonra gece olduğu için köyü kuşatmıştır. Sabah saldırı devam eder ve Devlet güçleri köyü alarak Kangeniye girmişlerdir.

10 Ağustos sabah saat 6 da Kuzeybatı ve Hoy alayları Kangeni, Çiçek ve Muğancuk köylerine taraf hareket ederek Kürtleri Silab (Sılav) köyüne taraf takip etmişlerdir. Savaş Çiçek bağlarında şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Simitko güçleri Çiçek bağlarını kaybetmek istemeseler de öncü birinci taburun top ve müsselsel ateşlerine dayanamayarak Berkışlu köyüne taraf kaçarak birinci tabur tarafından takip edilmişlerdir. Birinci tabur Tohid öncü taburuyla birlikte Salmasın batı bölümünü İstefrevan köyüne kadar ele geçirdikten sonra Kuzeybatı ve Hoy alayları 10 Ağustos günü ve 11 Ağustos gecesi Muğancukta geçirerek 11 Ağustos öğle vakti oradan hareket ederek Ulya ve Gülüzan köylerini Karnıyarık ve Çehrik boyunca ele geçirmişlerdir.

Tuğgeneral Fezlullah Zahedi alayı da Simitko güçleriyle savaşıp onları Çobanludan, Mafikendiden Kızıldağ istikametine takip etmiştir. Dilmekanda (Salmasın eski ismi) Emer Han (Simitkonun sağ kolu) 8 yüz adamıyla iki saat boyunca devlet güçleriyle savaştıktan sonra savunmayı bırakıp kaçmışlardır. Pehlevi alayı tarafından da savaşın üçüncü gününde saat sabah 4'ten itibaren devam etmiştir. Simitko güçleri panikle Bozdağ boyunca yerlerini değiştirmekteyken devlet ordusu dürbünlerle onların hareketlerini ve taktiklerini anlamaya çalışmışlardır. Devlet alayları gediklerin yollarını kapatarak İsmail Simitko adamlarının kaçmasına mâni olmak istemişlerdi. Bu sırada Hasan Han komutasında topçu alayı yeşil bayrakla gizli bir şekilde hedefleri bulmaya odaklanmıştı. Pehlevi alayı komutanı bazı hedefleri topçu alayına vererek vurulmalarını istese de kaç asker dürbünler ellerinde haber vermişlerdir ki bazı İsmail Simitko atçılarında kaç grup halinde bir süredir dağın boşluğunda ve göğsünde atlardan inmişler, nitekim önemli hedef olduğunu düşünüyorlardı. Hemen topçu alayından peyderpey ve süresiz top atışları söz edilen hedefe doğru başlamıştır. Hemen toplantılar dağılmış ve savaşlarda olduğu disiplinli geri çekilme yerine perakende şekilde devlet askerlerinin önünden kaçarak Köhne Şehre, oradan da Çehrike taraf geri çekilmişlerdir. Vurulan hedefte İsmail Simitko, Emer Han ve diğer Kürt aşiret ağaları bulunuyorlardı. Simitko güçleri Salmasa girmeyerek direk Köhne Şehre ve Üç Tepelere taraf geri çekilmeye devam etmişlerdir. Pehlevi alayı Salmas ve Köhne Şehre taraf giderek oraları aldıktan sonra Üç Tepeleri tutarak Çehrik'e gitmeleri baş komutan General Cehanbani tarafından emredilmiştir. O bölgelerde Simitko güçlerinden herhangi bir savunma olmamıştır. Bu savaşta İsmail Simitko güçleri yaklaşık on bin kişi olarak tahmin edilirken devlet güçleri 8 bin idi. Devlet ordusu geceni Yoncalık dağının yüksekliklerinde geçirmiştir. Bu dağda su bulunmamakta idi ve dağın alt bölümünden su bulmak gerekiyordu. Tugay Generali Fezlullah Zahedi, kaç atlı Somay köylerine göndererek keşif yapmak istemiştir. Belli olmuştur ki bütün köyler boşaltılmıştır sadece Beste-kabad köyünde bir yaşlı kadın kalmıştır. Simitko taraftarlarından 3 atlı İskendiyan köyüne gelmişlerdi ancak devlet atlılarını fark ederek kaçmaya başlamışlardı. Takip ederek birini silah ve atıyla yakalamayı başarmışlardı.

Alay, geceni Yoncalık'ta geçirdikten sonra sabah Çehrik'e taraf hareket etmiştir. 12 Ağustos sabahı ordu Gülizan köyünden Çehrik köyüne taraf hareket etmiştir ancak haber gelir ki İsmail Simitko ve adamları Çehriki tahliye ederek kaçmışlardır. Ordu sorunsuz bir şekilde saat 09:15 de Çehrik köyüne girmiştir.

Ordunun Çehrik'e girmesi

Çehrik köyü dağların kucığında yeşil ve tabiatı güzel bir vadidir. Simitko Çehrik'de satranç şeklinde binalar yapıp kendi kurduğu hükümetin işlerini oradan yapıyor idi. İçerisinde bir havuz olan köye Zola çayından su çekerek dolduruyorlardı. Albay Rahim Azer bu güzel köyden etkilenerek oranın yıkılıp yakılmasına karşı olsa da diğer komutanlar bura ne kadar güzel olsa da- kendi deyimleriyle- "Leş yiyen hayvanın yuvasıdır (bela yuvası)"¹³⁴ diye muhakkak yıkılmalıdır diyerek dinamit ve bombayla patlatmışlardır.

14 Ağustos gecesi Çehrikde kalarak sabah emir üzerine ordu Köhne Şehir ve Salmasa taraf hareket etmiştir. Köhne Şehir- Salmas yolunda İsmail Simitko Sarıdaş dağı, Delazi ve Kelareş (Kalereş) köylerine gitmiştir diye haber gelir. Tuğgeneral Zahedi alayına Sarıdaşa giderek onu takip etmelerini emretmiştir. İlaveten Hamadan süvarilerine Çehrike dönerek Sarıdaş dağına gitmeleri Zahedi tarafından emredilmiştir. Kendi alayı 15 Ağustos Köhne Şehirde kaldıktan sonra sabahı Çehrik'e dönerek orada kalmışlardır. Hacı Ali Han Yaver, Sarıdaş ve o bölgede İsmail Simitko ve adamlarından kimse kalmamıştır diye haber getirmiştir.

Alaylar yavaş yavaş ilerlerken bütün Somay köylerine uğrayarak hepsinin Simitko güçlerinden temizlendiğini sağlamışlardır. Birkaç ufak çatışmadan başka büyük bir savaş olmamıştır. Ordudan bir kısmı Çehrik ve Sarıdaş tarafından Memekan köyünden Urmiye istikametinde, diğer kısım ise Albay Kelbeli Han Nahçıvani komutasında Karabağ (Qarabağ), Karaveren (Qərəvərən) və Ahili (Əxili) gediklerini alarak kalan Simitko adamlarıyla çatışarak İstisu ve Zindeşt köylerine varmışlardır.

Artık İsmail Simitko ve adamları Osmanlı topraklarına kaçarak bazı adamları devlet ordusuyla küçük seviyede çatışmışlardır nitekim ordu Urmiyeye taraf hareket etmiştir.

¹³⁴ Nabard-e Şekeryazi ve Sarıdaş s. 212

Mintika Simitko ordusundan temizlendikten sonra artık silahlı bütün aşiret ve kavimler silahlarını bırakarak devlete tabi olmalıdır. Devletin güvenliği sağlayacağına güvenerek herkes silahsızlanmalıdır. Bu silahlı kavimlerden biri de Küresinlilerdir.

Küresinli silahsızlanması

16 Ağustos 1922 sabahı saat 7 de Tuğgeneral Fezlullah Zahedi ordusu Dilmekan`a (Salmasın eski ismi) hareket etmiştir. Tuğgeneral Zahedi Dilmekandan, Muğancuk ve Silabın (Sılav) batısında yerleşen Küresinli reisleri ve aksakallarına mektup yazarak onları silahlarını teslim etmeye ve devletin emirlerine itaat etmeye davet etmiştir. Mektubu Seyyid Hasan Salmasıyla onlara göndermiştir. 17 Ağustos gecesi birimler Dilmekanda oturak ettikten sonra aynı gün sabah saat 11 de Muğancuk yoluyla Sılav`a hareket etmişlerdir. Birimler 18 Ağustos gecesi Silavın kenarında oturak etmişlerdir.

Sılav köyünde su bulunmuyordu ve görünen oydu ki köyün arazisi iki üç verst (Rus ölçü vahidi ki her verst 1067 metredir) uzaklıktaki köyün kenarından geçen bir nehirden sulanıyordu. Tuğgeneral 18 Ağustos sabah saat 7`de ordunu Sılavın kuzey batısında yaklaşık 4 kilometre uzaklığındaki Raviyan köyüne taraf hareket ettirmiştir ve orada adı geçen Mir Hüseyin (Yazar yanlışlıkla Seyid Hasan`ı Seyid Mir Hüseyin yazmıştır) onlara katılarak bildirdi ki Küresinliler devletin silahsızlanma çağrısını kabul etmeyerek Osmanlı toprağına göç etmektedirler. Muğancuktan sonra ordunun yolu üzerinde yerleşen (Rikabad-Rikava, Seremerik, Verdan, Şorik, Silab-Sılav, Orban) gibi köylerin hepsi boşalarak, tarımlarının bazıları biçilmiş, bazıları biçilmemiş halde bırakılmıştır. Aynı gün sabah saat 9 da alay, Orbandan Küresinlileri takip etmek için hareket etmiştir. Alayın hareket hattı bir eğri yol idi ki takriben 5 kilometre batıya ve orada takriben 6 kilometre Karakaya Çay deresinden doğudan batıya uzanıyordu.

Kara Kaya civarlarında Küresinlilerden bazıları alay tarafından görünüyordu. Onlar dağın zirvelerinde mevzilenerek ailelerinin ve mal hayvanlarının hareket hattını koruyorlardı. Tuğgeneral raporunda böyle diyor: “18 Ağustos gün orta saat 12`de silahların ateşi başladı. Eşrarin, namuslarının esir düşme tehlikesi olduğu için çok sert biçimde savunma yapıyorlardı ve sadece bizim top atışlarımız ve Ahmedi taburunun ateşleri onları zirveleri bir bir terk etmeye mecbur ettirdi ve yavaş yavaş batı yüksekliklerine geri çekilmelerini sağladı. “ Alayın Kara kaya yakınlarına ulaşmak için kat ettiği yollar o kadar zor yollar idi ki Kara Kaya batısından o gün düşmanın takibi takriben üç dört kilometreden fazla mümkün olmamıştır. O yüzden alay 19 Ağustos geceni dağlarda geçirmiştir.

Küresinlilerden iki ceset mevzilerinde geri kalmıştı. Diğer cesetleri var ise de beraberlerinde götürmüşlerdi. 19 Ağustos saat 3 gece yarısından sonra Küresinliler mal hayvanlarıyla birlikte Raviyan deresinden Keşkul gediği ve Osmanlı sınırına taraf hareketleyken alayda takip etmek için hareket etmiştir.

Hamadan süvarileri Raviyan deresinin kuzeyinden, Pehlevi alayı derenin içinden ve Ahmedi taburu derenin güney yüksekliklerinden batıya taraf ilerlemişlerdir.

19 Ağustos takriben sabah saat 10 da Hamadan süvarileri sağ taraftan Küresinli çekilme hattını tehdit ederek Pehlevi alayı zincir şeklinde onlara saldırmıştır.

Savaş takriben iki saat devam ettikten sonra anlaşılmıştır ki devletin öncü taburu sınır hattını geçerek Hiratuvalazinin (هيراتوالاڤالزى) yakınlarına kadar gitmiştir, o yüzden hemen Tuğgeneral birimlere elde ettikleri ganimetler ve esirlerle geri dönün diye emretmiştir.

Devlet kuvvelerinin 18- 19 Ağustos çatışmalarında hiçbir yaşam kaybı olmamıştır.

Küresinli kaybı 19 Ağustos` da çok ağırdı ancak Osmanlı topraklarına girdikleri için takip edemediklerinden dolayı onların dakik telefati malum değildir. Devlet birimlerinin 18-19 Ağustos çatışmalarında kaybettikleri şunlardır:

Bir adet 10 kurşunlu İngiliz tabanca (tüfek). Kurşun mahzenine isabet ettiği için kullanılmaz hale gelmiştir.

İngiliz kurşunu 9297 adet

Rus kurşunu 14224 adet

Arisak kurşunu 2125 adet

Top güllesi 12 adet

18-19 Ağustos savaşlarında devlet takriben 2500 inek, koyun, geçi, sığır ve eşek şimdilik vatandan kaçıp Osmanlıya sığınanlardan ganimet edinmişlerdir.

Artı o nahiyenin Küresinli ulemasından Muhammed Kesim Efendi (Muhəmməd Qəsim Əfəndi, محمد قسيم افندي), Muhammed Sadık ve Muhammed Parsa yanında takriben 150 kişi erkek, kadın ve çocukla birlikte esir düşmüşlerdir.

Tuğgeneralin raporuna dayanarak, Muhammed Kesim efendini Osmanlıya geçen müritlerine güvence vermesi ve İran'a dönmelerine ikna etmesi için saygıyla ağırlanıp serbest bırakılmıştır. Diğerlerine kişi başı 5 kıran (Qıran) vererek bırakmışlardır. Sadece Muhammed Sadık ve Muhammed Parsanı geçici olarak Muhammed Kesim Efendinin işini yapmasına vesika olsun diye kendileriyle Hoy'a götürmüşlerdir.

20 Ağustos gecesi alay Keşkul gediğinde kalarak sabahı Yezdikan'a (Yestikan) taraf hareket etmiştir.

Bu alayın savaş operasyonu burada son bulmuştur.

9-10-18-19 Ağustos savaşlarında birkaç silah ordu birimlerin eline geçmiştir.¹³⁵

Diğer silahlı kavimler ve aşiretler

Gördüğümüz gibi 6 sene içinde defalarca devlet güçleri İsmail Simitkoyla savaşsalar da hiçbirinde başarılı olamamışlardı ve oda Ahmed Şah idaresindeki Kacar silsilesinin zor durumda olduğundan ve devlet kifayetsizliğinden ileri gelmekte idi. Tebriz'de Meşrutiyetçiler Hükümetle savaşmakta idi ve Şeyh Muhammed Hiyabani (Xiya-bani) öldürülmüştür. Devlet Kazzakları Tebriz'e girmiş ve birçok Meşrutiyetçini idam etmişlerdi. Orduda bazı kişiler meşrutiyet taraftarı olarak devlet adına savaşmak istememekte idi.

İran'ın birçok yerinde isyanlar başlamış ve birçok kavim ve aşiret silahlanarak özerklik edinerek kendi mıntıkasına hâkim olmuştur. O cümleden:

- Zengan şehrinin Hamse mıntıkasında Avşar ili Cihanşah Han idaresinde özerklik ilan edip vergi vermekten imtina etmiştir.
- Avşarların bir tiresi Bahadır al Saltana isimli başçısıyla Sain Kala¹³⁶ ilçesinde isyan ederek devlete boyun eğmemişti.
- Kürdistan eyaletinde bütün aşiretler silahlı idi ve devlet Senendec şehri harici hiçbirinde hakimiyeti bulunmamakta idi.
Köyler Kürt aşiretlerinin elindeydi ve mıntika güvenliğinde devleti tanımayarak kendileri direkt önlem alıyorlardı.
Bu aşiretlerden Kubadi, Babacani, Avrami, Cevanrudi, Gorani, Sencabi, Kelhor, Hemavend vs. saymak mümkündür.
- Lorestanda Kebirkuh da Lor aşiretleri devletten özgür bir şekilde davranıyorlardı.
- Huzistan da Şeyh Mahmere devlet güçlerini kesinlikle kendi mıntıkasına bırakmıyordu.
- İsfahan'ın batı ve güneybatısında Bahtiyarlar İngilizlerle iyi ilişkideyken İran devletinden emir almıyorlardı.
- Fars eyaletinde Kaşkai (Qəşqai) Türkleri kendi il reislerinden başkasının sözünü dinlemiyorlardı.
- Kirman'ın güneyinde eşkıyalar güçlenmiş ve devleti gale almıyorlardı.
- Baluçistanda 4 il mıntıklarını kendi aşiret sistemiyle idare ediyorlardı.

¹³⁵ Gard Sütun Komutanı- Tuğgeneral Fezlullah Zahedi Basir Divan raporu – Neberd-i Şekeryazi ve Sarıdaş Kitabı

¹³⁶ İran- Batı Azerbaycan eyaleti ilçelerinden biri

- Horasan da 1921 senesinde Muhammed Taki (Təqi) Han devlete isyan etmişti.
- Meşhedin kuzeyinde Zaferanlu ve Şadlu kavimleri kendi istiklalini alarak devletten emir almıyorlardı.
- Türkmenler ikiye bölünüyordu. Doğu Kokelan Türkmenleri Serdar Muazzez Bocnurdı önderliğinde, ki aynı zamanda Şadlu Kürtlerinin de önderliğini yapmakta idi. Batı Türkmenleri Yemut Türkmenleri (Atabay, Ağ Atabay ve Cafer bay). Hiçbir Türkmen boyu devletten emir almıyordu.
- Batı Azerbaycan'da Kazım Han, Kuşçu kasabasında devlete isyan ederek devletle savaşıyordu.

1922 Ağustos olaylarından netice

Bu hadisenin olması bize Küresinlilerin o dönem silahlı olmalarını göstermektedir. O dönem Küresinlilerin neden silahlandıklarını okuyucumuz iyi anlasın diye Ermeni-Asuri ve İsmail Simitko olaylarını detaylarıyla anlattık. Olayları okuduktan sonra Küresinliler İsmail Simitko güçlerinden olmadıklarını anlıyoruz nitekim devlet ordusu Simitko güçlerinin sınırı aşmalarından emin olduktan sonra diğer aşiret ve toplulukların silahlarını teslim etmelerini istemiştir. Simitko gücü önünde devlet senelerce dayanamayarak hakimiyet batı Azerbaycan'ın birçok yerinde onun eline geçmiş olduğundan dolayı Küresinliler de ona tabi olmak zorunda kalmışlardır. O dönem Küresinliler Sünni mezheplerinden dolayı Şii Türklerden baskı ve eziyet gördükleri için Sünni olan Kürtlerle kendilerini daha yakın hissetmişlerdir. Tarihi yazılardan anladığımız kadarı ile Küresinliler İsmail Simitko ve adamlarına dostane münasebet göstermişlerdir o yüzden Simitko güçleri onların köylerinde kalmış ve kendilerine baz olarak kullanmışlardır. Bu konuyu en azından Yestikan, Sılav ve Şekeryazı için, kaynaklardan anladığımız kadarıyla, söylemek mümkündür. Simitko yanında savaştıklarına ve yahut ona askeri yardımda bulunduklarına dair hiçbir tarihi belge bulunmamaktadır. Hatta devlet generali silahlarını bırakmaları için mektup gönderdikten sonra bile orduyla başka bir yere gitmekte idi ki gönderdiği elçiden Küresinlilerin Osmanlı topraklarına gitme haberi gelince onları takip etmeye başlamışlardır.

Simitko güçlerinden olsalardı ve yahut ona savaşta yardım etselerdi devlet güçleri onların yanından (Şekeryazı, Kangeni, Çiçek, Sılav, Verdan, Yestikan, Rehal vs.) geçip Çehrike giderler miydi?

Sadece devlet doğal olarak İran'ın Azerbaycan eyaletinde kendisinden başkasında silah bulunmasını istemiyordu. Bu sebepten dolayı Avşarları, Türkmenleri ve hatta Şii olan ve zaman zaman İsmail Simitkoyla da savaşan, Kazım Han Kuşçuya bile silahının teslim etmesini istemiştir, kabul etmeyince de zor kullanmıştır. Küresinliler devletin silah bırakma çağrısına nasıl bir cevap vereceklerini duyduklarımızdan şöyle anlamaktayız. Bütün anlatılan olaylardan sonra teslim çağrısına Küresinli aksakalları Sılavda toplanarak istişare etmişlerdir. Bir tarafta güçsüz ve devrilmeye müsait bir Kacar Şii devleti, diğer tarafta ise ana topraklarında yıkılmış Osmanlıdan doğacak olması muhtemel bir cumhuriyet. Bir tarafta İran'da orduya bulunan güvensizlik, diğer tarafta haberini aldıkları yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'ne yüreklerindeki ümit. Küresinli aksakalları Türkiye onları kabul edecektir diye düşünüyorlardı çünkü daha önce de Osmanlıya sürekli göç eden akrabaları bulunmakta idi. Bütün bunlara bakınca böyle bir karar almaları mantıklı görünmektedir ancak eğer bu göç ordu gelmeden önce yapılırsa idi belki o şekilde hüsrarla bitmezdi, diye düşünüyoruz.

Rıza Hanın gönderdiği ordu onları İran'da kalmaya ikna etmeye çalışsa da zor kullanmaya başlamıştır. Ailelerini göç esnasında korumaya çalışan Küresinlilerin üzerine güçlü bir ordunu sürerek bazılarını öldürmüş diğerlerini de esir alarak birçoğunun mallarını ganimet olarak ellerinden almıştır.

Sarıdaş savaşı

Sarıdaş savaşı bizzat savaşta bulunan Majör Eyyub Beбри tarafından anlatılanlar naklen aktarılacaktır. Eyyub Beбри Kuzey Kafkas Tatar boylarından Kuban nehri Türklerindendir. Asıl ismi Cyghan Tatarin idi ve Ruslar İran'da Kazzak askeriyesini kurduklarında Tebriz'e atanmıştır. Rıza Han tarafından sadece İranlılardan oluşan harbi kuvvetlerini kurduğunda, Rus müsteşarları işten ihraç edilince, adı geçen şahıs İran vatandaşlığına girerek ismini değiştirerek orduda görevine devam etmiştir. Daha önce Simitkoyla olan başarısız savaşlarda bulunduğu için

tecrübelerinden dolayı bu görevde yer almıştır. Şekeryazı savaşında Nahcivanlı Albay Kelbeli Han alayında savaşta iştirak etmiş idi.

Simitko ve adamlarının Türkiye topraklarına kaçtıklarını öğrenen devlet, sınırda operasyon yapmak için alayları Kelereş ve Sarıdaş yüksekliklerinde 10 kilometre boyunca savunma hattı oluşturmalarını sağlar. Sabahı bir süvari tabur Türkiye sınır koruma askerleriyle müzakereler için gönderilir. Majör Becri Kelereş köyünde konuşlanmak için emir alır ve gündüz köye vardığı için bölgeye hâkim olmak amacıyla etrafta keşif yapmak için zamanı olur ancak gece varan süvari taburlar mıntıkaya tanış olmak zamanları olmamış idi. Ailelerini sınırdan geçiren Simitko adamlarıyla dönerek saldırmaya devam ederler. Hamadan alayı yolun zor olduğu için zamanında varamadığı için sağ tarafta ağır silah alayı ve sol tarafta Erdebil alayı hezimete uğrayarak geri çekilirler ancak Majör Becri alayı Kelereşte sabaha kadar savunma yapmıştır. Gündüz de savaş bütün şiddetiyle devam eder lakin Türkiye sınır askerleriyle müzakerelere giden süvari tabur dönünce bütün alaylar Zola çay boyunca geri çekilerek Temeravada toplanmalı diye emir gelmiştir. Hamadan alayı da geceni yüksek dağlarda geçirerek küçük çatışmalardan sonra Temeravaya doğru geri çekilmiştir. Temerava yakınlığındayken, bir grup silahlı Kürt köylerine dönerek buğdayları kovanlardan çıkarıyorlardı diye haber geldi (o bölgede buğdayları yeraltı kovanlarda rezerv ediyorlardı). Majör Becri o köyü kuşatarak çatışma çıkarmıştır. Silahlı Kürtlerin başında Heso isimli biri bulunuyordu ki aynı zamanda o köyün ağası idi. Çatışmada Becri alayından 3 yaralı ancak karşı taraftan Heso öldürülür ancak diğer silahlılar kaçmışlardır.

Hesonun büyük kellesinden herkes taaccüp ediyordu (başı normalden büyükmüş). Onu vuran Çavuş Majör Becriye haber vermeden Heso'nun kellesini kestikten sonra bir çuvala atarak kendisiyle götürmüştür. Alay Temeravaya varınca askeri sütun komutanı Albay Kelbeli Han Nahcivani geride kalan alayların durumunu kontrol için yanlarına gitmiştir. Çavuş Hesonun başını ona gösterir ancak komutan bu çirkin harekete çok kızır ve çavuşa dönmesini ve kelleni cesedin yanına bırakmasını emretmiştir. Kaç atlı çavuşla birlikte kelleni götürerek köye girmeden yolun kenarına bırakarak dönmüşlerdir. Hesonun 42 silah tutan oğlu (oğul ve torun muhtemelen) vardı ve köyün kenarında babalarının kesilmiş başını görünce babalarının na'sını toprağa verdikten sonra intikam için Temeravadaki Becri alayına saldırmışlardır. Koruma noktalarını yerlerinden sürerek yükseklikleri tutarak oradan devlet ordusunu ve atlarını ateş altında tutmuşlardır. Sütun komutanı, Tatarine, köyün arkasından dolaşarak Kürtlerin arkasından saldırmalarını emretmiştir. Bu operasyon başarılı olmuştur ancak Tatarin alayından 3 kişi vurularak öldürülmüş ve ikisi de yakalanarak esir düşmüşlerdir. Hesonun oğulları yakalanan devlet askerlerini babalarının başının kesilmesinden dolayı azarladıktan sonra onlarla şöyle bir haber göndermişlerdir: "Simitko bizi zorla kendine asker edip bütün Kürt aşiretlerini bedbaht etmiştir, kendisi de sınırı geçerek yabancı ülkelere iltica etmiştir. Bize güvence (eman) verin teslim olup kendi tarım ve köycülük işlerimize dönelim". Bu olaydan sonra Tuğgeneral Cehanbani bizzat alayları kontrol etmeye ve yenilginin sebeplerini öğrenmek için Temeravaya gelerek, herkesi yerli halkla ve esirlerle lütuf ve merhametle davranmalarını tembih etmiştir. Tekrar alaylar Türkiye sınırına hareket etmişlerdir ancak Simitko ailesi ve adamlarıyla birlikte sınırı geçtiği için, Türkiye sınır askerleriyle müzakerelerden sonra ordu geri dönmüştür. Aynı zamanda devlet, kaçan köylüleri yerlerine yerleştirerek güvenliyi sağlamıştır.¹³⁷

İsmail Simitko Türkiye toprağında

Devlet ordusu Çehriki ele geçirdikten sonra anlaşılmıştır ki İsmail Simitko bütün ailesi ve yaklaşık bin askeriyle birlikte Türkiye toprağında Saray bölgesinde bulunan "Dar Dere" denilen yere intikal etmiştir. Dar Derede bir gece Hertoşi isimli büyük Kürt aşireti onlara saldırarak savaştıktan sonra at, deve ve katırlarını çalarak kendileriyle götürmüşlerdir. Daha sonra da Abdoi Kürt aşireti kalan hayvan, at ve katırlarını İsmail Simitkonun elinden alarak İran topraklarına dönmüşlerdir.

Osmanlı askeri, pusu kurarak İsmail Simitkoya saldırmıştır ve adamlarından birçok kişiyi o cümleden çok cesur adamlarından Baverd'i (بلورد) hem de eşi Cevahir'i öldürmüştür.

¹³⁷ Nabard-e Şekeryazı ve Sarıdaş s. 256-262

Cevahir hanım Hüseyin ağa Tekirlunun kızı idi ve yaralı iken askere yalvarmış ki bu yara beni öldürmez, kendinizle beni Vana götürün ve tedavi edin, ancak asker itina etmeyerek onu öldürmüştür ve parmaklarındaki pahalı yüzükleri çıkarmaya zamanı olmadığından elini kesmiş kendisiyle götürmüştür. Osmanlı askerleri İsmail Simitkonun 9-10 yaşlı Hüsrev (Hosrov -Xosrov) isimli oğlunu kendileriyle Vana oradan da Ankara'ya götürmüşlerdir.

Bu olaylarda İsmail ağa 7 katır yükünde bulunan paralarını (lirasını) ve eşini, oğlu ve yakınlarını kaybedince kardeşi Ahmed ağa ve iki adamıyla yüce bir dağ başında oturarak külâhını yere atarak yüksek sesle ağlamıştır. Türkiye Simitkoya baskı yaparak ondan Türkiye topraklarını terk etmesini istemiştir, aksi halde İran ordusuyla birlikte onlara saldıracaklarını bildirmiştir. Simitko da bu baskıya dayanamayarak yanında kalan adamlarıyla birlikte Irak topraklarına intikal etmiştir ve 1930 yılına kadar orada kalmıştır.¹³⁸

İsmail Simitkonun İran'a dönüşü ve akıbeti

Ordu genel Başkomutanı Timsar Muhammed Mezheri ve Tebriz ordu majörü Yedullah İbrahimi Sultan, bu hadiseye bizzat şahit olan kişiler olarak olayları biraz farklı anlatmışlardır. Burada ikisinin de anlattıkları okuyucularımıza sunulmaktadır.

Timsar Ordu Başkomutanı Muhammed Mezherinin anlattıklarının özeti:

Sene 1930 Haziran ayında İsmail Simitko kaç sene ailesiyle birlikte Irak'ta ikamet ettikten sonra yaklaşık 8 yüz atlısıyla ve Herki Kürt aşireti ağası Hurşit ağayla birlikte Üşnü (Üşneviye) civarında sınırı geçerek İran şahından bağışlanmasını ve İran'da ikamet için izin verilmesini talep etmiştir. Hacib ağa Herki ve diğer devlet taraftarı olan Kürt ağalarından Devlete verildiği istihbarata göre, İsmail ağa Tuğgeneral Zafer-al Dovle'ni (Tuğgeneral Mukaddem) rehin alarak diğer muhalif Kürt aşiretleriyle birlikte, devlete isyan etmek için döndüğünden yana idi.

Tuğgeneral Zafer-al Dovle Simitkonu öldürmek için idam mahkûmu Muhammed Han Karacadaği'ye İsmail Simitkonu öldürmesi halde serbest kalacağını vadetmiştir. Bu planları hayata geçirmek için Simitkonu oyalamak ve zaman kazanmak gerekmekte idi. Ordu komutanı Tuğgeneral Dr. Alam'i Urmıyeye oradan Üşneviye'ye göndererek ordu komutanlığının görüşmeye hazır olduğunu Simitkoya iletti.

Karacadaği yakalanmaktan önce emrinde olan 3 Eherli askerini de isteyerek arabayla Gulmanhaneden Üşneviye'ye gitmiştir. Akşam güneş batmadan Simitkonun bulunduğu yere varır ve görür ki bütün yükseklikleri Herki ve Şikak aşiretlerinin silahlı adamları tutmuşlardır. İsmail Simitko da her an Tuğgeneral Zafer-al Dovlenin gelmesini beklemektedir. Karacadaği girince İsmail Simitko sorar "Bes hanı Zafer-al Dovle?" (Peki Zafer-al Dovle nerededir?) arka arabayla birazdan varır diye cevap almıştır. Simitkonun oğlu Hüsrev (Xosrov) ve Herki Hurşit ağa sağa sola yürüyerek beklemekte idiler. Bir an İsmail ağa ve Hurşit ağanın arkası Karacadağiya dönünce askeriyle birlikte ani bir hareketle harabe duvarın arkasına atlayarak Hurşit ağa ve İsmail Simitkoya ateş ederler. Hurşit ağa anında ölür ancak Simitko yaralı halde kendini bir çukura atarak çatışmaya başlar.

Karacadağdan ateşlenen ikinci kurşunla İsmail Simitko öldürülmüştür. Herki ve Şikak silahlıları da ateş etmeye başlamışlardır ancak az çatışmadan sonra karanlık çöktüğü için ve Karacadaği ve yanındaki adamı yüksek sesle "devlet ordusu geldi" diyerek onları kandırmışlardır. Silahlılar Hurşit ağanın na'sını almayı başarırlar ancak Simitkonun oğlu Hosrov ne kadar çalışsa da İsmail ağanın na'sını alamadan kaçmaya mecbur kalmıştır. Karacadaği İsmail Simitkonun cesedini hemen arabaya atarak Urmıyeye doğru yola düşmüştür. Urmıyede 3 gün Simitkonun cesedi sergilendikten sonra toprağa verilmiştir.¹³⁹

Tebriz ordusu majörü Yedullah İbrahimi Sultan, şöyle anlatmaktadır:

İsmail Simitko adamlarından olan ve yaralanarak devlete esir düşen Teymur isimli şahıs Azerbaycan Ordusu komutanı tarafından majör İbrahimi yanına gönderilmiştir. Majör İbrahimi Simitkonun eski adamı Teymur

¹³⁸ دستنوشته های میرزا ابولقاسم امین الشرع خویی - Mirza Abulkasim Hoyu Emin al Shar el yazıları kitabından - s.47

¹³⁹ Nabard-e Şekeryazi ve Sarıdaş S.265.266

vasıtasıyla İsmail Simitkoyla bağlantı kurarak ona mektupta güvence vad ederek kendisini sefillikten kurtarmasını ve vatani İran'a dönmesini istemiştir. İsmail Simitko kendi hayalinde onu isyana teşvik eden ve destekleyen ülke şimdi de İran rejimini onu davet etmeye zorlamıştır hayaliyle davete kanarak İran'a giriş yapmayı kabul etmiştir. Simitko, Barzani bölgesini terk ederek Üşneviyeye gelmektedir diye Majör İbrahimiye istihbarat gelmiştir. İbrahimi Mahabad'a gelerek oradan telefonla Üşneviye alay komutanı Albay Novruzi'ni arayarak durumu öğrenmek istemiştir. Anlaşılan şudur ki İsmail ağa, Herki aşireti başı, Hurşit ağa yanına giderek devletten görüşme talep etmiştir. İsmail ağa 20 kişiyle Üşneviyeye giriş yapmıştır ancak çok tez bir zamanda 600 kişi yerel aşiretlerden ona katılmışlardır. İbrahimi Üşneviyeye taraf yola düşerek sabah 11 de oraya varmıştır. Albay Novruzinin evinde Doktor Amir Alam ve İsmail Simitkoyla karşılaşmıştır. İbrahimiye göre Simitko kendini çok koruyormuş ve evden çıkmayarak toplu alanlarda bulunmuyordu o yüzden onun gibi dikkatli birini buraya kadar getirmeni kendine büyük bir başarı gibi görmekte idi. İbrahimi Kendi kendine şöyle düşünmüştür: eğer Simitko plandan haberdar olursa ilk önce onu öldürecektir diye hemen Üşneviyeni terk ederek yakında Gendevile köyünde beklemiştir.

Yarım saat geçmeden İsmail ağa durumdan şüphelenerek şöyle planlamıştır ki: Üşneviye alayını sessizce yok edersek Tuğgeneral Zafer-al Dovle ni (Tuğgeneral Mukaddem) eğer korkusuzca Üşneviyeye girerse onu tutarak elimizde koz olarak kullanabiliriz. Bu amaçla Hurşit ağa adamlarıyla birlikte Albay Novruzinin evine göndererek onu yakalamasını emretmiştir. Albay damda idi ve Hurşit ağa onu çağırır ancak o inmeyince adamlarını dama gönderir ancak albay kapını kilitlemiş idi. Albay silahla bir el sıkır ve Hurşit ağanın bir adamını vurur. Aynı zamanda ateş sesi duyan kapı koruyucuları silaha sarılırlar ancak Hurşit ağa daha erken davranarak onları vurur. Albayın telefoncusu başka bir odadan hemen Hurşit ağaya sıkarak onu vurur. Muhammed isimli albayın adamlarından biri arka taraftan Milli parka giderek İsmail ağa fark eder ve nişan alarak İsmail ağa vurur. İsmail ağa aceme bir küfrederek yere düşer. Yan evin ikinci katından 1.teğmen Mübeşşir ikinci kurşunu İsmail ağaya isabet ettirir. Kadan Subay İsmail Han da üçüncü kurşunla İsmail Simitkonun ölümü kesinleştirir. Adamları, başlarının ölümünü görünce panik halinde askeri disiplini kaybederek ferdi olarak savunmaya başlarlar. Bu olayda Kürtlerden 40 kişi öldürülür ve Herki aşiretinden savaşanlar Hurşit ağanın cenazesini alarak geri çekilirler ancak Şikaklar sadece İsmail Simitkonun oğlu Hosrova alarak geri çekilirler ve İsmail ağanın na'sını almaya fırsat bulamazlar. Cenazeni hemen Üşneviyeden Urmiyeye götürmesi için Muhammed isimli biri görevlendirilir. Olay ve Simitkonun öldürülmesi hemen telgrafla Rıza şaha bildirilir ve onun ve askeri komutanların sevincine sebep olur.¹⁴⁰

İki olaydan sonuç

İki olay sanki birbirlerini tamamlamaktadır. Seneler sonra İsmail Simitkonun kendi kendiliğinden gelmemesi hissedilmektedir. İran'ın eskiden beri bu sistemi kullanarak yalanlarla ve vaatlerle istedikleri hedefleri içeriye çekip yok etmesi alışılan bir siyasettir. Teymur isimli şahıs vasıtasıyla İsmail Simitkoyla bağlantıya geçilmesi inandırıcıdır ve o şekilde onu ikna ettikleri gayet mantıklıdır. Bu Teymurla acaba Simitkonun çok yakın arkadaşı olan ve Salmasın hakimiyetini ona veren Köhne şehirli Teymur ağa aynı kişiler mi? Maalesef bu konuda yeterli bilgi olmadığı için teyit ve yahut reddedemiyoruz. İdam mahkûmu Muhammed Karacadağı ikinci olayda söylenilirse de bu olayda dahil mantıklıdır çünkü ikinci anlatıda da Muhammed cesedi Urmiyeye götürmesi için görevlendirilmiştir. Bu Muhammed, adı geçen Muhammed Karacadağı olması kuvvetli ihtimaldir.

Olay iki farklı hikâyeden kanaatimizce bu şekilde özetlenebilir:

İran'da Pehlevi Devleti Irak'ta hiçbir şekilde İsmail Simitkoya suikast edemeyince hile ve güvenceyle onu İran'a gelmeye ikna etmiştir. Görüşme yeri olarak da Albay Novruzinin evi tayin edilmiştir. Novruzi, Simitko ve yanındakilerle birlikte olaydan kaç saat önce resim çekerek onların şüphelenmemeleri için çok iyi davranmıştır. Devlet Karacadağı ve onun adamlarını önceden evin içinde ve yandaki evde yerleştirmiştir. İsmail Simitko ve

¹⁴⁰ قتل اسماعيل آقا سميٲكو «يداله ابراهيمي سلطان لشكر تبريز»

Hurşit Herki Tuğgeneral Mukaddemi (Muzaffer-al Dovle) beklerken Karacadağı ve adamları operasyona başlamışlardır. Olayın geri kalan kısmı zaten iki hikâyede de aynıdır.

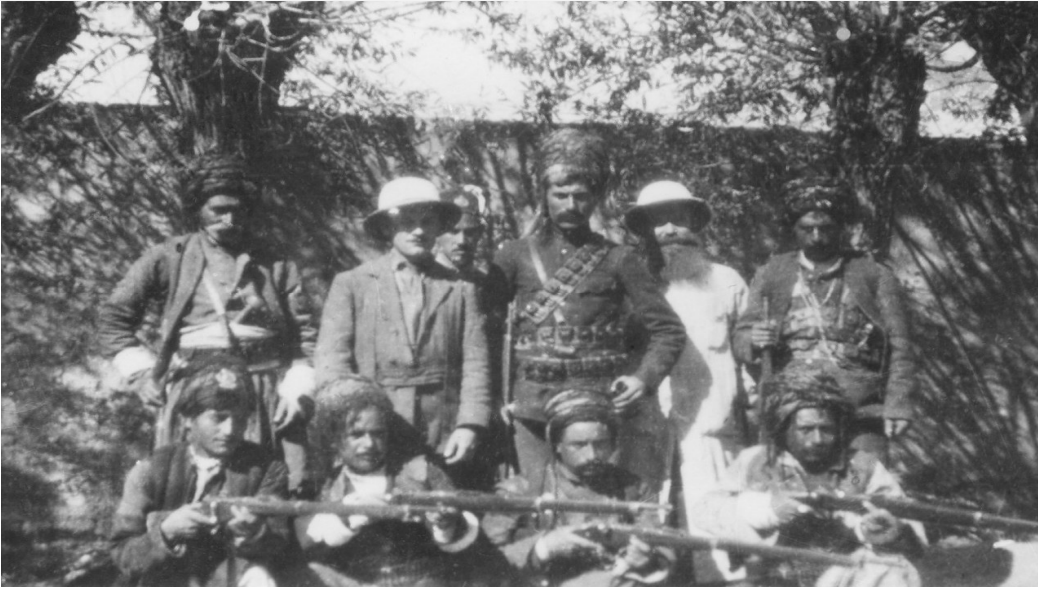
سیمیتکو- با پسر و کسانش همراه با سرهنگ صادق خان نوروزی

این عکس در تاریخ (۴ مرداد ۱۳۰۹) ۲۴ ساعت قبل از کشته شدن سیمیتکو برداشته شده است.

Resim ...

İsmail Simitko oğlu Hosrov ve adamlarıyla birlikte Albay Novruziyle birlikte ölümünden saatler önce çekilmiştir. Tarih 26 Haziran 1930

Önemli olan şudur ki İsmail Simitkoya yalandan güvence (İran’da Amanname olarak denilmektedir) verilmiştir. Majör, İsmail ağanın korkak biri olduğunu söylerken onun evden çıkmayıp hiçbir yerde rastlanmadığını beyan etmektedir. Bu o demektir ki Irak’ta Barzani bölgesinde bile takip ediliyordu ve herhâlde orada hiçbir şekilde öldürülmeye müsait bir durum bulunamadığı için ve yahut İran dışında öldürülürse diplomatik sorunlar doğmasından çekinerek bu hileye baş vurulmuştur. İsmail Simitko iyi bir güvence İran rejiminden almıştır ki o kadar ihtiyatlı ve dikkatli olmasına rağmen İran’a gelmiştir. İyi bir siyaset adamı bunu anlamalıdır ki İran rejimi ordusu dağılmış bir aşiret liderini İran’a davet ediyor ise onu yok etmek içindir yoksa onun İran’da olmaması İran rejiminin işine gelir ve onu geri çağırmaktan ne gibi bir menfaati ola bilirdi. Büyük ihtimalle İbrahiminin de ona işaretle bulunduğu gibi – onun arkasındaki iradenin gücüne güvenerek bu riski almıştır ancak acaba o iradeyle gelmeden önce bağlantıya girmiş midir ve yahut o irade siyasi menfaatler için Simitkonu satmışımıdır?! Aynı siyaset seneler sonra başka Kürt liderlerine de kullanılmıştır ve her seferinde de sonuç aynı olmuştur.

Resim

Misyonerlerle birlikte Simitko

[iranglobal](http://iranglobal.com) Vebsitesi

تصویری از جسد سیمیتکو که در اشنویه بدست
سرهنگ صادق خان نوروزی کشته شد.

Resim...

İsmail Simitko cesedi Üşneviyede öldürüldükten sonra – Komutan Sadik Han Novruzi ve askerleri

Kazım Han Kuşçu

Kuşçu (Quşçu) Urmiye ve Salmas yolunda Urmu gölü civarında bir kasabadır ve bu kitapta birçok yerde adı geçmiştir. Kuşçu kasabası Kuluncu (Quluncu) küresinli köyüyle komşudur. Halkı Azerbaycan Türkü ve Şii'dirler. Kazım Han bu kasabada küçük bir kahvehanesi bulunurken Azerbaycan aşık sanatçısı idi. Devletin zayıflaması ve Rus ordusunun İran'ı işkâlinde, isyan ederek Kale Daşı isimli, varılması çok zor bir kalede, mekan tutmuştur. Bu kale Kazım Handan sonra Kazım Daşı ismini almıştır.

Resim ...
Kale Taşı (Qala Daşı)
Kazım Daşı kalesi

naznews.ir

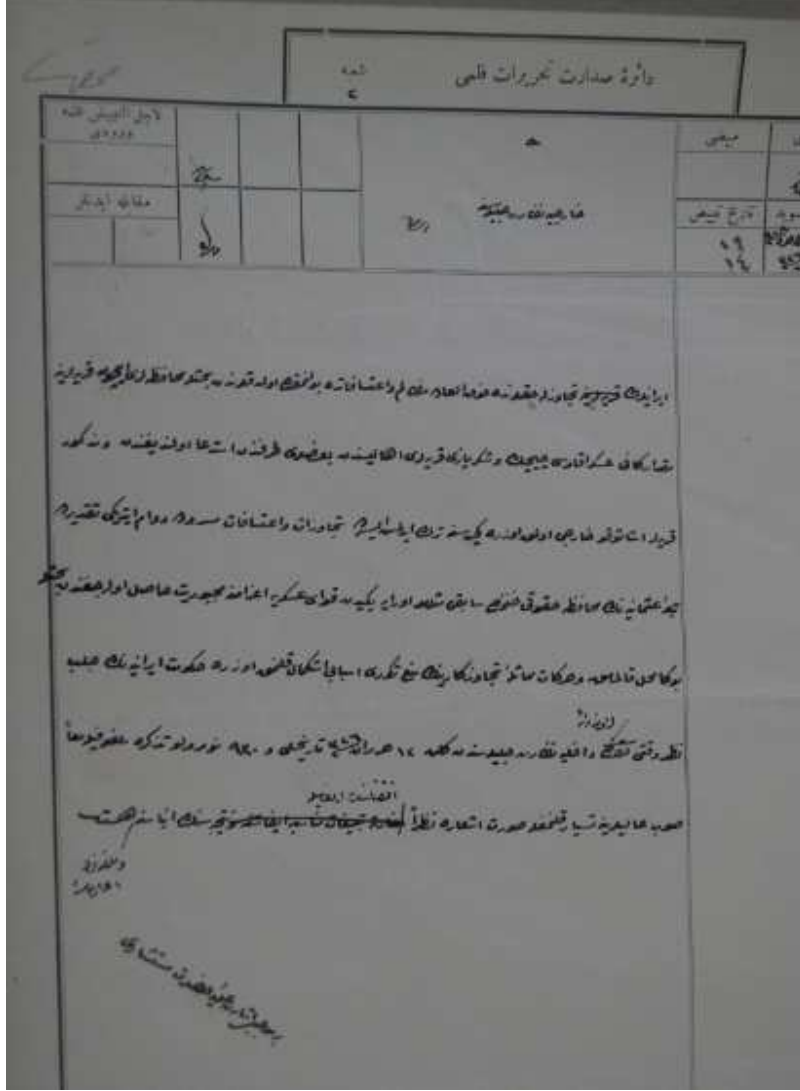
Enzel bölgesinde Kuşçu, Kalaçı, Boydaş, Göğərçinkala, Bari vs. köylerinin gençlerini etrafında toplayarak senelerce Ruslarla, devletle, Celolar ve İsmail Simitko güçleriyle savaşımıştır. Kazım ve adamları Kale Daş`da savunma yapmışlardır. Kalenin üstünde geniş bir yer ve yaşamak için bazı çukur ve üstü kapalı ufak yerler mevcuttur. Kalenin yolu ince ve sadece bir kişinin geçebilmesi için müsaittir o yüzden her an düşme ihtimali vardır. Kazım Han halktan da destek görerek adamlarıyla birlikte devletle savaşımıştır. Zaman zaman İsmail Simitkoyla da savaşan Kazım Han Azerbaycan Türkleri tarafından sevilmektedir. İngiliz sefirliğinden bir mektupla Kazım Hanın İsmail ağaya teslim olunması istenilse de o bu mektuba önem vermeyerek kendi davasını sürmeye devam etmiştir. Pehlevi hanedanlığı kurulduktan sonra Kazım Han, Rıza Hanın gönderdiği orduyla savaşta kendi el yapımı bombanın infilakı sonucu Kazım Daşı kalesinde ölmüştür.

Resim ...
Kazım Han adamlarıyla
Kazım daşı adlanan ka-
lesinin altında

tasnimnews.com

Osmanlı arşivinden Küresinlilerle ilgili belgeler

Belge 1

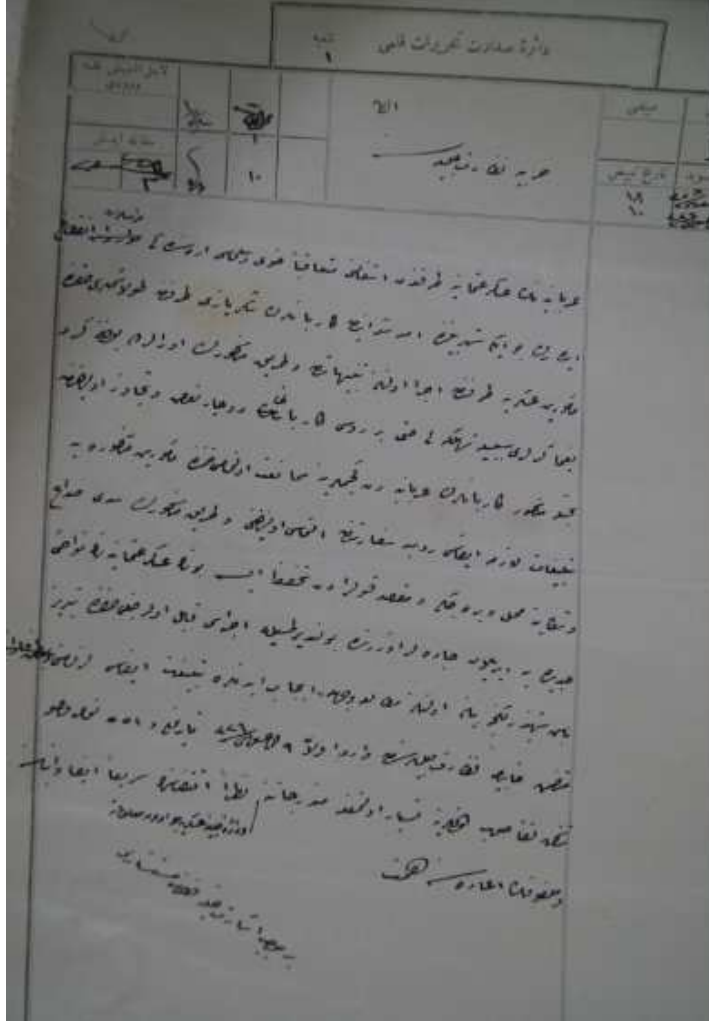
Dâire-i Sadâret Tahrîrât Kalemi

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

İrânîlerin tecâvüzle haklarında fevka'l-âde mezâlim ve i'tisâfâtta bulunmakda olduklarından bahsle muhâfazaları için karyelerine mikdar-ı kâfi asker ikâmesi Çiçek ve Şakiryazı karyeleri ahâlisinden bazıları tarafından istid'â olunduğundan ve mezkûr karyeler Estatuko hârici olmak üzere geçen sene terk edilmiş ise de tecâvüzât ve i'tisâfât-ı mesrûde devâm ettiği takdîrde teb'a-i Osmâniye'nin muhâfaza-ı hukûku zımında sâbıkı misillü oraya yeniden kuvâ-yı askeriye i'zâmına mecbûriyet hâsıl olacağından bahsle buna mahal kalmamak ve harekât-ı mümâsile-i tecâvüzkârînin men'-i tekerrürü esbâbı istikmâl kılınmak üzere hükûmet-i İraniye'nin celb-i nazar-ı dikkati lüzûmuna dâir Dâhiliye nezâret-i celîlesinden gelen 12 Haziran sene 326 tarihli ve 930 numaralı tezkire melfûfiyla ma'an savb-ı âlîlerine tesyâr kılınmağla sûret-i iş'âra nazaran iktizâsının ifâsıyla netîcesinin inbâsına himmet

Ber-mûceb-i işâret-i aliyye-i hazret-i müsteşârî 1906

Bu belge 1906 senesinde Şekeryazı ve Çiçek ahalisini İranlıların zulmünden korumak için bu köylere asker gönderilmesi adı geçen köylerin ahalisi tarafından talep olmuştur. Bu köyler statuko harici olmak üzere terk edilse de tecavüz devam ettiği için asker gönderilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu belgede bu köylerin halkından "Teba-ı Osmani" (Osmanlı Vatandaşları) olarak bahsetmiştir ve onların korunmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.

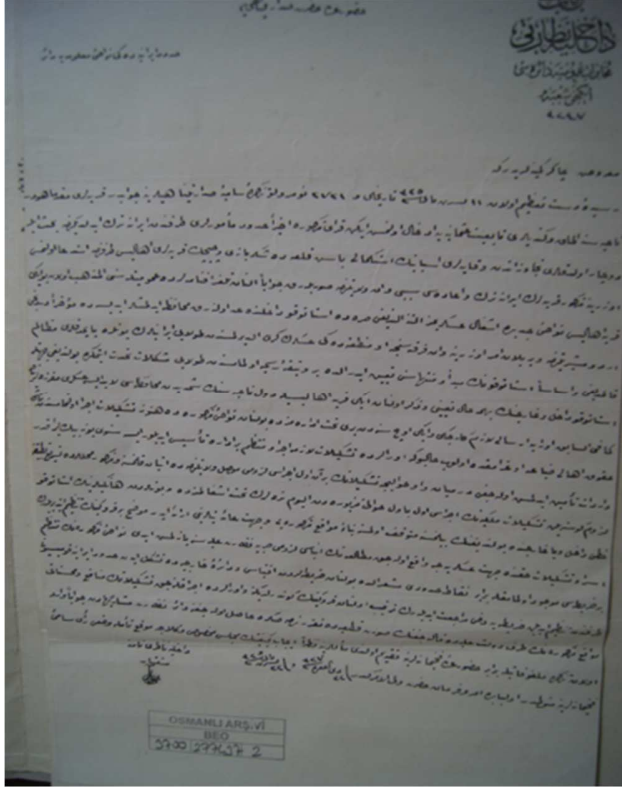
Belge 2

Dâire-i sadâret tahrîrât kalemi

Harbiye Nezâret-i Celîlesine

Arabaniye'nin asâkir-i Osmaniye tarafından işgâlini müte'âkiben Huy ve Selmas arasındaki Meraslan ıntıkâ' ederek bu iki şehir beyninde Amed şehrinde karbanların Şakiryazı tarafından dolaşmaları hakkında me'mûrîn-i askeriye tarafından icrâ olunan tenbihâtndan ve tarîk-i mezkûrun oralarda bulunan kürd yağmakları sebebiyle tehlikeli hatta bir Rus karbanı dûcâr-ı ta'arruz ve tecâvüz olduğundan bahsle mezkûr karbanların Arabaniye'den geçmelerine mûmâna'at olunmaması hakkında me'mûrîn-i mezkûreye tebliğât-ı lâzime ifâsı Rusya sefâretinden iltimâs olunduğu ve tarîk-i mezkûrun Seddi huddâ' ve şikâyet mahal vereceği ve maksad koleradan tahaffuz ise bunun asâkir-i Osmâniye'nin nevâhî-i cedîdeye ayrılan caddeler üzerinde bulundurulmasıyla icrâsı kâbil olacağı hakkında Tebriz baş şehbenderliğince beyân olunan mütâlâ'a vechle icâb edenlere tebliğât ifâsı lüzûmunu mütazammın hâriciye nezâret-i celîlesinden vârid olan 9 Ağustos sene 326 tarihli ve 551 numaralı tezkire leffen savb-ı devletlerine tesyâr olunmağla mündericâtına ve idâre-i celîle-i askeriyece olan ma'lûmâta nazaran iktizâsının serî'an ifâ ve inbâsına ve melfûfun iâdesine himmet Ber-mûceb-i işâret-i aliyye-i hazret-i müsteşârî

Bu belgede Osmanlı askerleri Arabaniye topraklarını aldıktan sonra Amed'den (Diyarbakır'dan) gelen kervanların Hoy ve Salmas arasında bulunan Şekeryazı tarafından dolanmaları ve zaman zaman Kürtler tarafından yağmalandığından dolayı Osmanlı askerinin çoğaltılması gerektiği merkeze bildirilmiştir. Hatta bir Rus kervanına saldırı olduğundan ve Rus sefaretinin itirazından dolayı bu bölgelerde yeni alınmış toprakların caddelerinde Osmanlı kendi varlığının arttırmasının gereğini bildirmiştir. Adı geçen bölge ve Şekeryazı köyü Küresinli bölgesidir. 20ci yüzyılın tam başlarında yazılan bu belge Osmanlı'nın o dönemde Küresinli bölgelerinde hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Muhâberât-ı Umûmiye Dâiresi

İkinci şube

Huzûr-ı âlî-i hazret-i sadâret-penâhiye

Hudûd-ı İrânîye'deki nevâhî-i ma'lûmeye dâir

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olan 11 Teşrîn-i sâni sene 325 tarihli ve 2721 numaralı tezkire-i sâmiye-i sadâretpenâhîlerine cevâbdır Karyeleri mukaddemâ Huder Nâhiyesine ilhâk ve kendileri tâbî'iyet-i Osmâniye'ye idhâl olunmuş iken kurâ-yı mezkûre ahîren hudûd me'mûrları tarafından İran'a terk edildiğinden bahs ile ducâr oldukları tecâvüzâtıdan vikâyeleri esbâbının istikmâli Başkal'a'da Şekeryazı ve Çiçek karyeleri ahâlisi tarafından istid'â olunması üzerine mezkûr karyelerin İran'a terk ve îadesi sebebi Van vilâyetinden sorularak cevâben alınan telgrafnamelerde umûmiyetle sünniyyü'l-mezheb olan bu iki karye ahâlisi nevâhî-i cedîde işgâl-i askeriyemiz altına alındığı sırada istatuko (?)dâhilinde alunarak muhâfaza edilmişler ise de mu'ahharan dördüncü ordu müşîriyetinden verilen emr üzerine Van

Belge 3

Fırkasınca o mintıkadaki askerin geri aldırılmasından dolayı İranîlerin bunlara yapmadıkları mezâlim kalmadığı ve esâsen istatukunun bed'en ve muntehâsını ta'ayyin ider elde birvesîka-i resmiye olmamasından dolayı müşkilât tahaddüs etmekde bulunduğundan cihetle istatuko dâhil ve hâricinin behemehâl ta'yini ve zikr olunan iki karye ahâlisiyle düvel nâhiyesinin şimdiden muhâfazası lâ-büd ise askerî müfrezelerinin kemâ fi's-sâbık oraya irsâli lâzım geleceği ve iki üç seneden beri taht-ı idâremizde bulunan nevâhî-i mezkûrede henüz teşkilât icrâ olunmamasından nâşî hukûk-ı ahâlî ziyâ'a uğramakta olup halbuki oralarda teşkilât-ı lâzime icrâ ve muntazam bir idâre te'sîs edilir ise senevî yüz bin lira kadar vâridât te'mîn edilmiş olacağı dermiyân ve o havâlice teşkilâtının bir an evvel icrâsı lüzûmu Musul vilâyetinden de ityân kılınmasına ve mezkûr mahallerde tesrîf-i vazîfe lüzûm gösterilen teşkilât-ı mülkiyenin icrâsı evvel be-evvel havâli-i mezbûreden el-yevm nerelerin taht-ı işgâlimizde ve bunlardan hangilerinin istatuko hattı dâhil veya hâricinde bulunduğunun bilinmesine mütevakıf olmasına binâen mevâki'-i mezkûreyi ve cihet-i âidiyetlerini irâe eder muvazza' bir krokinin tanzim ettirilerek üserâ ve teşkilât hakkında cihet-i askeriyece vâki' olacak mutâla'anın inbâsı lüzûmu Harbiye nezâret-i aliyyesine yazılmış idi nevâhî-i mezkûrenin muntazam bir harîtası mevcûd olmamakla beraber nûkât-ı hudûdu müşa'ar elde bulunan haritalardan iktibâs ve dâire-i hâriciyede teşekkül eden hudûd-i İrâniye komisyonu mevâki'-i mezbûrenin taraf-ı devlet-i aliyyede kalacağını sûtret-i kat'îyyede tekarrüründen sonra hâsıl olacağına dâir nezâret-i müşârün ileyhâdan cevâben vârid olan tezkire melfûfâtıyla beraber huzûr-ı âlî-i fehîmânelerine takdîm olundu meâllerine nazaran icâb-ı keyfiyetin meclis-i mahsûs-ı vükelâca mevki'-i te'emmüle vaz'ı re'y ve sâmi-i fehîmânelerine menûttur ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir fi 22 Zilkade sene 327 ve fi 22 Teşrîn-i sâni sene 325

Dâhiliye nâzırı nâmına

Müsteşâr

Bu belgeye dayanarak Höder ve adı geçen Şekeryazı ve Çiçek köyleri Osmanlı topraklarındandır ancak Van merkezli Osmanlı kuvvetleri geriye çekilerek o bölge İran eline düşmüştür. Buda o dönemde belli bir sınır çizgisinin olmamasını göstermektedir. Görünen budur ki Hoy ve Salmas arasındaki Küresinli Mahal'i Osmanlı'nındır ve Van valiliğine bağlıdır. Bu köylerin ahalisinden muhafaza edilmeleri gereği bir daha belirtilmiştir.

Belgede bu köylerin halkının Sünni olduklarına ve İranlılar tarafından birçok mezalime uğradıklarına işaret etmektedir. Bu köyler eskisi gibi Osmanlı topraklarına katılması ve eğer bu bölgede düzenli bir teşkilat kurulursa senede yüz bin lira gelir elde edeceklerini belirtmiştir. Bu bölgelerde Musul vilayetinden de yardım alarak derhal bir teşkilatın kurulmasına ve Osmanlı'nın elde ettiği bölgelerin belirtilmesinin gerektiğini bildirmiştir. Bu bölgelerin hangisi statüko içinde ve yahut dışında olmasının belirtilmesi ve bölgelerin düzenli bir haritasının olmamasına göre haritaların çekilmesinin gerekli olduğunu bildirmiştir.

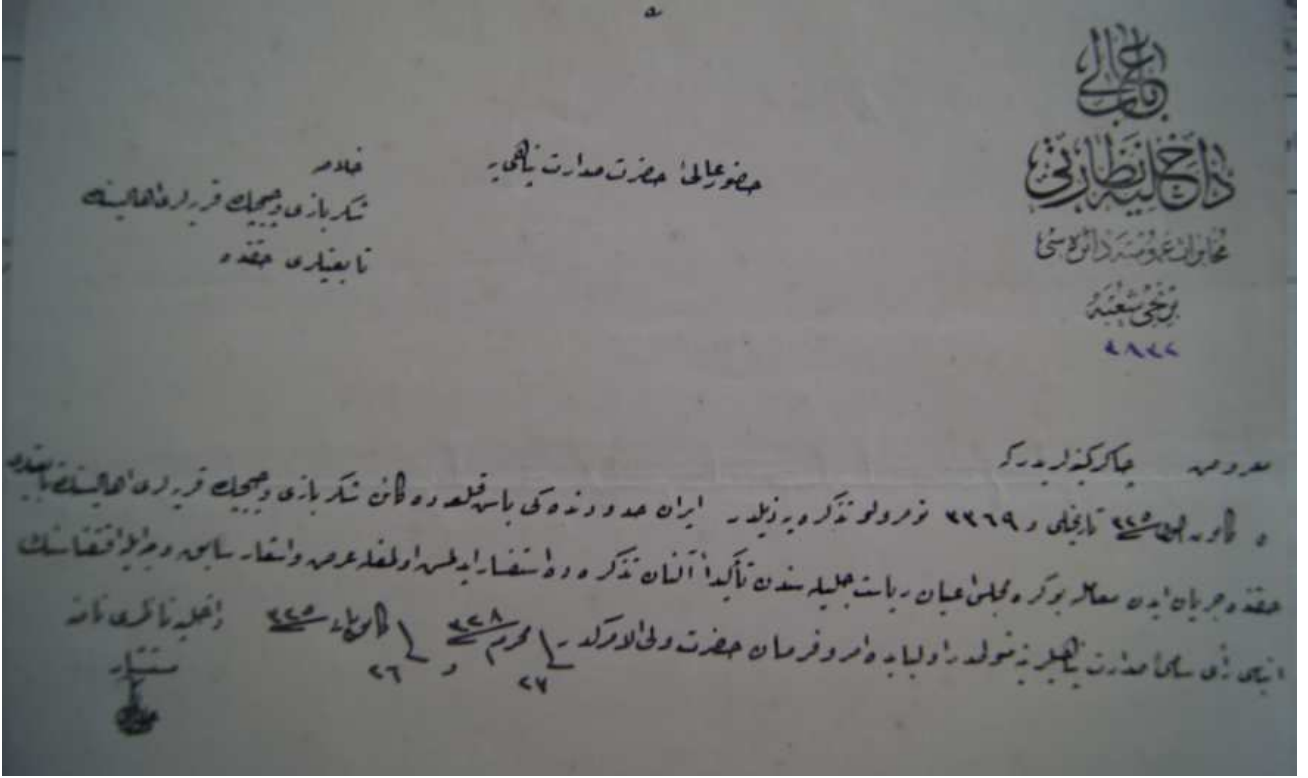
Belge 4

Ma'ruz-u çâker-i kemîneleridir ki

Hudûd-ı İraniyede kâin Şakiryazı karyesi ahalisinden üç yüz haneyi mütecâviz halkın hicret maksadıyla İstatuko hattını geçerek hududumuz dahiline geldikleri ve kendilerinin muhtâc-ı merhamet bir halde bulundukları Van vilayetinden telgrafnâme iş'âr ve icâbî istifâr kılındığı gibi İran'ın kal'a-i Sebzi (?) aşireti reisi ve hudud hâkimi Es'edullah Han'ın da aşireti halkı ile beraber kabul-i hicretleri ve ikâmetleri için bir mahallin tahsisi istid'âsında bulunduğu Bağdat vilayet-i aliyesinden bu kere alunub leffen takdîm kılınan telgrafnâmede beyan olunmasına nazaran bunların kabul-i refâkatleri maddesiyle suret ve mahal-i iskanları ve bu bâbda sarfı icâb eden mebâliğin cihet-i tesviyesi hakkında meclis mahsus-ı vükelâca bir karar ittihâzı menûr-ı re'y-i sâmi-i sadâretpenâhîleridir ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l- emrindir.

Fî 4 Ramazan Sene 328 ve Fî 26 Ağustos sene 1326

Dâhiliye nâzırı

Belge 5

Birinci şube

Huzûr-ı âlî-i hazret-i sadâret-penâhîye

Hulâsa: Şakiryazı ve Çiçek karyeleinin ahâlisinin tâbî'iyetleri hakkında

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

5 Kânun-ı Evvel sene 325 tarihli ve 3369 numaralı tezkireye zeyldir. İran hudûdundaki Başkale'de kâin Şakiryazı ve Çiçek karyeleri ahalisinin tâbî'iyetleri hakkında cereyân eden mu'âmele ve bu kere meclis-i a'yân riyâset-i celfilesinden te'kîden alınan tezkirede istifsâr edilmiş olmağla arz ve iş'âr-ı sâbık vech ile iktizâsının inbâsı re'y-i sâmi-i sadâret-penâhîlerine menûttur ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 27 Muharrem sene 328 ve fî 26 Kanun-ı sâni sene 325

Dâhiliye Nâzırı nâmına

Müsteşar

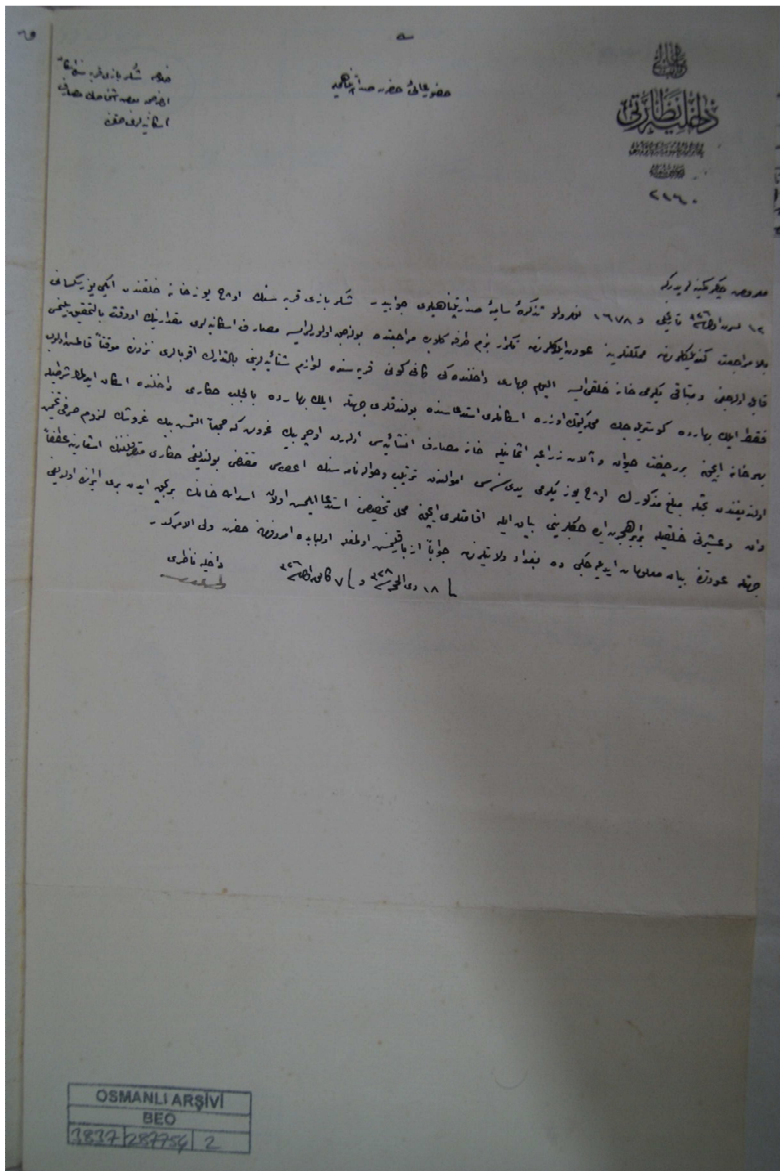
1908 M

Bu belgede 1908 yılında Şekeryazı köyünden 300 haneden fazla bir topluluğun göç ederek hicret maksadıyla Osmanlı topraklarına geçmiş olmalarını belirtmektedir. Bu belgede bu muhacirlerin ilgiye ihtiyaçları (muhtaç-ı merhamet) olduklarını belirterek onlar için Van'dan telgraf gönderilmesinin icabına ve onlar için yer ve masrafları için maddi yardım istenilmektedir. Aynı belgede "Kale-i Ser" ya da "Kale-i Sebzi" (Okunması Zor) diye bir aşiretten bahsederek onların reisi ve sınır hâkimi Esedullah Hanla beraber aşiretinin de göçünün kabulü ve onlara yer ve maddi yardım talep olunmuştur. Küresinlilerin göçüyle aynı belgede olduğu için bu aşiret ilginizi çekerek araştırılmıştır. Şu belgede Kale Sebzi ya da Kale Ser aşireti Şekeryazılılarla birlikte ve yahut ayrı geldikleri belirtilmemiştir. Kale Ser Kale-ye Serri ve hatta Kale-ye Sebzi gibide okunulmaktadır. Salmas yakınında İsmail Simitko Kalesi olan Çehrik Kalesine yakın iki köy vardır. İsimleri Pekaçık (Peyecik) ve Kale Ser. Hoy Tarihi kitabında sayfa 399 da Asurilerin komutanı Petros, Çehrik Kalesinden dönünce Celo askerlerinin bazılarını Salmas'da görevlendirerek kendisi ağır bir orduyla Peyecik ve Kale Ser'e yerleşmiştir. Bahsi geçen göç bu olaylardan 14 sene önce vuku bulmuştur ancak bu köyün ismi bu belgede bulunmaktadır. Bu köyün ahalisi o zaman Müslüman olanlarının çoğu bu belgede de belirtildiği gibi Osmanlı topraklarına göç etmiş olmaları zayıf ihtimaldir. Bu isim eğer Kale-i Sebzi ise, bu isimle ilgili, "Kasri Şirinde"¹⁴¹ bilgiler elde edilmiştir. Bu isimde Kasri Şirinde bir köy vardır. Belgede sınır hâkimi (hudut hâkimi) olduklarını söylediğine dayanarak o dönemde Kasri Şirin Osmanlı – Kacar devletlerinin tam sınırında yerleşmekte olduğundan ve Van'dan değil de Bağdat'tan izin talep olunması belgede Kale Sebzi den bahsedilmesi kuvvetli ihtimaldir. Halen aynı sınır İran ve Irak arasında mevcuttur. Bu belgeden öyle anlaşıyor ki Kale-i Sebzi aşiretinin Başkale'de yok bulundukları sınırda ilticalarını Bağdat hakiminden istenilmiştir. Resim

Resim ...

¹⁴¹ İranda Kirmanşah eyaletinin bir şehridir.

Belge 6

Bu belgede Şekeryazıdan Osmanlıya giden 300 haneden 280 hane geri dönmüştür ancak bir daha geldiklerinde onların ihtiyaçları olan eşya ve iskân masrafları sağlanacağını söylemektedir. Aynı belgede Kangeniden (Kanikuni) yirmi hane kalarak şimdilik akrabalarının yanında bulunmaları ancak ilk baharda Hakkâri’de iskân edilmeleri şartıyla onlara bir çift hayvan ve diğer ihtiyaçları verilmesi söylenilmektedir. Onların hala Hakkâri’de bulundukları kuvvetli ihtimaldir.

Belge 7

Harbiye Nezâret-i Aliyyesine

30 Teşrîn-i sâni sene 325 tarihli tezkireye zeyldir karyeleri mukaddemâ Huder nâhiyesine ilhâk ve kendileri tâbi'iyet-i Osmâniye'ye idhâl olunmuş iken kurâ-yı mezkûre ahîren hudûd-ı mezbûreleri tarafından İran'a terk edildiğinden bahsle bazı ifâdâtı ve tâbi'iyetlerinin olsun muhafazası esbâbının istikmâli istid'âsını mutazammın Başkal'a'da Şakiryazı ve Çiçek karyeleri ahâlisinin nâmına Ali Şeref ve Rıfkı (?) imzâlarıyla heyet-i a'yân riyâset-i celîlesine gönderilen arz-ı hâlin leffiyle Dâhiliye nezâret-i aliyyesinden alınan 5 Kanun-ı evvel sene 325 tarihli ve 336 numaralı tezkire mezkûr arz-ı hâl ile beraber sâvb-ı vâlâlarına tesyâr kılınmağla meâllerine ve iş'ârı takdîmi nazaran tahkîkât ve tedkîkât-ı serî'a ve mükemmile icrâsıyla netîcesinin ve vâki' olacak mütâla'âtın ve inbâsı ve evrâkın iâdesine himmet Melfûf pusulada muharrer işâret-i aliyye-i cenâb-ı müsteşârî mûcibince

(kesik) işâret-i aliyye-i hazret-i müsteşârî

Bu belgede Şekeryazı ve Çiçek köyleri Höder nahiyesine ilhak olmuşsa da İran'a terk edilmesinden ancak bu köylerin ahali Osmanlı vatandaşlıklarını muhafaza etmek istediklerini göz önüne alarak bu hakta araştırılarak tez bir zamanda bu hakta karar alınması arz edilmiştir. Şekeryazı ve Çiçek ahalisinin namına Ali Eşref ve Rıfkı (Rıfkı ismi okunması zor bir şekilde yazılmaktadır) imzasıyla arz edilmiştir.

دائرة صدارت تحریرات قلمی				میشی			میسودی			اوراق لومردی		
لاجل التبریس قلمه ورودی	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	
مقابلہ ایدانر	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	
مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	

حد درانیہ کے شہری و حیدر قیہ لنگہ عازر کے لیے اسباب انہی
 واد جوارہ تحت ادارہ مزدہ بولانہ مکمل تنظیم ادارہ سیخندہ وادیہ وریجہ اجنبہ رقم
 کوسیدہ تکیلات میں حقہ کاسعارہ و محلہ مذکورہ مذک دفعہ عہدہ نظر اجرت شکریم
 دافعہ و مہمہ ملاحظہ مذک بطراف ایبارہ رقم دار ۲۰۰۰ روپے و ۸۰۰۰ روپے
 تہذیبہ یادہ مذکورہ رجوانہ کے بارہ لکھاری صفحہ

دائرة صدارت تحریرات قلمی

Belge 8

Dâire-i sadâret tahrîrât kalemi

Harbiye Nezâret-i Celîlesine

Hudûd-ı İrânîye'de kâin Şakiryazı ve Çiçek karyelerindeki asâkirimizin geri aldırılması esbâbının inbâsı ve o civârda taht-ı idâremizde bulunan mahallerin tanzîm-i idâresi için Van Vilâyetince icrâsına lüzûm gösterilen teşkilât-ı mülkiye hakkındaki iş'ârâta ve mahall-i mezkûrenin vaz'-ı hâzırına nazaran cihet-i askeriyece vâki' olacak mülâhazâtın bilâ- taraf izbârı lüzûmuna dâir 30 Teşrîn-i sâni sene 325 ve 8 Kânun-ı evvel sene " tarihlerinde yazılan tezkireler cevâbının bir an evvel iş'ârı husûsuna himmet

Bu belgede Şekeryazı ve Çiçek köylerinden askerlerin geriye alınması ve Van vilayetince bu bölgede idari sistemin ayarlanmasına 30 Teşrîn-i sâni sene 325 ve 8 Kânun-ına dayanarak cevaplanması arz edilmiştir.

Belge 9

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Muhâberât-ı Umûmiye Dâiresi

İkinci Şube

Huzûr-ı âlî-i hazret-i sadâret-penâhîye

İran hudûduna civâr bazı mevâki'de teşkilât-ı mülkiye icrâsı hakkında.

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Hudûdda kâin Başkal'a'da Şakiryazı ve Çiçek karyeleriyle havâlisindeki ahâlinin muhâfaza-i hukûku ve inzibât ve âşâyış mahallinin te'mîni oralarda teşkilât-ı lâzime-i mülkiyenin icrâsına mütevakıf bulunduğuna dâir Van ve Musul vilâyetlerinden vâki' olan i'ârât üzere bî'-muhâbere Harbiye Nezâret-i Celîlesinden cevâben vârid olan tezkire ve evrâk-ı müteferri'ası 22 Teşrîn-i sâni sene 325 tarihli ve 3247

numaralı tezkire ile makâm-ı sâmi-i fehîmânelerine takdîm ve keyfiyet 5 Kânun-ı evvel sene “ tarihli ve 3368 numaralı tezkire ile de te’kîd kılınmış idi sâlifü’z-zikr mevâki’-i hudûdiyede teşkîlâtın tesrî’-i icrâsı lüzûmu Musu vilâyetinden bu kere de alınan telgrafnâmede bildirilmesine ve ma’rûzât-ı sâbıkaya nazaran îfâ-yı muktezâsı menût-ı re’y-i sadâret-penâhîleridir ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir

Fî 25 Muharrem sene 328 ve fî 24 Kânun-ı sâni sene 325

Dâhiliye Nâzırı nâmına

Müsteşâr

[illegible]

Belge 10

Dâire-i sadâret tahrîrât kalemî

Harbiye Nezâret-i Celîlesine

27 Kânun-ı sâni tarihli tezkire ile te'kid olunduğu üzere hudûd-ı Irâniye'de kâin olup mukaddemâ Huder nâhiyesine ilhâk ve bir müddet asâkir-i Osmâniye tarafından işgâl kılınmış olan Şakiryazı ve Çiçek karyelerindeki asâkirimizin geri aldırılması esbâbının inbâsı ve o civârda taht-ı idâremizde bulunan mahallerin tanzîm-i idâresi için Van vilâyetince icrâsına lüzûm gösterilen teşkilât-ı mülkiye hakkındaki iş'ârâta ve oralarının vaz'-ı hâzırına nazaran cihet-i askeriyece vâki' olacak mülâhazâtın bi'l-etrâf izbârı lüzûmuna dâir 30 Teşrîn-i sâni sene 325 ve 8 Kanun-ı evvel sene " ve 4 Kanun-ı sâni " tarihlerinde yazılan tezkire cevâbının serî'an izbârı husûsuna himmet

(1) Dâhiliye

Mukaddemâ Huder nâhiyesine ilhâk ve bir müddet asâkir-i Osmâniye tarafından işgâl kılınmış olduğu Van vilâyetinden bildirildiği ve bazı ifâdâtı hâvî 22 Teşrîn-i ş sâni sene 325 tarihli ve 3247 numaralı tezkire-i devletleri üzerine şâyân-ı iş'âra ve hudûd-ı Irâniye komisyonun cânibinden tanzîm ve i'tâ edilmiş mazbata ile haritada dahi Huder nâhiyesinin Devlet-i Aliyye'ye iad bulunduğu gösterilmesine nazaran ordu müşîriyetince mezkûr iki karyedeki asâkirin geri aldırılması esbâbının inbâsı ve o civarda taht-ı idâremizde bulunan mahallerin tanzîm-i idâresi için Van vilâyetince icrâsına lüzûm gösterilen teşkilât-ı mülkiye hakkındaki iş'ârâta ve oralarının vaz'-ı hâzırına göre cihet-i askeriyece vâki' olacak mülâhazâtın bi'l-etrâf izbârı harbiye nezâret-i celîlesine tebliğ

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

26 Kânun-ı sâni sene 325 tarihli ve 3832 numaralı tezkire-i aliyyelerine cevabdır. Hudûd-ı Irâniye'de kâin olup ahâlisi tarafından tâbi'iyetlerinin muhâfazası istid'â edilmiş Şakiryazı ve Çiçek karyelerinin (1)

Ekim 4, 1909

H-19-09-1327

FON DH.MUİ Kutu 12 Gömlek 50

Osmanlı tebeasından oldukları halde köyleri İran'a devredilen Şekeryari ve Çiçek köylülerinin muhafazası için asker gönderilmesi.

Aralık 12, 1909

H-29-11-1327

Fon BEO Kutu 3675 Gömlek 275602

Şekerbazı ve Çiçek karyelerinin mukaddema Hoder nahiyesine ilhak ve bir müddet asakir-i Osmaniye tarafından işgal edildiği halde, asakirin geri aldırılmasının esbabı ve taht-ı idaremidde bulunan mahallerin teşkilat-ı mülkiye ve askeriyesi hakkındaki mütalaanın inbası. (Harbiye; 234732)

Şubat 17, 1910

H-06-02-1328

Fon BEO Kutu 3689 Gömlek 276657

Hoder nahiyesine ilhak edilmiş olan Şekerbazı ve Çiçek karyelerindeki Osmanlı askerinin geri aldırılması esbabının bildirilmesi ve o civarda icrasına lüzum gösterilen Mülkiye teşkilatı hakkındaki işaratın ve durum hakkında cihet-i Askeriye'ce vaki olacak mülahazatın etraflıca izbarı. (Dahiliye; 234732)

Ocak 17, 1910

H-05-01-1328

Fon BEO Kutu 3689 Gömlek 276657

Karyeleri mukaddema Hoder nahiyesine ilhak ve kendileri tabiiyyet-i Osmaniye'ye idhal olunmuş iken ahiren hudud memurları tarafından İran'a terk edildiğinden bahisle duçar oldukları tecavüzattan vikayeleri hakkında Başkale'de Tekiryazı ve Çiçek karyeleri ahalisi tarafından vuku bulan istida üzerine cereyan eden muamelenin inbası. (Harbiye; 234732).

İranda Küresinli ve Sünni Türk köyleriyle bağlı isim tahminleri

Balov

Balov Diyarbakır'da bulunan bir mıntıkadır ki Urmiye civarındaki Balo ilçesi halkı oradan Ak Koyunlularla payitaht Diyarbakır'dan Tebriz'e deyişince geldikleri düşünölmektedir. Balo . Palo .Balu

Yüzölçümü 47 220 km² olan Diarbekir Vilayeti'nin XX. yüzyıl başında üç sancağı vardı Diarbekir (Bışerik, Derik, Diarbekir, Lice/Lice, Severe/Siverek, Silvan kazaları), Arğini veya Arğana-Maden (Ergana Maden) (Balu/Palu, Maden, Cermuk kazaları) ve Mardin (Mardin, Midiat/Midyat, Nisibin/Nusaybin, Cezire/Cizre, Savur kazaları). Diarbekir Vilayeti'nin büyük bir kısmı Tigris'in (Dicle) yukarı kısmında yer almaktadır.

<https://akunq.net/tr/?p=3464>

Palo Şerefname Bitlisi s. 240

Balov halkının Celali isyancılarıyla beraber Boludan da gelmeleri muhtemeldir.

Şekeryazı

Şekeryazı köyü şifahi olarak günümüze kadar gelen bilgilere dayanarak Osmanlı topraklarından Safevi döneminde Celalilerle birlikte gelen Girayi (Girai) oğlu Muhammed tarafından kurulmuştur. Girayinin, Şerefi ve Şeydai isimlerinde iki kardeşi bulunuyordu. Girayi Osmanlı sipahilerinden olduğı düşünölmektedir ancak Osmanlının timar sistemine isyan ederek Köroğlu ve Mustafa beyle birlikte Ankaranın Yessiviran köyünde Osmanlıya isyan eden Muhammed Paşa Kalender oğluna katılarak Osmanlı veziri Kuyucu Murad paşayla savaşda kaybederek Safevi topraklarına gelmiştir. Girayinin Hoy ve Salmas arasında bulunan Küresinli Mahalında yerleştiğini bilmekteyiz. Girayi Köroğluyla aynı orduda olması sanılmaktadır. Girayinin üç oğlundan Muhammed'e Kav Gediğı Kervan yolu üzerinde bir yer kışlak olarak Azerbaycan veziri tarafından verilmiştir.

Köyün ismi geldikleri Osmanlı topraklarıyla ilgilidir. İlk başta Sakarya Akyazı Çepnilerinden olması düşünölse de daha sonra Bolu sancağı köylerinden "Çakraz" köyü isminden gelmesi ihtimalı güclenmiştir. İran-Batı Azerbaycanda yerleşen Osmanlıdan giden Celali ordusu büyükleri bulundukları yerlere kendi geldikleri bölgelerin isimlerini vermişlerdir. Bu konu Köroğlunun Celalilerle geldiğinden sonra kendisine verilen yerlerin ismini Çamlıbel olarak adlandırması ve bulunduğı kaleye Köroğlu kalesi ismini vermesinde kendini bariz olarak göstermektedir. Çakraz kelimesi zamanla Şakraz olmuştur. Devlet yazı formasında anlam vermeleri için Şekeryaz (Şeker ve yaz) olarak değışilmiştir. Osmanlı 1530 Bolu sancağı köy adlarında Çakraz, Bolu sancağının

Ulus kazasına aitti. Köroğlunun Bolu sancağının Gerede kazasında yaşadığını Osmanlı arşivlerinden bilinmektedir.

Kangeni – Mengen

Hoy Salmas arasında Küresinli Mehalında Kengeni isimli bir köy bulunmaktadır. Bu köy halkı Küresinlidir ve onların da aynı zamanda Celalilerle geldikleri düşünülmektedir. Bu köy ismini Bolu sancağında Mengen ilçesinden ve yahut komşu Kengiri sancağından almış olması düşünülmektedir. Kengiri ismi Roma bizans devrinde “Gangra”, Danişmend beyliği devrinde Kangri, Osmanlıda “Kengiri” ancak 1924 Cumhuriyetinde “Çamgri” ve 1925 den sonra “Çankırı” olarak isim değişmiştir.

Kangeni ismi Mengen den alınması büyük ihtimaldir çünkü Şekeryazı halkıyla Anadolu da komşu oldukları için İranda da komşu olmuşlardır. Mengen ismi zamanla oranın halkı kuyu kazma ve Kenkanlık işiyle meşgul oldukları için M harfi K olarak değişilmiş olma ihtimali yüksektir (Mengen – Kengen).

İran Batı Azerbaycanda bulunan adı geçen köy halk içinde hala “Kangeni” ancak resmi devlet evraklarında Farslaştırma siyaseti neticesinde “Kaniyan” olarak değişmiştir.

Bu köyden zaman zaman Türkiye ye göç edenler olmuştur o yüzden Van eyaletinde akrabaları bulunmaktadır. Bir Osmanlı belgesinde de 20 hanenin Hakkariye yerleştirilmesinden söz etmektedir. Bu iskan hayata geçmişse, Kangenililerin Hakkari de bulunmaları düşünülmektedir.

Kengiri

<https://osmanli1520.wordpress.com/kengiri/>

Çiçek Köyü

Bu köy Küresinli Mehalında Salmas ve Hoy yolu üzerinde bulunmaktadır. Adı geçen Giravrinin oğlu Ahmed bu yerde yerleşerek yine de Bolu sancağında bulunan Çiçek isimli köyün ismini oraya vermiştir. Çakraz ve Çiçek ikiside 1530 yılında Bolu sancağının Ulus kazasına bağlı köyler olarak Osmanlı defterlerinde bulunmaktadır.

Rehal

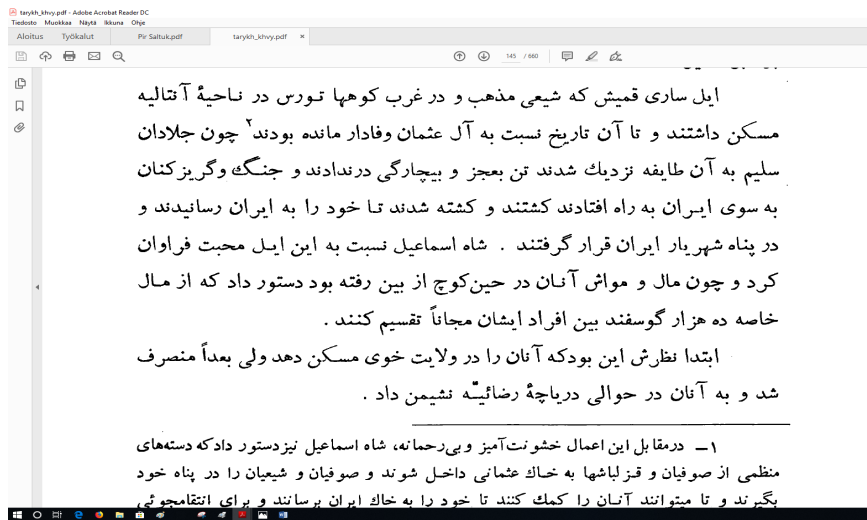
Giravrinin Ali isimli diğer oğlu Rehal köyünde yerleşmiştir.

Bunlardan bir kısmı (İstisu ve Kuluncu) büyük ihtimalle Ak Koyunlularla birlikte Karakoyunluları mağlup ettikten sonra payitahtı Diyarbakır'dan Tebriz'e göçürdüğünde gelmişlerdir. İki grup biri Başkale'den geçerek Salmas'a diğer grup ise Şemdinli'den geçerek Urmiye'de yerleşmişlerdir. İstisu köyünün bazı sakinlerinin Ak Koyunlu döneminde Diyarbakır'dan geldiklerini bilmekteyiz.

Sıkça rasladığımız sorulardan biride bölgede yaşayan Kürtlerle Türklerin müşterek olarak Şafii olmalarıdır.

Resim no 4 haritadada görüldüğü gibi Ak Koyunlular hakim oldukları bölgelerde Hristiyan, Yehudi ve İzedileri çıkmak şartıyla var olan Müslümanlar genelde Şafii Sünni idiler. Şah ismailden sonra o bölgelerde ki Şiilik mümkün olmamış hepsi Şafii Sünni olarak kalmışlardır.

Önceden göç edenler

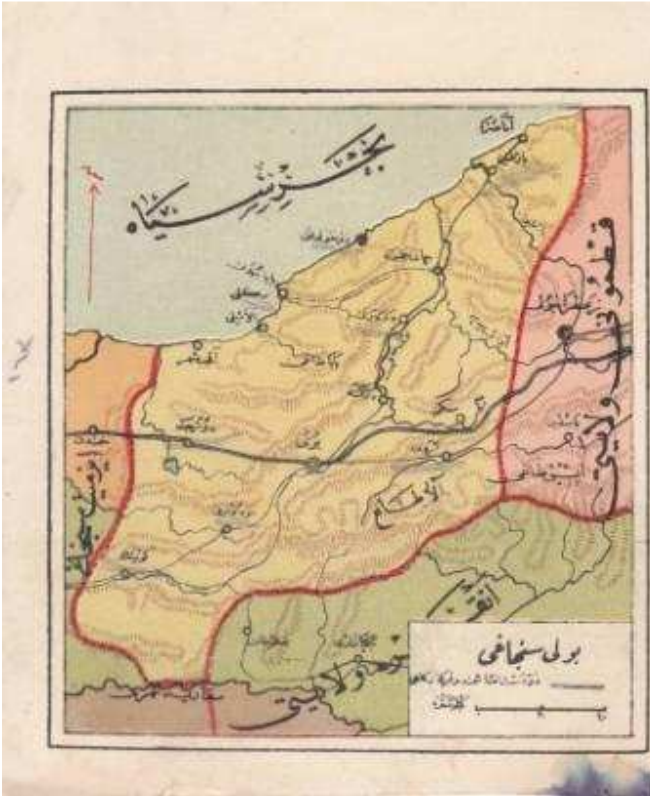

Osmanlı A. {DVNSMHM.d... 45 1818 0

Yanbolu, Silistre, timar-ı Yakup Çavuş-ı Mirmiran-ı
 Rumeli, karye-i Mantarlu ve gayrihi 11819; Hırsova,
 timar-ı Abdi, karye-i Sılav ve gayrihi 6000; Rusikasrı, H-
 timar-ı Kuli, karye-i Hızırilyas ve gayrihi 7500. 02-
 Mezburun geçen sene vaki olan şark seferinden 08-
 kalmayup lakin İslam Giray Sultan'ın hizmetinde 989
 olmakla Müşarun-ileyh mühürlü defter gönderüp inayet
 rica etmeğin timarlarına dahl olunmamak buyuruldu.

#		Döne	F	Kutu	Gömlük	Sıra	Özet	Tarih
☐	✘	Osmanlı	DH.MUL.	7	9	0	Başkale'deki Nizamiye Taburu'ndan Hoder 'e bir bölük ile Hoy ve Rumiye'ye şehbenderhanelerimizin korunması için birer onbaşı takımınınm gönderildiği.	H-07-08-1327
☐	✘	Osmanlı	DH.MUL.	7	19	0	1- Başkale'deki Şekerbazı ve Çiçek karyelerinin Van vilayetince İran'a bırakılışının sebebinin araştırılması. 2- Buralarda İranlıların Kızılbaş ve Karapapak ağalarıyla halka tecavüzata devam ettikleri. 3- Halkın Tabiiyet-i Osmaniye'ye geçme istekleri. Hudud üzerindeki nevahi teşkilatının ıcrası ve asayişin temini.	H-23-08-1328
☐	✘	Osmanlı	DH.MUL.	7	28	0	Seldos'un kaza yapılarak Hakkâri sancağına bağlanması. İranlılar'ın Hoder üzerinde hak iddia etmeleri.	H-24-09-1327
☐	✘	Osmanlı	DH.MUL.	7	34	0	1- İranlılar tarafından Osmanlı askerlerinin hudud tecavüzünde bulundukları yolundaki iddialarının asılsız olduğu. 2- İranlılar hududdaki bazı yerlere tecavüz tasavvurunda oldukları ve bazı yerlerde tecavüz ettikleri. 3- Hudud boyunda alınması gerekli tedbirler. 4- Rus askerinin Tebriz'e, İngilizlerin de Benderbuşire girdikleri.	H-06-10-1327
☐	✘	Osmanlı	DH.MUL.	7	39	0	Hoder nahiyesi köylerindeki hanlara ait mahsulatin memurin-i mülkiye ve askeriye tarafından sarf ve istihlak olunduğu yolundaki şikayetin tahkiki. Hududdaki aşiretler arasında fesat çıkaran Bapir Ağa ile Mirza Fettah'ın tahrikâtlarının men'i.	H-14-02-1328
☐	✘	Osmanlı	DH.MUL.	7	40	0	Hoder nahiyesinden alınacak bölüğün yerine başka bir bölüğün gönderileceği.	H-02-11-1327
☐	✘	Osmanlı	DH.MUL.	12	50	0	Osmanlı tebeasından oldukları halde köyleri İran'a devredilen Şekeryari ve Çiçek köylülerinin muhafazası için asker gönderilmesi.	H-19-09-1327
☒	✘	Osmanlı	DH.KMS.	52	82	0	Aydın'daki Yunan vahşetini müşahade eden İngiliz Mülazımı Hoder 'in bu konuda çektiği telgrafının derc ederek gönderildiği.	H-03-10-1337
☒	✘	Osmanlı	A.(DVNSMHM.d...	60	396	0	Bir sureti Dünbülü Veli Bey'e, mirliya-i Hoder 'e yazılmıştır. a.g.tt.	H-29-12-994
☒	✘	Osmanlı	DH.ŞFR.	398	2	0	Somay, Cehrik ve Hoder nahiyele mahalli mahrus-i şahanedan olduğunu gören İran memurlarının, buralara asker sevki için Şikak Aşireti rüesasının gönderdikleri ve bu nevahi-i mezkuren ikisinin Şikak rüesasının elinde olduğu. Bu nahiyelelerin kadimen tebea-i şahanedan oldukları halde İran memurlarınca işgal edilerek İran tarafına geçirildiği. İran memurlarının bu mahallere müdahale için isnad ettikleri maddelerin davalarını talik olmadığı hakkındaki kanaatin Babıali'cede kabul edildiği. (Bittie)	R-26-02-1324
☒	✘	Osmanlı	DH.ŞFR.	636	9	0	Aydın hadisesinde bulunmuş olan İngiliz mülazımı Hoder 'in İstanbul'da İngiliz ataşenüvablığına çekmiş olduğu telgrafnamede İslam ve Hristiyan onbin kişinin meskensiz olduğu beyan edilmekte olduğuna dair. (Aydın)	R-02-07-1335
☒	✘	Osmanlı	BEO	3136	235194	0	Hoder san İstimbotu kazanının tamiri hakkındaki işardan maksad ne olduğu anlaşılamadığı beyanıyla tezkire. (Bahriye; 235194)	H-25-07-1325
☒	✘	Osmanlı	BEO	3314	248541	0	Somay, Cehrik ve Hoder cihetlerinde bulunan Kardar Aşireti'nden tabiiyet-i Devlet-i Aliye'ye dehaletle Memalik-i Şahane'de ikamet etmek isteyenlerin hududa uzak mahallerdeki arazi-i haliye-i emiriyeden münasip ve ihtiyaçlarına kafi yerler irae ve itasıyla iskanları mümkün olacağından kendilerinden istizah-ı keyfiyetle alınacak cevabın işarı. (Dahiliye; 234732)	H-16-04-1326

✓ 14	✗	Osmanlı	BEO	3543	265666	0	Dilman'daki şehbenderhane ile Osmanlı tebeasının muhafazası için Hoder nahiyesinden Dilman'a bir onbaşı takımının izamı. (Harbiye; 265666)	H-16-04-1327
✓ 15	✗	Osmanlı	BEO	3675	275602	0	Şekerbazı ve Çiçek karyelerinin mukaddema Hoder nahiyesine ilhak ve bir müddet asakir-i Osmaniye tarafından işgal edildiği halde, asakirin geri aldırılmasının esbabı ve taht-ı idaremizdeki bulunan mahallerin teşkilat-ı mülkiye ve askeriyesi hakkındaki mütalaanın inbası. (Harbiye; 234732)	H-29-11-1327
✓ 16	✗	Osmanlı	BEO	3689	276657	0	Karyeleri mukaddema Hoder nahiyesine ilhak ve kendileri tabiiyet-i Osmaniye'ye idhal olunmuş iken ahiren hudud memurları tarafından İran'a terk edildiğinden bahisle duçar oldukları tecavüzattan vikayeleri hakkında Başkale'de Tekirya ve Çiçek karyeleri ahalisi tarafından vuku bulan istida üzerine cereyan eden muamelenin inbası. (Harbiye; 234732)	H-05-01-1328
✓ 17	✗	Osmanlı	BEO	3704	277769	0	Hoder nahiyesine ilhak edilmiş olan Şekerbazı ve Çiçek karyelerindeki Osmanlı askerinin geri aldırılması esbabının bildirilmesi ve o civarda icrasına lüzum gösterilen Mülkiye teşkilatı hakkındaki işaratın ve durum hakkında cihet-i Askeriye'ce vaki olacak mülâhazatın etraflıca izbarı. (Dahiliye; 234732)	H-06-02-1328

<http://www.kurucasile.gen.tr/1530-yilinda-bolu-sancagi-koy-adlari-2/>

Sonuc

Küresinli kelimesinin nereden ve nasıl gelmesine bakmaksızın, Küresinli adlanan halk vahid bir millet değildir ve hepsini aynı soy'a vey a kola ait bilmek mümkün değildir. Bu halk siyasi ve dini nedenlerden dolayı genelde Anadoludan Safevi İranına göç ederek bir araya gelmişlerdir. Mesela bahsettiğimiz gibi İranika Ansiklopedisinde bazı Küresinlileri "Kürtce konuşan Türkler" olarak adlandırmıştır. Küresinlilerin bir bölümünün Hoy civarında Dunbulilerle bir yerde yaşadıklarını hem kaynaklardan hemd egünümüzde görmekteyiz ancak İranika Ansiklopedisi Dunbulileri Türkçe konuşan Kürtler olarak anlatmaktadır. Bu bunu gösteriyor ki bu konuda eskiden

beri araştırmacıların hep kafaları karışmıştır. Siyasi ve ya dini nedenlerle bir araya gelen Küresinli halkı zaman zaman aynı siyasi sorundan ve yahut dini inanncdan olanlarla bir araya gelmişlerdir.

KÜRTLEŞMİŞ TÜRK BOYLARI...(Kürtleşen Türkler)

Yüzyıllar içerisinde çeşitli siyasi gelişmelerin sebebiyet verdiği sosyal döngüdür.

Kürtleşen türklere en önemli örnek karakeçili aşireti'dir.

Kayı boyuna mensup ve osmanlı hanedanı'nın da mensubu olduğu bu aşiretin güneydoğu anadolu'da yerleşen kolu yüzyıllar içerisinde kürtleşmiş, kürt topluluğu olarak anılır olmuştur.

Bu siyasal sebeplerin en önemlisi safevi-osmanlı çekişmesidir. yani bir yerde şii türk-sünni türk çatışmasıdır ki bugün neredeyse tamamı türkmenlerden müteşekkil doğu anadolu alevilerinin "kürt alevi" olarak anılmasının ana sebebidir.

Şii oldukları için osmanlı tarafından dışlanan, soykırıma ve katliamlara maruz bırakılan türkmenler, devşirme sistemi ile yönetilen türk(!) osmanlı tarafından sırf mezhepsel kavgadan ötürü türk olarak kabul görmemiş ve zaman içerisinde üst kimliklerinde değişkenlikler göstererek kürtleşmişlerdir. işte bugün kürt alevisi dediğimiz unsurlar bu öz be öz türkmen kandaşlarımızdır.

Safevi lideri şah ismail, doğu anadolu'da yaşayan türkmen beylerine, safevilere bağlı kalmaları koşulu ile, yaşadıkları bölgelerin kontrolünü vermeyi vaad etmiştir.

oysa osmanlı devleti fatih sultan mehmet yönetimi döneminden başlayarak türkmenlerin başına enderun mektebinden yetişen yöneticileri atamıştır.

ayrıca osmanlı devleti yıkılana değin türkmenleri göçebelikten vazgeçmeye ve toprağa yerleşmeye zorlamıştır. buna karşılık osmanlılar kürtleri bu uygulamanın dışında tutmuştur. üstelik osmanlı devleti, kürt aşiret beylerine toprakta tapu hakkı vermiş, ancak aynı hakkı türkmen aşiret beylerine tanımamıştır.

ayrıca, osmanlı devletinin hanefi türkmenlere yaptığı zorlamalar alevi türkmenler üzerinde daha şiddetli biçimde gerçekleşmiştir. bu çerçevede alevi türkmenlerin bir kısmı da kürtleşmiş ve buna karşılık mezheplerini korumuşlardır.

Bu da türk aşiretlerinin, doğu ve güneydoğu anadolu'daki türkmenlerin zaman içerisinde kürtleşmelerinde en önemli etmenlerden biri olmuştur.

Osmanlıda, bir çok aşiret arşiv kayıtlarında türkmen ekradı (türkmen kürtleri) diye bir şeye rastlanmaktadır.

16. yy'da "türkmen" olarak adı geçen bir çok aşiret günümüzde "kürt" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kürtleşmiş türk aşiret ve topluluklarından bazıları şunlardır;

(bkz: karakeçili aşireti)

(bkz: avşarlar)

(bkz: begdili aşireti)

(bkz: hınıslu aşireti)

(bkz: küresinliler)

(bkz: lekler)

(bkz: batıkan aşireti)

(bkz: herkiler)

(bkz: kılıçlı aşireti)

(bkz: kürdili aşireti)

(bkz: mukriler)
 (bkz: türkan aşireti)
 (bkz: şadıllı aşireti)
 (bkz: çapanoğlu aşireti)
 (bkz: ertuşiler)
 (bkz: rişvan aşireti)
 (bkz: brukan aşireti)
 (bkz: babat aşireti)
 (bkz: dersimli aşireti)
 (bkz: karaçoban aşireti)
 (bkz: tanas aşireti)
 (bkz: izzeddinliler aşireti)
 (bkz: hörmekli aşireti)
 (bkz: karaballı aşireti)
 (bkz: pınarlı aşireti)
 (bkz: kubatlı aşireti)
 (bkz: deli budak oymağı)
 (bkz: kara güne aşireti)
 (bkz: şeyhbizin aşireti)
 (bkz: aygut oymağı)
 (bkz: çemişgezeklü aşireti)
 (bkz: kureyşan aşireti)
 (bkz: beskan aşireti)
 (bkz: berjeri (celoyi) aşireti)
 (bkz: milli aşireti)
 (bkz: modanlı aşireti)
 (bkz: burukan aşireti)
 (bkz: şavak aşireti)
 (bkz: abbasan aşireti)
 (bkz: ağuçan aşireti)
 (bkz: Bekiran aşireti)
 (bkz: zerikan aşireti)

Şimdi haklı olarak şunu diyeceksiniz?

“Madem bu aşiretlerin hepsi türkmen, bu kürtlük nereden geliyor?”

Onun cevabını da şurada bulmanız mümkün; idris-i Bitlisi Araştırınız..!

<http://www.uludagsozluk.com/e/17320962/>

İstisu

Urmiya xanlığı və Osmanlı dövləti

Urmiya xanlığı və Osmanlı dövlətinin əlaqələrinə basqınçı kürdlərdən dolayı zərbə dəyirdi.

Həkkari kürdləri Urmiyaya yürüş edib, qarət fikrinə düşmüşdülər. Məhəmmədqulu xan bu xəbəri eşidib, Təbrizə qasid göndərüb, İbrahim xanı geri çağırırdı. İbrahim xan Salmas tərəfindən Həkkari bölgəsinə hücum keçdi. Kürd qoşununu darmadağın etdi. Ənzəl adlı mahalın ərazisində, Istisuyun kənarında qoşuna istirahət verdi. Həkkari kürdləri geri qayıdıb, yenidən hücum keçdilər. Qarovullar yeni hücumdan İbrahim xanı duyub saldı. Savaş yenidən başladı. Kürdlər Avşar qoşununa məğlub olub, böyük tələfat verib, geri qaçdılar. İbrahim xan 3 ağac onları qovub, xeyli qənimət ələ keçirdi. Qəniməti qoşun arasında böləndən sonra Qarabağ mahalındakı Göyərçin qalasında oturmaq etdi. Sərhədlərin keşiyində durdu.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ SUMQAYIT DÖVLƏT
UNİVERSİTETİ B. Məmmədli Ə. Çingizoğlu URMİYA XANLIĞI

Balov

Səfəvilər zamanında Urmiya xalqı arasında şiə məzhəbini qəbul etmə ancaq fərdi olaraq görünür. Bugünə qədər oradakı kürdlər və bəzi kəndlər (Balov) hələ də sünnidir. (Sünni) Nəqşibəndi şeyxlərinin nüfuzu haqqında bu vəqa bir fikir verə bilər: 1639-cu ildə Sultan Murad, Diyarbəkirdə 30.000 – 40.000 müridi olan Urmiyalı Şeyx Mahmudu öldürdü. Onun əcdadı da Urmiya şeyxləri idi”.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ SUMQAYIT DÖVLƏT
UNİVERSİTETİ B. Məmmədli Ə. Çingizoğlu URMİYA XANLIĞI

و وفات سلطان مصطفی بن سلطان

محمد، و وفات حضرت شیخ محمود

ارموی الشهیر به عزیز حضرتلری^۵.

taqvim al tavarikh s.186

شیخ محمود ارموی نمرده بلکه به قتل رسیده است. شیخ محمود ارومیه‌ای در دیاربکر به

حکم سلطان کشته شد. قتل آن شیخ بی‌گناه چهل هزار نفر مریدان او را که در تبریز و ایروان و ارزن الروم و موصل و روحا [الرها] و وان جمع بودند به شورش و عصیان درآورد و احترام شیخ در نزد مریدانش به واسطه شهید شدن چندین درجه زیادتیر شد زیرا که کسی گناه و تقصیری از او ندیده بود. لیکن مورخین عثمانی که معاصر بوده‌اند و پسر فخر الدین و حاجی خلیفه از آن جمله می‌باشند می‌گویند یکی از دخترهای فخر الدین بعد از کشته شدن پدر و سایر اقوام او پناه به شیخ ارومیه برده بود و شیخ در وقتی که سلطان به طرف ایروان حرکت می‌کرد به جهت نجات دادن جان آن دختر یا به جهت این که خودش فریب دختر را خورده بود او را به خدمت سلطان برده ... (تاریخ امپراطوری عثمانی، ج ۳، ص ۲۰۳۸).

Firouz SAEİDİ

KÜRESİNLİ İZİNDE

AHMED YESEVİ'DEN PİR SALTUK'A

İnsanlığın eskiden beri süregelen tartışmalarından biridir; kime Sünni kime Alevi, kime Acem kime Kürt denir? Küresinli kimlere denir; Küre-Sünni midir, Küresinli midir?

Herkesin kendi büyüklerinden duyup araştırmadan kabullendiği veya araştırıp doğrusunu bulduğu gerçekler vardır. Yazar yaşantısından yola çıkarak sade bir dille kaleme alınmış bu kitapta yanlış anlaşılmalara ve kulaktan dolma bilgilerin önüne geçip sizleri kavramların esas anlamlarıyla karşılıyor. Tarihte bilinen isimlerle yakından tanışacak, bölgelerin ve boyların hikâyesini ayrıntılarıyla öğrenip kalbinize dokunan bilgilerle rastlaşmak için sabırsızlanacaksınız.